

**T.C.
STANBUL T CARET ÜN VERS TES
SOSYAL B L MLER ENST TÜSÜ
ULUSLARARASI T CARET HUKUKU VE AVRUPA B RL
ANAB L M DALI
ULUSLARARASI T CARET HUKUKU VE AVRUPA B RL
YÜKSEK L SANS PROGRAMI**

**ULUSLARIN KEND GELECE N BEL RLEME
LKES VE AZINLIKLAR SORUNU**

YÜKSEK L SANS TEZ

Mesut ÇEL K

1150Y73202

stanbul, 2015

**T.C.
STANBUL T CARET ÜN VERS TES
SOSYAL B L MLER ENST TÜSÜ
ULUSLARARASI T CARET HUKUKU VE AVRUPA B RL
ANAB L M DALI
ULUSLARARASI T CARET HUKUKU VE AVRUPA B RL
YÜKSEK L SANS PROGRAMI**

**ULUSLARIN KEND GELECE N BEL RLEME
LKES VE AZINLIKLAR SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

Mesut ÇEL K

1150Y73202

Danı man: Yrd. Doç. Dr. ABDÜLKAD R AKIL

stanbul, 2015

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

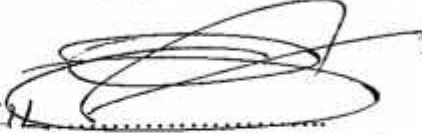
ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi Mesut Çelik'in "Ulusların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesi ve Azınlıklar Sorunu" konulu tez çalışması jürimiz tarafından *Ulus, Tic. Huk. ve AB* Yüksek lisans tezi olarak (Oybirliği / ~~Çerçevesinde~~) ile başarılı bulunmuştur. (*Uluslararası Ticaret Hukuku ve AB*)

Adı-Soyadı

İmza

Tez Danışmanı: *Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir AKK*

Jüri Üyesi

: *Doç. Dr. Naim DEMİREL*

Jüri Üyesi

: *Prof. Dr. Ömer ÖZKAN*

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı bir alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

“Ulusların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesi ve Azınlıklar Sorunu” isimli çalı mamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölüm çalı manın temelini oluşturmakta, üçüncü bölüm ise bu temel üzerinde yükselmektedir.

“Ulusların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesi” başlıklı birinci bölümde ulusların kendi geleceğini belirleme ilkesinin tanımı, türleri, kavramlar, kendi geleceğini belirleme ilkesinin tarihçesi ve kavramın diğer uluslararası hukuk ve insan hakları ilkeleriyle ilişkisi ortaya konmaktadır.

İkinci bölüm, “Azınlıklar Sorunu” başlıklı ikinci bölümdür. Bu bölümde azınlık kavramının anlamı, türleri, tarihçesi ve azınlık haklarının korunması üzerinde durulmuştur.

Çalı manın üçüncü bölümünde ise “Kendi Geleceğini Belirleme İlkesi ve Azınlıklar Sorunu Bağlamında Ortaya Çıkan Çatışma Alanları” ele alınmıştır. Ortaya çıkan çatışma alanları tüm yönleriyle incelenmiştir.

ABSTRACT

“The principle of self-determination of nations and the problem of minorities” by the study consists of three parts. The first and second part of the study is the basis for, and the third part is rising on this basis.

“The principle of self-determination of nations” In the first part determine their own future policy definition, types, concepts, self-determination principle history and concepts other international law and human rights principles and the relationship is revealed.

The second section, “The problem of minorities” bears the title. In this section, the meaning of the term minority, types, history and focused on the protection of minority rights.

In the third part of the study "Determine their own future and minorities policy issues arising in the context of conflict areas" are discussed. All aspects of the emerging conflict areas were examined.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birli i
ABD	: Amerika Birle ik Devletleri
AG T	: Avrupa Güvenlik ve birli i Te kilatı
a.g.e	: adı ge en eser
AK	: Avrupa Konseyi
AT	: Avrupa Toplulu u
BM	: Birle mi Milletler
C.	: Cilt
EOKA	: Kıbrısların Milli Mcadele Örgütü
ETA	: Bask Ülkesi ve Özgürlük
Fretilin	: Timor Devrimci Cephesi
FYROM	: Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya
IRA	: rlanda Cumhuriyetçi Ordusu
KFOR	: Kosova Barı Gücü
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SDR	: Self Determinasyon
SPLM/A	: Sudan Halk Kurtulu Hareketi ve Ordusu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birli i
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UNMIK	: Birle mi Milletler Geçici Yönetimi
Y.	: Yıl

Ç NDEK LER

	Sayfa No
Özet	iii
Abstract	iv
Kısaltmalar	v
G R	1

B R NC BÖLÜM

1. ULUSLARIN KEND GELECE N BEL RLEME LKES	3
1.1. Ulusların Kendi Gelece ini Belirleme lkesinin Anlamı	3
1.2. Ulusların Kendi Gelece ini Belirleme lkesinin Türleri.....	4
1.2.1. çsel Self-Determinasyon	4
1.2.1.1. Egemen Devletlerde Ya ayan Halkın çsel Self-Determinasyon Hakkı	5
1.2.1.2. Yerli Halkların ve Kabilelerin çsel Self- Determinasyon Hakkı	6
1.2.2. Dı sal Self-Determinasyon	7
1.2.2.1. Sömürge Halklarının Dı sal Self-Determinasyon Hakkı.....	8
1.2.2.2. Yabancı gali Altındaki Halkların Dı sal Self-Determinasyon Hakkı.....	9
1.2.2.3. Anla ma Yoluyla Dı sal Self-Determinasyon Hakkı	10
2. ULUSLARIN KEND GELECE N BEL RLEME LKES N N TAR HSEL GEL M SÜREC	11
2.1.Amerikan Ba ımsızlık Bildirgesi.....	11
2.2.Fransız htilali	13

2.3. Birinci Dünya Sava ı'nda Kendi Gelece ini Belirleme İkesinin Uygulanması	14
2.3.1. Lenin ve Marksist Dü ünçe Sisteminde Kendi Gelece ini Belirleme İkesinin Uygulanması	15
2.3.2. Wilson ve Kendi Gelece ini Belirleme İkesinin Uygulanması	17
2.4. İki Dünya Sava ı Arasında Kendi Gelece ini Belirleme İkesinin Uygulanması	18
2.4.1. Milletler Cemiyeti ve Kendi Gelece ini Belirleme İkesi	19
2.4.2. Aaland Adaları Olayı ve Saar Halkoylaması	20
2.5. İkinici Dünya Sava ı ve So uk Sava Döneminde Kendi Gelece ini Belirleme İkesi	22
2.6. Birle mi Milletler Te kilatının Kendi Gelece ini Belirleme İkesini Hayata Geçirme Çabaları	26
2.7. Uluslararası Adalet Divanı'nın Ulusların Kendi Gelece ini Belirleme İkesine İli kin Görü lerine Örnekler (Namibya, Batı Sahra, Do u Timor)	29
3. ULUSLARIN KENDİ GELECE Nİ BELİRLEME HAKKININ ULUSLARARASI HUKUK VE İNSAN HAKLARI İLKELER İLE OLAN İLİŞKİSİ	32
3.1. Ulusların Kendi Gelece ini Belirleme Hakkının Hukuki Olarak De erlendirilmesi ve Uygulanabilirliği	32
3.2. İçi lerine Karşı mama İkesi	33
3.3. Devlet Egemenli i ve Devletin Ülkesel Bütünlü ü	35
3.3.1. Uti Possidetis Juris İkesi Kuralı	36
3.3.2. Somut Olaylar ve Birle mi Milletler Yaklaşımı	38
3.3.2.1. Katanga Olayı	38
3.3.2.2. Biafra Olayı	39
3.4. Kuvvet Kullanma Yasa ı İkesi	40
3.5. Kendi Gelece ini Belirleme İkesi ve İnsan Hakları	42
3.6. Kendi Gelece ini Belirleme İkesi ve Milliyetçilik	42

K İÇİNCÜ BÖLÜM

1. AZINLIKLAR SORUNU	45
1.1. Azınlık Kavramının Tanımlanması.....	45
1.2. Azınlık Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	46
1.3. Azınlık Kavramının Türleri.....	49
1.3.1. Dinsel Azınlıklar	50
1.3.2. Dilsel Azınlıklar	52
1.3.3. Etnik Azınlıklar.....	55
1.3.4. Ulusal Azınlıklar	58
2. AZINLIK HAKLARININ KORUNMASI.....	60
2.1. Bireysel Haklar ve Kolektif Haklar	63
2.2. Kolektif Haklar Tartışılması.....	64
3. AZINLIKLAR VE KENDİ GELECEĞİNİ BELİRLEME POLİTİKESİ	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENDİ GELECEĞİNİ BELİRLEME POLİTİKESİ VE AZINLIKLAR SORUNU BAĞLAMINDA ORTAYA ÇIKAN ÇATIŞMA ALANLARI.....	68
---	-----------

1. SOVYET SOSYAL İSTİCUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI 68	
1.1. Baltık Devletleri.....	68
1.2. Sovyetler Birliği'nin Diğer Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlığı	70
1.3. Rusya Federasyonu ve Self-Determinasyon: Çeçenistan Örneği	72
2. FİLİSTİN SORUNU	74
3. YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASI.....	78

3.1. Yugoslavya'yı Oluşturan Cumhuriyetlerin Bağımsızlığına Kavuşması	78
3.2. Kosova Sorunu	81
3.3. Bosna-Hersek Sorunu: Bir Etnik Savaş Örneği	84
3.4. Makedonya Sorunu: Bir Etnik Çatışma Alanı	90
4. KUZNEYİRLANDA SORUNU: ETNİK VE DİNSEL MİLLİYETÇİLİK	93
5. SPANYA VE BASK SORUNU.....	99
6. IRAK: BÖLÜNME EKSENLERİ BİR ÇATIŞMA ÖRNEĞİ	104
7. GÜRCİSTAN: GÜNEY OSETYA VE ABHAZYA AYRILIKÇILIĞI	109
8. SUDAN: AFRİKA'DA BİTMEYEN ETNİK ÇATIŞMA	111
9. DOĞUTMOR: ENDONEZYAYA KARŞI ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ	114
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	118

G R

Kendi gelece ini belirleme ilkesi, uluslararası toplum tarafından üzerinde anlaşılmayan kavramların ba ında gelmektedir. Geçmişten günümüze birçok devletin oluşmasında veya dağılmasında aktif rol oynayan kendi gelece ini belirleme ilkesi günümüzde her türlü ayrımcılığa ve baskıya maruz kalmış halklar için hayati önemini sürdürmektedir. Uluslararası hukuk alanında da halklar için ba ımsızlık elde etme ve tanınma açısından itici bir güç konumundadır.

Kendi gelece ini belirleme ilkesi, tarihsel olarak incelendiğinde dünya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve sonrası dönemde kendi gelece ini belirleme ilkesi ile ilgili önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda galip devletlerin ilkeyi kendi çıkarlarına göre kullanması çatışmaların getirdiği yıkımın devam etmesine neden olmuştur. Uluslararası toplumun da bu yıkıma sessiz kalarak, ortak olması dünya düzeninin karışmasını sağlamıştır. Soğuk Savaş döneminde ise kendi gelece ini belirleme ilkesi en çok SSCB tarafından savunulmuştur. Sovyetler Birliği, 1989 yılında bu hakkın en büyük kurbanı haline gelmekten kurtulamamıştır. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılan tüm Cumhuriyetler bu haktan faydalanarak ba ımsızlıklarını kazandıklarını inkâr etmemişlerdir.

Yirmibirinci yüzyılın daha ilk yıllarında yaşanan self-determinasyon (kendi gelece ini belirleme ilkesi) kaynaklı krizler ise uluslararası sistemde çok etkisi yaratmıştır. Bu durum self-determinasyon ilkesinin günümüzde tartışılabilir hale gelmesine yol açmıştır. Özellikle, devletlerin sınırları içerisinde de uygulama alanı bulan bu ilke, Kosova'nın ba ımsızlığını ve Güney Osetya ile Abhazya'nın Gürcistan'dan de facto ayrılığını gündeme getirmiştir. Filistin konusunda ise self-determinasyon ilkesi a ıraksak ilerlemeye devam etmektedir. Büyük güçler, bir türlü ba ımsız bir Filistin devletinin oluşmasını istememekte ve Filistin halkının kendi gelece ini kendisinin belirlemesine izin vermemektedir.

21. yüzyılda self-determinasyon destekli krizlerin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden biri de sosyal ve kültürel çatı malar sonucu ortaya çıkan “Azınlıklar Sorunu” idi. Modern dönemde, özellikle stratejik ve iktisadi önemi olan bölgelerin sosyo-kültürel farklılıklarına rağmen ulusal sınırlar içinde sıkı tırılması, yoğun etnik çatı malarla yol açmıştır. Bu bağlamda Hindistan-Pencap bölgesinde Hindu, Sih ve Müslüman çatı ması, Pakistan-Kemir’de Hindu-Müslüman çatı ması, Güney Tayland’da Budist-Müslüman çatı ması, Çin Sincan bölgesi-Doğu Türkistan’da Çin-Müslüman çatı ması, Kuzey İrlanda’da Protestan-Katolik çatı ması, Nijerya’da Müslüman-Hıristiyan çatı ması, Çeçenistan’da Müslüman-Ortodoks çatı ması ve Azerbaycan-Karabağ’da Müslüman-Groğeryen Hıristiyan çatı malarının yanı sıra önemli risk bölgeleri ortaya çıkmıştır. Çatı maların bu denli artması ve dünyanın her köşesine yayılması sorunların ağırlaşmasına neden olmuştur. Çatı maların yoğun bir biçimde yanı sıra risk bölgelerinde sorunların en önemli kaynağını da, temelde bazı devletlerin otoriter milliyetçi politikaları ve ona karşı aynı mantıkla hareket eden etnik grupların başlattıkları milliyetçilikler olmaktadır. Devlet etnik milliyetçilik temelinde toplumu etnokültürel açıdan türdeşleştirmek için asimilasyon çabasına girişince, bu politika tam tersi sonuç doğurarak etnokültürel farklılıkların uyarılmasına neden olmuştur.

Farklılıklar üzerinden yürütülen azınlık çatı maları günümüz dünyasını ekillendirmektedir. Kimlikler üzerinden yapılan ayrımcı, baskıcı ve şiddet yönlü politikalar otoriter devletlerin varlığını gözler önüne sermektedir. Başka bir açıdan ise, azınlık mensupları kendilerini devletin ehit vatandaşları yerine, bir etnik grubun üyesi olarak görmeye devam etmeleri halinde, iç çatı ma veya uzlaşmazlık ihtimali de kendini göstermektedir. Ayrıca, devletlerin ehitlik ve özgürlükler konusundaki kısıtlayıcı politikaları şiddet ve baskıya doğru giden bir amaçya dönüşmektedir. Böylece kendilerini dışlanmış ve horlanmış gruplar olarak gören azınlıklar silaha sarılarak çatı ma ortamının derinleşmesine yol açmaktadırlar. Bu çatı macı dönüşümüne karşı dayanma ve dışlanma psikolojisi ile karşı karşıya kalan azınlıkların haklarını alma mücadelesine dönüşmüştür.

B R NC BÖLÜM

1. ULUSLARIN KENDİ GELECEĞİNİ BELİRLEME İLKESİ

1.1. Ulusların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesinin Anlamı

Ulusların kendi geleceğini belirleme ilkesi (self-determinasyon), uluslararası sistemde önemli bir çekim merkezi haline gelmesine karşın, devletler tarafından sürekli olarak kuşuyla karşılanan bir kavram olmuştur. Bunun nedeni, “devletlerin parçalanma ya da hükümetlerin ihtilal korkusudur. Bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak self-determinasyon kavramı uluslararası sistemde sınırlı bir şekilde uygulanmaktadır.”¹

Uluslararası anlaşmalarda bulunmasına rağmen, uluslararası dengeleri ve statükoyu ortadan kaldırabileceği korkusuyla devletlerin pek de hoş karşılamadığı self-determinasyon kavramına çok farklı dönemlerde farklı anlamlar yüklenmiştir. Konu üzerindeki farklı düşünceleri ve uygulamaları göz önünde bulundurarak, self-determinasyon kavramının bazı tanımları verilebilir. Self-determinasyon, bir devletin halkının kendisini yönetebilecek hükümetleri seçebilmesidir. Bir başka tanıma göre ise self-determinasyon, halkın yönetimi altında yaşayacakları veya yaşadıkları hükümet şeklini özgürce seçebilme hakkıdır. “Bir başka tanıma göre ise self-determinasyon, bir etnik, dil ya da din grubunun ayrı bir yönetim oluşturabilmek amacıyla, var olan ulusal sınırları yeniden belirleme hakkı anlamına gelebilir. Yine self-determinasyon, bir federal sistemdeki bir siyasi ünitenin federasyondan ayrılıp bağımsız egemen devlet olması anlamına gelebilir veya self-determinasyon, yalnızca bir egemen devlet içerisinde yaşayan etnik, dilsel veya dini grubun, kendi egemen devletini kurmaksızın daha geniş bir otonomi, dil ya da dini hakları elde edebilme hakkı olarak anlaşılabilir.”²

“Self-determinasyon ilkesi (halkların kendi kaderini/geleceğini tayin hakkı) yirminci yüzyılın başından bu yana uluslararası alanda en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Günümüze kadar birçok devletin birleşmesinde veya parçalanmasında

¹ Doğan Kılıncı, “Self-Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi”. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.12, Y.2008, S.1-2, s.953.

² Mehmet Akif Kütükçü, “Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.12, Y.2003, s.261-262.

önemli bir rol oynayan self-determinasyon ilkesi, halen birçok etnik, dini, kültürel ve yerli grubun ba ımsızlık veya özerklik mücadelesinde öne sürdü ü temel bir uluslararası hukuk kuralı haline gelmiştir.”³

1.2. Ulusların Kendi Gelece ini Belirleme lkesinin Türleri

Self-determinasyon ilkesi ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, devletlerin iç örgütlenmeleri ile ilgili olup, bir halkın arzu ettiği i yönetim biçimini, herhangi bir dış baskı altında kalmadan özgürce seçebilme hakkı olarak adlandırılan içsel self-determinasyondur. Self-determinasyonun ikinci türü olan dışsal self-determinasyon ise, “bir halkın ba ımsız bir devlet kurmak dâhil, istediği i devlete ba lı olmayı seçme hakkını belirtmektedir. Uluslararası hukuk ise, halkların ba ımsızlıklarını kazanmaları konusunda, dünyanın siyasal ve toplumsal gerçeklerini göz önünde tutarak, self-determinasyon hakkının bu açıdan kullanımını bir takım ko ullara ba lamaktadır.”⁴

1.2.1. İçsel Self-Determinasyon

İçsel self-determinasyon, bir ülkede ya ayan halkın istediği i yönetim biçimini seçebilmesi ve kendi ekonomik zenginliklerini özgürce kullanabilmesi anlamına gelmektedir. Ba ımsızlık hakkı olarak adlandırılan bu kavramın, ba ımsız bir devletin i gale u raması, bir halkın sömürge haline gelmesi ve gelenekleri açısından bir arada ya ayan halklar için bir mücadele hakkı olduğu konusu ele alınmaktadır. Bunun yanında “geleneksel olarak bir arada ya ayan halkın kendi gelece ini belirleme hakkına sahip olduğu kabul edilse bile sözü edilen etnik unsurun ba ımsızlık hakkı iddia ettiği bölgede ço unlu u olu turması her zaman tek ba ına yeterli değildir.”⁵

“İçsel self-determinasyon olarak sözü edilen bu hakkın daha çok siyasal yönetim biçimi ile bağlantılı olduğu ve özellikle devlet ve hükümet biçimlerinin belirlenmesinde halklara özgürlük verilmesi olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda içsel self-determinasyon bir ülke içindeki etnik/ulusal azınlık ya da yerli halk gibi farklı topluluklar için de bir anlam ifade etmekte, genel olarak demokratik yönetim,

³ Ezgi Kızılkaya, “Self-Determinasyon lkesi”, Konya Barosu Dergisi, S.22, Y.2012, s.45.

⁴ Kerem Batır ve İhan Aras, “Self-Determinasyon Hakkı ve Filistin Devleti Ba lamında Filistin Sorunu”, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.1, Y.2011, s.148-149.

⁵ İyas Do an, “Devletler Hukuku”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Y.2008, Birinci Baskı, s.176.

kültürel haklar ve özerklik gibi kavramlar üzerinden uygulama alanı bulabilmektedir. Ancak, bu yönetim eklini seçme hakkının giderek ekonomik bir anlam ifade ettiği ve devletlerin doğal kaynakları üzerindeki sürekli egemenliğinin self-determinasyon hakkının önemli bir parçası olduğuunun BM Genel Kurulu'nca onaylandığı görülmüştür. Bu hak, doğal self-determinasyondan farklı olarak bir kez uygulandıktan sonra sona eren ya da azalan bir hak değildir. Self-determinasyon etrafında yürütülen tartışmalara neden olan konuyu da bu durum oluşturmaktadır.”⁶

“Self-determinasyon kavramı 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi ile siyasi ve hukuki bir anlam kazanmıştır. 1789 Fransız ihtilali ile de önemli bir uygulama alanı bulmuştur. Özellikle Fransız ihtilali ile yönetim eklini seçme düüncesini ve bağımsızlık fikri birlikte kazanıldığı için içsel self-determinasyona ilk örnek olarak gösterilmektedir. Böylece içsel self-determinasyon kavramı bir ülkede yaayan tüm gruplara özgür irade düüncesinin yaamsal bir hak olduğuunu kanıtlamıştır. Günümüzde ise içsel self-determinasyon kavramı, devletlerin tabii kaynakları üzerinde sürekli egemenlik hakkını ekonomik bir uygulama alanı olarak seçmiştir. Özellikle, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1962 yılında Doğal Kaynaklar Üzerinde Sürekli Egemenlik Bildirisi yayımlanmıştır.”⁷

1.2.1.1. Egemen Devletlerde Yaayan Halkın İçsel Self-Determinasyon Hakkı

Egemen devletlerde yaayan halkın içsel self-determinasyon hakkı, otoriter ve baskıcı devlet rejimlerine karşı halk ayaklanmaları biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanmalar egemen devletlerde yaayan halkların başvurabileceği en temel hak biçimini almıştır. Zira ulus devletlere karşı ayaklanma aşamasına gelmiş olan halklar, “2625 sayılı BM Genel Kurul kararına ek olarak BM Artı'nı oluşturan bir belge olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin giriş bölümü 3. paragrafında yer alan, zulme ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya başvurma”⁸ ifadesine göre harekete geçmişlerdir.

⁶ Küttükçü, a.g.m, s.262.

⁷ Kılınç, a.g.m, s.956-957.

⁸ Cumhur Yüce, “Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon İlkesi ve Günümüz Uygulamaları”. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.2008, s.42.

çşel self-determinasyon hakkının en önemli türlerinden biri olan bu hak türü, bir devletin egemenli i altında bulunan insanlara kar ı anti-demokratik tavır sergilemesi, gelir adaletsizli i, baskı ve asimilasyon politikalarına yönelmesi, ifade özgürlü ünü kısıtlaması ve siyasal katılımı ortadan kaldırması gibi gayri me ru durumlarda bir ba kaldırı mücadelesi olarak bütünlük kazanmaktadır. Örne in; “2010 Aralık ayında Tunus’ta ba layan isyan dalgası”⁹ halk ayaklanmasına dönü erek, “Cezayir, Lübnan, Ürdün, Moritanya, Sudan, Umman, Yemen, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Libya, Irak, Bahreyn ve Kuveyt”¹⁰ gibi ülkelere da ılmı tır. “Arap Baharı ve Kı ı”¹¹ olarak adlandırılan bu isyanlar egemen devletlerde ya ayan halkların içşel self-determinasyon hakkına en iyi örnekleri te kil etmektedir.

1.2.1.2. Yerli Halkların ve Kabilelerin çşel Self-Determinasyon Hakkı

Yerli halklar ve kabileler, farklı bir etnik yapıdan gelen, kendine özgü kültürel özelliklere sahip, ekonomik ve dini ili kilerini geleneksel bir biçimde ya ayan insan topluluklarıdır. Çok eski tarihsel ba lara sahip olan bu insan grupları, herhangi bir ülkede toplu olarak ya adıkları gibi da ımık olarak da ya ayabilmektedirler.

Büyük kısmı Kuzey ve Güney Amerika’da, Afrika’da, Avusturalya ve Yeni Zelanda’da ya ayan yerli halklar ve kabileler, ellerinden haksız bir biçimde alınmı topraklarının geri verilmesi için mücadelelerini sürdürmektedirler. Zira yerli halklar ve kabilelerin liderleri, BM gibi birçok uluslararası kurumların konferanslarında self-determinasyon hakkının kendileri için önemli oldu unu vurgulamı lardır. Ancak bu insan grupları “ba ımsız bir devlet kurma dü ünçesinden ziyade siyasi, ekonomik ve kültürel özerkli e do ru giden geni bir self-determinasyon uygulaması için mücadele etmektedirler.”¹²

“Yerli halkların ve kabilelerin içşel self-determinasyon hakkını kabul eden en önemli belge, BM İnsan Hakları Konseyi’nin 2006 yılı sonunda Genel Kurul’a onaylayarak sevk etti i, BM Yerli Halkları Beyannamesi’dir. Bu Beyanname’nin 3.

⁹ Duygu Dersan Orhan, “**Ortado u’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Gelece i**”, Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, Y.2013, C.3, S.1-2, s.18.

¹⁰ Gürkan Do an ve Bülent Durgun, “**Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikle me Kavramı Çerçevesinde Bir De erlendirme**”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Y.2012, S.15, s.62.

¹¹ İhan Sa sen, “**Arap Baharı, Türk Dı Politikası ve Dı Algılaması**”, Ortado u Analiz Dergisi, Y.2011, C.3, S.31-32, s.58.

¹² Yüce, **a.g.e**, s.45.

paragrafında öyle denilmektedir: Yerli halkları self-determinasyon hakkına sahiptir. Bu hakka dayanarak politik durumlarını tayin edebilir ve serbestçe kendilerinin ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimini takip edebilirler.”¹³

1.2.2. Dışsal Self-Determinasyon

Kavramın ikinci anlamı dışsal self-determinasyondur. Burada anlatılmak istenen belli bir toprak parçası üzerinde ya da ortak değerlere sahip bir halkın yabancı bir gücün hegemonyasını kabul etmemesi, kendi geleceğini ve uluslararası siyasi konumunu tayin etmesi, bir başka deyişle kendi devletine ve egemenlik haklarına sahip olması, yani bağımsızlığı anlatılmaktadır. “Bu anlam, özellikle önceden var olan veya var olduysa inanılan bir egemenlik hakkından ileri gelmekte, iktisadi veya sömürge altındaki halkların uluslararası siyasi konumuna karar vermelerine, dolayısıyla da bağımsızlık kavramlarına işaret etmektedir.”¹⁴

Dışsal self-determinasyon hakkının uygulanmasının bir takım koşullara bağlı olduğu anlatılmaktadır. Bu durumdan doğrudan doğruya sömürge idaresi altında kalan halkların mücadelesi belirtilmiştir. “Nitekim 23 Eylül 1960 tarihli BM Genel Kurulu’na kabul edilen 1514 (XV) sayılı Sömürge idaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiride de bu durum açıkça ifade edilmiştir. Zira “bir ülkenin milli birliğinin ve bütünlüğünün kısmen veya tamamen bozulmasını amaçlayan herhangi bir tebbüs”ün BM Kararı’na aykırı olacağını ifade edilmiş olması söz konusu bildirinin amacını ortaya koymaktadır.”¹⁵

Dışsal kendi kaderini tayin uygulamasındaki farklılıkları üç sınıfta toplayabiliriz. İlk olarak, genel sömürge politikasından farklı olarak, BM’nin bu dönemde bölgesel bütünlük ve uluslararası barışa önem vermediği ve kendisiyle çeliştiği uygulamaları da olmuştur. Belçika sömürgesi Ruanda-Burundi’nin, BM Genel Kurul’unun 1746 (XVI) sayılı kararıyla “Ruanda” ve “Burundi” ekinde iki ayrı bağımsız devlete ayrılmasına; Britanya sömürgesi Kamerun’un da kuzey-güney ekinde ikiye bölünmesine izin vermiştir. İkinci olarak, bağımsız olan devletler sömürgeci devletten doğmuş olarak ayrı ve etnik olarak farklı olan birimlerdir. Goa, Hong Kong,

¹³ Yüce, a.g.e, s.46.

¹⁴ Erol Kuruba, “Kuzey Irak’ta Olası Bir Ayrılmanın Mevzuu ve Self-Determinasyon Sorunu”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:59, Sayı:3, Yıl:2004, s.152.

¹⁵ Doğan, a.g.e, s.176-177.

fni, Makao, Walvis Körfezi gibi küçük kıyı bölgeleri sömürgeci kurtulma temelindeki dışsal kendi kaderini tayin kuralının bir istisnasını oluşturarak bağımsız bir devlet olmayı amaçlamamışlardır. Üçüncü olarak, BM'nin dışsal kendi kaderini tayini uygulayamadığı olaylar söz konusudur. Bunların en önemlileri Batı Sahra, Cebelitarık ve Falkland/Malvinas adaları olaylarıdır. İkenin buralara uygulanamamasının esas sebebi, her olayın kendi içindeki karışıklığı ve bir ölçüde BM'nin zorlama mekanizmasının olmamasıdır. Son olarak da, kendi kaderini tayine dayanan çeşitli ilhaklar BM'ce açıkça reddedilmemiştir. Bunların arasında Hindistan'ın 1961'de Goa, Damao ve Dini'yi; Endonezya'nın 1969'da Batı Yeni Gine'yi, 1975'te de Doğu Timor'u işgal ve ilhaklarıdır.¹⁶

1.2.2.1. Sömürge Halklarının Dışsal Self-Determinasyon Hakkı

Uluslararası hukukta sömürge altında bulunan halkların self-determinasyon hakkına sahip oldukları belirtilmektedir. Sömürge altında ezilen halkların, kendi geleceğini belirleme hakkının dışsal boyutuna başvurarak, egemen bağımsız bir devlet olmak istemesinin en önemli amaçlarından biri de bu sömürü düzeni karşısında kendilerini koruyabilme iradesidir.

Kendi geleceğini belirleme ilkesinin uluslararası sistemde önemli bir yer tutmasının en önemli göstergelerinden biri Birleşmiş Milletler'in konuyla ilgili düzenlemeleri ile belirginleşmiştir. Özellikle, "BM'in 16 Aralık 1952 tarihli ve 637 (VII) sayılı Genel Kurul kararının ikinci paragrafı bu düzenlemeye yer vermiştir: Birleşmiş Milletler'e üye olan devletler, kendi idareleri altında ya da ayan, muhtar olmayan ülkeler ve vesayet altındaki ülkeler halklarının self-determinasyon haklarını tanıyacak ve geliştirecektir."¹⁷ Bu düzenleme ile sömürge altında ya da ayan halklar her türlü baskıya ve buyruk tanımazlığına karşı önemli bir kazanım elde etmişlerdir.

Uluslararası alanda sömürge halklarının self-determinasyon haklarının olduğunu ifade eden en önemli gelişmelerden biri de SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Kruçev'in, 23 Eylül 1960'da, BM Genel Kurul'una Başkan'ına gönderdiği mektup ile gerçekleşmiştir. Bu mektup ile Kruçev, BM'in gündemine "Sömürge Ülkelerine

¹⁶ Halis Ayhan, "Kendi Kaderini Tayin ve Kosova". Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.2005, s.95-96.

¹⁷ Ali Hüseyin Ali, "Uluslararası Hukukta Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Y.2013, s.70.

Ba ımsızlık Verilmesine li kin Bildiri”nin konulmasını istemi tir. Zira bu bildiri BM Genel Kurul’unda 89 kabul oyuna kar ı hiç red oyu almadan kabul edilmi tir.¹⁸ Bu bildiri sömürge altında ya ayan halkların ba ımsızlık kazanma isteklerini ate lemi tir. Böylece dı sal self-determinasyon hakkı önemli bir ivme kazanmı tir.

BM 1514 ve 2625 sayılı Genel Kurul kararıyla sömürge altında ya ayan halkların dı sal kendi gelece ini belirleme hakkına sahip olması gerekti ini tanıdı tır.¹⁹ Nitekim bu hak, ülkedeki tüm halka verilmi tir. Böylece sömürge altında ezilen tüm halklar bu haktan yararlanma çabası içine girmi lerdir. Ancak sömürge ülkesi çe itli etnik ya da ulusal gruplara bölünmü se, bu grupların kendi dı sal statülerini belirlemesi söz konusu hak kapsamına alınmamı tır.²⁰ Bu durumda ba ımsızlı ına yeni kavu an devletler için uti possidetis juris ilkesinin (toprak bütünlü üne saygı) ortadan kalkmamasına büyük önem verilmi tir. Uluslararası alanda ise birçok devlet kaosa yol açabilece i sebebiyle sömürge altında ya ayan etnik grupların dı sal self-determinasyon hakkını kabul etmemi tir.

1.2.2.2. Yabancı i gali Altındaki Halkların Dı sal Self-Determinasyon Hakkı

Uluslararası hukukta yabancı i gali altındaki halkların da dı sal self-determinasyon hakkının oldu u belirtilmi tir. 1945 yılında BM artı’nın yürürlü e girmesiyle birlikte yabancı devlet i galine u rayan halkların dı sal self-determinasyon hakkına sahip olması gerekti i vurgulanmı tır. 1945 yılından itibaren yabancı devlet i galinin yasaklanması²¹ ile birlikte yabancı i gali altında bulunan halkların ba ımsızlık mücadelesi verme sava ı da hızlanmı tir.

BM Genel Kurul’u 1514 ve 2625 sayılı kararlarında yabancı devlet i galine u rayan halkların kendi gelece ini belirleme hakkına ba vurabilmesini kabul etmi tir. 1514 sayılı kararın 2. maddesinde ve 2625 sayılı kararın e it haklar ve kendi gelece ini belirleme hakkının bulundu unu belirten bölümün 2. paragrafının son kısmında halkların yabancı hâkimiyetine ve boyunduru una sokulmasının insan

¹⁸ Mirsad Jahic, “Birinci Dünya Sava ı’ndan Günümüze Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı’nın De i en çeri i”. Yüksek Lisans Tezi, stanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.2012, s.28-29.

¹⁹ Hüseyin Ali, a.g.e, s.71.

²⁰ Yüce, a.g.e, s.37.

²¹ Yüce, a.g.e, s.38.

haklarına ve BM artı'na aykırılı ı belirtilmi tir.²² Böylece yabancı i galine u rayan halkların kendi gelece ini belirleme hakkına sahip oldu u uluslararası toplum tarafından da tanınmaya ba lamı tır.

Yabancı devlet i galine u rayan halkların dı sal self-determinasyon hakkının oldu unu gösteren birçok örnek bulunmaktadır. 1967'de srail'in Arap topraklarını i gali, 1979'da Sovyetler Birli i'nin Afganistan'ı i gali, 1979'da Vietnam'ın Kamboçya'yı i gali, 1990'da Irak'ın Kuveyt'i i gali sırasında BM i gal altındaki ülke halklarının dı sal self-determinasyon hakkına saygı gösterilmesi ça rısında bulunmu tur. BM di er yandan KKTC (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)'nin ilanı sırasında da self-determinasyon hakkının tanınmaması gerekti ini tüm dünyaya duyurmu tur. BM Güvenlik Konseyi, KKTC'nin uluslararası hukuka aykırı kuvvet kullanılarak kuruldu unu belirterek, 18.11.1983 tarihli ve 541 (1983) sayılı kararı ile KKTC'nin ayrılmasını hukuksal açıdan batıl ilan etmi tir. 11.5.1984 tarihli ve 550 (1984) sayılı kararı ile de açıkça KKTC'nin tanınmaması yönünde tüm ülkelere ça rıda bulunmu tur. Bu ça rı, KKTC'nin Türkiye dı nda ba ka devletlerce tanınmamasının nedeni olmu tur. Di er yandan BM, A ustos 1990 tarihli 662 sayılı kararında Irak'ın Kuveyt'i i galini tanımamı tır. BM, Kamboçya hariç di er örneklerde self-determinasyon hakkının uygulanmasında ba arılı olamamı tır.²³

1.2.2.3. Anla ma Yoluyla Dı sal Self-Determinasyon Hakkı

Anla ma yoluyla dı sal self-determinasyon hakkı, egemen bir devlet içindeki halkların kendi aralarında anlaarak kullandıkları önemli bir hak türüdür. Bu hak türüne uluslararası toplum da kar ı çıkmamaktadır. Anla ma yoluyla dı sal self-determinasyon hakkını kullanan halkların buldukları devletten ayrılma hakları olabildi i gibi birle me hakları da vardır.

Anla ma yolu ile birle me durumunda gösterilen en önemli örneklerden birisi de Do u ve Batı Almanya'nın birle meye gitmesidir. ki bölgenin halkı kendi gelece ini belirleme hakkına ba vurarak, 1990 yılında birle meye karar vermi lerdir.²⁴ Anla ma yoluyla ayrılma durumuna verebilece imiz en açık örnek ise eski Çekoslavakya'da

²² Hüseyin Ali, **a.g.e.**, s.72.

²³ Yüce, **a.g.e.**, s.39.

²⁴ Hüseyin Ali, **a.g.e.**, s.73.

ya anımıdır. Federal sisteme göre yönetilen Çekler ve Slovaklar, birbirlerinin karılıklı rızası ile anlaşarak iki ayrı cumhuriyet kurmuşlardır.²⁵

2. ULUSLARIN KENDİ GELECEKİNİ BELİRLEME İLKESİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Avrupa’da kendi geleceğini belirleme ilkesi başlangıçta kendi mezhebini belirleme hakkı şeklinde ortaya çıkmıştır. 1555 Augsburg Antlaşması Alman halkına bulunduğu bölgelerde dilediği mezhebe katılmayı, kabul etmeyenlere ise kendi mezhebinden olanların buldukları bölgelere göç etme izni ve zorunluluğu getirmekteydi. Buna karşılık aydınlanma döneminde ise bireyin kendi kaderini kendisinin tayin etme hakkı olduğu görülmüş önemli bir anlam kazanmıştır. Daha önce tarihi açısından konuya bakıldığında, kendi geleceğini tayin hakkı bireyin, kendi özgür iradesini kullanabilmesinin (kendi özgür olması) doğal bir hakkından ortaya çıkmıştır. Bu görüş daha sonra siyasal alanda ulusların kendi geleceğini belirlemeye yetkili oldukları şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır ve bu durumun halk egemenliği fikrinin doğrudan bir sonucu olduğu ifade edilmiştir. Böylece self-determinasyon hakkından, Fransız Devrimi’nden sonra yaygın olarak söz edilmeye başlanmıştır.²⁶ Özellikle Fransız Devrimi’nin oluşturduğu özgürlükçü fikirler tamamıyla Amerikan Devrimi ile yakından ilişkilidir. Bu bakımdan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi önemli bir dönüm noktası olmuştur.

2.1. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi

Kendi kaderini tayin kavramı yönetim kadar eski olup, çok yönlü ideolojik kökenleri bulunmaktadır. Bugün anlaşıldığı biçimiyle ise kendi kaderini tayin hakkının siyasi ve ideolojik kökenleri ilk olarak, 18. yüzyıldaki aydınlanma felsefesinde görülmüştür. Bu dönemde Batı dünyasında kendi kaderini tayin hakkı ilkesi varlığını en az iki felsefi düşünceye borçludur; etik ilkesi ve yönetenlerle yönetilenler arasında var olduğu inandırıcı sosyal sözleşme fikri. Rousseau, Toplumsal Sözleşme’de toplumun ortak çıkar ve kendi kaderini tayine dayandığını belirtmiştir. Bu çerçevede, devlet iktidarının halk iradesinden kaynaklanması gerektiği ve kendi kaderini tayin hakkının, halkı anayasa yapan otorite haline

²⁵ Jahic, a.g.e, s.36-37.

²⁶ Doğan, a.g.e, s.169.

soktu u kabul edilmektedir. Yine bu dönem aydınlarından Locke'un yazılarında görülen ana temalardan biri öyledir: “ ktidar gücü gayrime ru arttı nda veya ya ama gücü zalim bir karakter halini aldı nda bir birey veya ulusal toplulukların do al olarak bu hakkı vardır.”²⁷

Self-determinasyon kavramı, liberal demokrasi dü üncesiyle yakından ili kili oldu u ve bu yönüyle tamamen Avrupa kökenli bir terim olarak kendini gösterdi i bilinmektedir. Ancak demokrasinin modern bir ekilde ortaya çıktığı 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra sa lam temellere dayanmaya ba ladığı kabul edilmektedir. Kuzey Amerika sömürgelerinin ngiltere'den ba ımsızlığı nı kazanmalarının ifadesi olan 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Ba ımsızlık Bildirisi ile belgelendirilmi ve böylece siyasi ve hukuki bir anlam kazanmıştır. Amerikalı dü ünürleri de etkileyen kendi kaderini tayin fikri hem halk egemenli ini gerçekle tirmede hem de Amerika'nın ba ımsızlığı nı haklı göstermede yani me rula tırmada kullanılmıştır.²⁸

4 Temmuz 1776 tarihinde yayınlanan ve Thomas Jefferson tarafından hazırlanarak ilan edilen Amerikan Ba ımsızlık Beyannamesi, insanların do u tan sahip oldukları hak ve özgürlükler ile demokrasinin temel esaslarının tarihte ilk kez belirlenmesi bakımından demokrasi tarihi ve siyaset bilimi açısından çok önemli bir belge olmu tur. Bu beyanname ile Amerika'da o güne kadar ngiltere Kralı'na ba lı olan 13 koloni, kendi kaderini belirleme hakkına sahip oldu unu, bu tarihten itibaren ba ımsız bir devlet olu turduklarını ve bunun nedeninin de ngiltere Kralı'nın kendilerine kar ı uyguladığı kötü muamele oldu unu, tüm dünyaya bildirmi oluyordu.²⁹

Sonuç olarak, Amerikan htılali'nin yaydığı özgürlükçü fikirler sadece yeni bir ülke ve yeni bir demokratik rejim yaratmakla kalmamı tüm dünyayı derinden etkilemiştir. Özellikle 1789 Fransız htılali, Amerikan Devrimi'nin olu masını sa layan özgürlük ve e itlik talepleri kar ısında sessiz kalmamıştır. Böylece ulusların kendi geleceklerini belirleme ilkesi Amerikan ve Fransız Devrimleri ile uygulanabilir bir hale dönü mü tür.

²⁷ Ayhan, a.g.e, s.21-22.

²⁸ Aslı Yurt, “Self-Determinasyon Ekseninde Ba ımsız Kosova'nın Do u u”. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.2009, s.14.

²⁹ Jahic, a.g.e, s.6.

2.2. Fransız İhtilali

Self-determinasyon kavramı kaynağını demokratik halk egemenliğinden alan anayasanın ana ilkesidir. Siyasi bakımdan bu örneği Fransız Devrimi'yle kendini egemen bir güç olarak ilan eden "ulus" tarafından gerçekleştirilmiştir. Friedrich Meinecke'ye göre 1789 Devrimi "self-determinasyon" ve "halk egemenliği", siyasi kendi kaderini tayin edebilme düğüncelerinden kaynaklanmıştır. Self-determinasyon, ülkenin devriyle ilgili bir ölçüt olarak da ilk defa Fransa'da ortaya konmuştur. Ancak ilkenin "içsel" boyutunun kapsamı, "sadece devletlerin sınırlarındaki de i ikliklerde uygulanacak" biçiminde sınırlandırılmıştır. Bunun yanında, azınlıklar, etnik, dini ve kültürel gruplar ile sömürge halkları self-determinasyon hakkına sahip olamamışlardır. Üstelik ilke, bugün "içsel kendi kaderini tayin hakkı" dediğimiz bir halkın kendi yöneticilerini özgürce seçme hakkından açıkça bahsetmemiştir.³⁰

1793 Fransız Anayasası'nın 13. maddesinde self determinasyon ilkesi kısıtlı bir biçimde yer almıştır. Bu maddeye göre bu ilke sadece devletlerin sınırlarındaki de i ikliklerinde uygulanabilmiştir. Ancak tüm kısıtlamalara ve eksikliklere rağmen 18. yüzyılın sonlarındaki Fransız Bildirisi'nin self-determinasyon konusundaki yaklaşımını küçük görmemek gerekir. Özellikle self-determinasyonun Fransa'daki despotik rejimin demokratik bir ruh kazanmasında önemli bir etkisi olmuştur. Günümüzde halklara verilen "dışsal self determinasyon" hakkının kaynağı bu maddede düzenlenen içsel self determinasyondur. Self-determinasyon ilkesi, milletlerarası toplumun gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu kavram, Fransa'dan sonra komşularına da yayılmış, İtalya'nın kurulmasında bu ilkeden yararlanmıştıdır.³¹

Self determinasyon hakkının Fransa için önemi büyüktür. Fransız İhtilali ile self-determinasyon kavramı, Fransız orduları tarafından ele geçirilen bazı yerlerin Fransa'ya katılmasını yasallaştırabilmek amacıyla kullanılmıştır. Bu nedenle ihtilalden hemen sonra ele geçirilen Avignon, Savoy ve Nice şehirlerinde, herhangi bir toprak kazanımının veya herhangi bir egemenlik de i iminin ilgili halkın rızası olmaksızın gerçekleştirilmesi gerektiğini dünyaya göstermek üzere referandumlar

³⁰ Yurt, a.g.e, s.15.

³¹ Kılınç, a.g.m, s.953.

yapılmı tır. Bu anlamda self determinasyon ülkenin devriyle ilgili bir ölçüt olarak ilk defa Fransa'da ortaya konmu tur. Bu ölçüt halkoylaması idi.³²

Fransız Devrimi dünyanın politik yapısında önemli de i ikliklere yol açmı , halkların özgür iradesinin iktidara gelmesini sa layarak, geleneksel fikir ve anlayı ların yerine halk egemenli i dü üncesinin yerle mesini sa lamı tır. Devrimin ortaya çıkardığı yeni fikirler öncelikle Avrupa'yı daha sonra da tüm dünyayı ulusalcılı a kaydırımı ; bireyleri de, toplu olarak ulusal hareketlere yöneltmi tir. Böylece uluslararası toplumun geli iminde temel bir rol oynayan kendi gelece ini belirleme ilkesi tüm ulusların kendi siyasi konumlarını özgürce seçebilmesine izin veren siyasi bir güç olarak önce Fransa'dan kom usu talya'ya, sonra da dünyaya yayılmı tır. Kendi kaderini tayin fikri daha sonra Güney Amerika devletlerinin 19. yüzyılın ba ında spanya ve Portekiz'den ba ımsızlıklarını kazanmalarıyla devam etmi tir.³³

2.3. Birinci Dünya Sava ında Kendi Gelece ini Belirleme lkesinin Uygulanması

Ba ımsızlık arayı ları Birinci Dünya Sava ı ba lamadan çok önce Fransız Devrimi'nin yol açtığı dalgalanmalar ekinde Osmanlı Devleti, Rus Çarlığı ve Avusturya-Macaristan mparatorluklarını derinden sarsarak dünyanın siyasi ve co rafi sistemi üzerinde önemli varyasyonlara yol açmı tır. Birinci Dünya Sava ı sırasında özellikle Lenin ve Woodrow Wilson kendi gelece ini belirleme hakkının önderli ini yapmı lardır. Her iki siyasi liderin de kendilerince elde etmek istedikleri kazanımlar vardı. ABD için bu geni mparatorlukların parçalanması sonucu olu acak bo lu u kendi adına doldurmak, Lenin için Rus Çarlığı'nı zayıflatma ve böylece sosyalist devrimin galip gelme ansının artması amaçlanmaktaydı. Bu te hisin do ru oldu u SSCB kurulduktan kısa bir süre sonra 1990'a kadar ayakta kalacak olan; Rus Çarlığı'ndan daha geni bir (sosyalist) imparatorluk kurulmasından anla ılmaktadır.³⁴

³² Kütükçü, a.g.m, s.264.

³³ Yurt, a.g.e, s.15-16.

³⁴ Do an, a.g.e, s.170.

2.3.1. Lenin ve Marksist Dönünce Sisteminde Kendi Gelece ini Belirleme İlkesinin Uygulanması

Lenin'e göre "Bugünkü sava ta (Birinci Dünya Sava ı) halkın burjuvazi tarafından en yaygın aldatılma biçimi, ya macı amaçlarını "ulusal kurtulu " ideolojisi maskesi arkasına saklamaları olmu tur. İngilizler Belçikalılara, Almanlar Polonyalılarına vb.  zg rl k vaad etmişlerdir. Gördü  m z gibi, bu sava , aslında dünyadaki ulusların  o unlu unu ezen ülkelerin, bu zulüm ve sömürüyü derinle tirmek ve geni letmek sava ı olmu tur. Ulusların ne türden olursa olsun ezilmelerine kar ı mücadele vermeksizin, sosyalistler, asıl büyük hedeflerine ula amayacaklardır. Bu yüzden sosyalistler, ezen ülkelerin ( zellikle sözde "büyük" devletlerin) sosyal demokrat partilerinden, ezilen ulusların sözcü  n politik anlamıyla kendi kaderlerini tayin hakkını, yani politik ba ımsızlık hakkını kabul etmelerini ve bu hakkı savunmalarını istemelidirler. Büyük bir ulusun ya da sömürgeleri olan bir ulusun sosyalistleri, e er bu hakkı savunmuyorsa ovenisttir."³⁵ Lenin, ulusların kendi gelece ini belirleme ilkesini savunurken sömürge durumunda olan halkların ba ımsızlıklarına kavu masını savunmu tur. Sömürülen sınıfların birer birer ezilmesinin ve halkların kaderlerinin emperyalist g çlerin ellerine bırakılmasının göz yumulamayacak kadar önemli bir mücadele oldu unu vurgulayan Lenin, halkların ancak politik  zg rle me haklarını kazandıktan sonra ba ımsızlıklarını elde edeceklerini dile getirmi tir. Birinci Dünya Sava ı'nı bir payla ım sava ı olarak gören Lenin'e göre ulusların kendi gelece ini belirleme ilkesi evrensel bir haktır. Bu hak ezilmekte olan halkların kimliklerini ve dillerini koruma mekanizmasıdır. Ancak korkulardan uzak ve  zg r irade ile ya amlarını sürdürebilen toplumlar sa lam bir ulus yapısına sahip olurlar. Bu nedenle ulusların kendi gelece ini belirleme ilkesi önemli bir ya am hakkıdır.

Marksist dönünce sisteminde ulusların  zg rle mesi önlenemez bir ihtiyaçtır. Bu nedenle farklı etnik yapılardan olu an ülkelerde farklı diller özgürce konu ulabilir. Bunu hiçbir devlet önleyemez.  nk  bu hak insanlara do u tan gelen bir özellik oldu u gibi ya adıkları bölgenin de konu ma dilidir. Buna ana dil de denir. Bu nedenle farklı etnik yapıları tek bir ulus altında toplayarak o etnik yapılara tek bir dil vermek ve farklı dillerin konu ulmasını engellemek hiçbir devletin i i de ildir. Dilsel

³⁵ Vladimir İy  Lenin, "Sosyalizm ve Sava ", Eri Yayınları, Y.2003, Altıncı Baskı, s.27.

bir baskı altında korkarak ya ayan toplumlar kimliksel olarak da politik ve kültürel bir travma içine girerler. Bu her ülke için bir ok etkisi yaratır. Bu nedenle çe itli ülkelerde ya ayan farklı etnik yapıların özgürce ve hiçbir baskı altında kalmadan ya amlarını sürdürmeleri için kendi geleceklerini belirleme iradesine sahip olmaları gerekir. Ancak bu durum parçalanma ve bölünmeye do ru giden bir geçi a aması de il de bütünle tirici bir geçi a amasına do ru gitmelidir. Bu bütünle tirici geçi a amasında farklı etnik yapılara her türlü insan hak ve özgürlükleri verilmeli ve bu etnik yapıların ayrılıkçı dü üncelerini ortadan kaldırmak için siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda ilerlemeyi sa lamak gerekir. Eski BM Sekreteri Butros Ghali'nin belirtti i gibi “ ayet her etnik grup devlet olma iddiasında bulunursa parçalanmada sınır olmayacak, dünyada barı , güvenlik ve ekonomik refaha ula mak çok daha zor hale gelecektir. Kalıcı bir dünya barı ı için self-determinasyon hakkı tahdit (sınırlama) edilmeli ve di er me ru çıkar ve haklarla dengelenmelidir.”³⁶

Marksist dü ünce sisteminde ulusların kendi gelece ini belirleme hakkı ulusal bir sorun olarak ortaya çıkmı tır. Ancak bu ulusal sorun, proletaryanın yani i çi sınıfının kapitalist sistem içinde ezilmesi kar ısında bir sava ıma dönü mü tür. Bu sava ım kar ısında öncü rolü oynanı olan sınıf, ezilen uluslar içindeki i çiler olmu tur. Bu durum kar ısında proletarya kendi ulusu tarafından ezilen sömürgeler ve uluslar için siyasal ayrılma özgürlü ünü kazanmak için mücadele etmi tir. Bu mücadelenin fikir önderleri olan Marx ve Engels, ba ka ulusları ezen bir ulusun özgür olamayaca ını söylemi tir. Marx ve Engels, proletaryanın sınıf sava ımının çıkarlarını göz önünde bulundurarak, ezilen ulusların özgürlü e kavu masını savunmu lardır. “Karl Marx'ın, 1848'de Almanya'da muzaffer demokrasinin, Almanlar tarafından ezilen ulusların özgürlü ünü tanınması ve bu özgürlü ü vermesini istemesi, Alman devrimci i çi hareketinin çıkarları bakımındandır. 1869'da, Marx, rlanda'nın ngiltere'den ayrılmasını hem de bu ayrılmayı bir federasyon izleyecek olsa da istemesi, ngiliz i çilerinin devrimci sava ımı açısından dır.”³⁷

Sonuç olarak Lenin, uluslararası topluma kendi kaderini tayin hakkının halkların kurtulu u için genel bir ölçüt olması gerekti i konusunda ısrar eden ilk ki iydi. Daha

³⁶ Yüce, a.g.e, s.41.

³⁷ Vladimir İyic Lenin, “Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı”, Eri Yayınları, Y.2004, Altıncı Baskı, s.122-123.

önce bu konuda Stalin de yazmıştı fakat uluslararası düzeyde etkili bir şekilde savunan kişi Lenin oldu. Lenin ve daha sonra onun fikirlerini benimseyen diğer Sovyet liderleri kendi kaderini tayin kavramının savunucusu olarak halkları korumak için de il, siyasi ve ideolojik amaçlarına ulaşmak için yaptılar. Sosyalizmin çıkarları ilkenin hep önüne geçmişti.³⁸

2.3.2. Wilson ve Kendi Geleceğini Belirleme İlkesinin Uygulanması

Ulusların kendi geleceğini belirleme ilkesine katkıda bulunan devlet adamlarından biri de ABD Başkanı Woodrow Wilson oldu. Wilson'un, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesini istemesinin altında bazı önemli kazanımları elde etme çabası yatmaktaydı. Bu düşünceyle oluşturduğu "ondört ilkeyi 8 Ocak 1918 tarihli Amerikan Kongresi'nde okuduğu bildiriyle dünyaya ilan etmiştir. Wilson'un açıkladığı on dört ilke arasında self-determinasyon kavramı tam olarak geçmemekle birlikte, on dört ilkenin altı tanesi self-determinasyon ile ilgilidir. Ancak Wilson, uluslararası arenada ıddetle savunduğu bu ilkeyi kendi ülkesinde kabul ettirememiştir, kongre tarafından onaylanan ilkeler arasında self-determinasyon ilkesine yer verilmemiştir."³⁹

Wilson tarafından ilan edilen on dört ilkenin beşincisini oluştururan ilke sömürgelerde yaşayan halkların talepleri ile ilgiliydi. Bu ilkeye göre "Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde ilgili halkların çıkarlarıyla egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin eşit ağırlık taşıması ilkesine kesinlikle uyulmalıdır."⁴⁰ Özellikle İngiltere ve Fransa gibi büyük güçlerin sömürgelerine baskınsızlık hakkı tanıyan Wilson prensipleri, idealist görüşleri içinde barındırmasına karşın ABD'nin dünyadaki hegemonyasını kurmak için planlanmış bir realist dünya projesiydi. Bu proje ile ABD, sömürgecilikten kurtulup baskınsızlıklarını kazanacak ülkeleri dünya ekonomik pazarına katarak, uluslararası serbest ticareti yaygınlaştırmak istiyordu.

³⁸ Ayhan, a.g.e, s.31.

³⁹ Yurt, a.g.e, s.18.

⁴⁰ Baskın Oran (Ed.), "Türk Dış Politikası", Cilt 1: 1919-1980, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, Y.2001, s.100.

“Wilson’a göre kendi kaderini tayinin uluslararası düzeyde; her halkın yönetiminde ya ayacı hükümeti seçme hakkı; ulusal isteklerle dengeli olarak Orta Avrupa devletlerinin yeniden yapılanması; ülke devletlerine ilişkin sorunların çözümünde bulunabilecek bir ölçüt ve sömürgeci devletlerin çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde sömürge yönetimi altında bulunan halkların iddialarının çözümünde hesaba katılmak üzere dört yönü vardı. Ayrıca bu dönemde hem bağımsız devlet kurma hem de ayrılma hakkı kavramının anlamında genişleme oldu.”⁴¹

“Yeni dünya düzeni”nin kurulmasını amaçlayan Paris Barış müzakerelerinde Wilson, ortaya çıkacak küçük ulusların, uluslararası düzeni bozacak şekilde Avrupa yaklaşımlarını kabul etmemiştir. Amerika’nın görüşüne göre, savaşlara neden olan self-determinasyon ilkesinin varlığı değil, tersine yokluğu idi.⁴² Bütün bu görüşlere rağmen Wilson, 1918 yılında Amerikan Kongresi’nde her iki kanadın desteğini kaybetmesinin yanında Milletler Cemiyeti tüzüğüne bu hakkı sokmaya çalışmış ancak büyük ölçüde başarısız olamamıştır. Savaşın son vatanlarla malarda yenilen taraflara büyük kazanımlar sağlayan bu haktan hiç söz edilmemesi devletlerin uygulamalarını göstermesi bakımından önemlidir. Milletler Cemiyeti tüzüğünün 10. maddesinde devletlerin toprak bütünlüğünün kesin bir dille garanti edilmesi ve cemiyetin bu durumu korumakla görevli sayılması Birinci Dünya Savaşı sırasında tekrar gündeme gelse bile azınlıklar açısından kendi geleceğini belirleme ilkesinin devletler hukukunda reddedildiğinin fakat siyasi bir argüman olarak önemini devam ettirdiğinin kanıtıdır.⁴³

2.4. Birinci Dünya Savaşı Arasında Kendi Geleceğini Belirleme İlkesinin Uygulanması

Kendi geleceğini belirleme ilkesi karışıklığa ve istikrarsızlığa yol açacağı endişesiyle Milletler Cemiyeti tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu sebeple de Milletler Cemiyeti Sözleşmesi’nde kendi geleceğini belirleme ilkesine yer verilmemiştir. Bu düşünceyi destekleyen en önemli iki husustan birincisi, self-determinasyon ilkesine Milletler Cemiyeti Misakı’nda yer verilmemesi, ikincisi ise

⁴¹ Ayhan, a.g.e, s.33.

⁴² Yurt, a.g.e, s.19.

⁴³ Doğan, a.g.e, s.170-171.

Aaland Adaları sorununu çözmekle görevlendirilen komisyonların kararları olmu tur. Milletler Cemiyeti Misakı'nın kalbini te kil eden 10. madde: “Cemiyet üyeleri birbirlerinin ülke bütünlüklerine ve halen mevcut siyasal rejimlerine riayet etmeyi ve bunları dı arıdan gelecek herhangi bir saldırıya kar ı korumayı taahhüt ederler” demek suretiyle self-determinasyon ilkesinin barı konferansları öncesindeki konumunu korudu unu ilan etmi tir.⁴⁴

2.4.1. Milletler Cemiyeti ve Kendi Gelece ini Belirleme lkesi

Milletler Cemiyeti zamanında, kendi kaderini tayinin uygulama alanı Avrupa ile sınırlı kalmı tur. Çekoslovakya (28.8.1918), Polonya (11.11.1918), Macaristan (16.11.1918) ve rlanda (1920) bu ilkeye dayanarak ba ımsız olmu lardır. Buna kar ılık Avrupa dı ındaki co rafyalarda kendi gelece ini belirleme ilkesi fazla uygulama alanı bulamamı tur. Örne in, iki sava arasında Asya'da sadece Irak ve Suudi Arabistan ba ımsızlı ını kazanabilmi , di er ülkeler manda adı altında sömürge durumuna sokulmu lardır. Bu durumdan ilkenin yalnızca ya ama ansına sahip oldu u dü ünülen milletler için geçerli olmasının payı büyüktür.⁴⁵

Milletler Cemiyeti Misakı, self-determinasyon ilkesinden açıkça söz etmemekle beraber 10. madde ülke bütünlü ünü ve siyasî ba ımsızlı ın varlı ını garanti altına almı ır. Ancak Misak'ın 1. maddesinin ikinci bendi Milletler Cemiyeti'ne devletlerin yanı sıra kendi kendini yönetebilen yerlerin, dominyonların ve sömürgelerin de üye olabilece ini belirterek 10. maddeyi a ındırmı ve self-determinasyon ilkesine bir kapı aralamı tur. Ayrıca yenilen devletlerin sömürgelerinin, “Son sava tan dolayı idare edildikleri devletlerin egemenlikleri altında ya amaları sona eren ve modern dünyanın a ır yükü altında imdilik kendi ba larına kalkamayacak koloniler ve di er topraklara; buralarda ya ayan halkların selâmeti ve geli mesinin, medeniyetin kutsal bir görevini olu turması ilkesine dayanarak, bu görevin yerine getirilebilmesi için bu sözle meye yerle tirilmi gerekli güvencelerin uygulanması gerekir” maddesi ile bir gün “modern dünyanın a ır artlarının altından kalkabilirlerse” ba ımsız olabilecekleri kabul edilmi tir.⁴⁶

⁴⁴ Yüce, **a.g.e**, s.12.

⁴⁵ Ayhan, **a.g.e**, s.36-37.

⁴⁶ Yüce, **a.g.e**, s.12-13.

2.4.2. Aaland Adaları Olayı ve Saar Halkoylaması

Baltık devletleri arasında siyasal bir denge unsuru olarak duran adalar kendi kaderini tayinin geli iminde önemli bir yere sahiptir. Finlandiya'nın, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nden (RSFSC) 4 Aralık 1917'de ba ımsızlı mını kazanmasıyla Aaland Adaları sorunu yeniden ortaya çıkmı tır. Aaland Adaları'nın sveçli halkı, kendilerinin de ayrılacakları umuduyla, bu ayrılmayı desteklemi tir. Adalar halkı, sveç'e a ırı ba lıydı ve adaların co rafi konumundan dolayı da sveç ile yakın kültürel ve ekonomik ili kileri vardı. sveç de adaya büyük önem veriyordu. Fin kuvvetleri 16 Mayıs 1918'de adaları i gal etti. Adalardaki sveç toplumunun politik amaçlar ta ımasıyla ba layan sorun, sveç'in adalıların dü üncelerini benimsemesiyle de uluslararası bir soruna dönü tü.⁴⁷

Adalar Sorunu uyu mazlı mının Milletler Cemiyeti'ne ta ınması, sveç'in bir halk oylaması iste iyle olmu tur. Finlandiya ise, uyu mazlı mın kendi ulusal yetki alanına girdi ini iddia etmi ve Cemiyet tarafından ele alınamayaca mını savunmu tur. 1920 Temmuz'unda sorunu incelemek için Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından atanan üç hâkimli bir Komisyon hazırlamı oldu u raporda, sorunun ulusal yetki alanına giren bir uyu mazlık oldu unu kabul ederek, Finlandiya'nın iddiasını desteklemi tir. Aynı zamanda Komisyon, uyu mazlı mın Milletler Cemiyeti'nin yetkisine girdi ini açıklamı tır. Bu görü ün altında yatan temel neden Rus i galinden kurtulmu olan Finlandiya'nın devlet olma özelli ine henüz kavu amamı olması ve bu nedenle uluslararası toplumun ba ımsız bir süjesi olamamasıydı. Komisyon'un bu görü ünü kabul eden Milletler Cemiyeti, sorun hakkında bir eylem plânı tavsiye etmesi için bir Raportörler Heyeti atamı tır. Raportörler Heyeti'nin birkaç ay sonra yayınlanan raporunda Aaland Adaları'nın, Finlandiya'nın egemenli inde kalmasını ancak Finlandiya'nın bölgeye uluslararası garantörlük altında özerklik vermesini ve takımadaların askersizle tirilmesini tavsiye etmi tir.⁴⁸

Aaland Adaları raporunda ayrıca, bir azınlı mın kendi devletinden ayrılarak ba ka bir devletle birle mesinin ancak istisnai bir durum olabilece i ve ilgili devletin azınlıklara insan hak ve özgürlükleri ile ilgili güvenceler vermedi i, azınlıkların kültürel, dil ve dini de erlerinin asimilasyon ve baskı politikaları kar ısında yok

⁴⁷ Ayhan, **a.g.e.**, s.38.

⁴⁸ Yüce, **a.g.e.**, s.13-14.

olma tehlikesi oldu u durumlarda belki en son çare olarak ba vurulabilecek bir yol oldu u belirtilmi tir. Dolayısıyla, bu karara göre; self-determinasyon ilkesinin uluslararası hukukun pozitif bir kuralı haline gelmedi i söylenebilir.⁴⁹

Sonuç olarak Aaland Adaları sorunu halkların kendi gelece ini belirleme ilkesini bir kenara itip, azınlıkların baskı ve zulme u ramadıkları gerekçesi ile ayrılma haklarını reddetmi tir. Bu durumda kendi gelece ini belirleme ilkesi tanınmamı ve sorun azınlıkların korunması ile çözülmü tür. lke siyasi bir argüman olarak görülmü , ulus-devlet yapılarını içinde barındıran ülkelere büyük bir üstünlük tanınmı tir. Ulusların kendi gelece ini belirleme ilkesini ekillendiren en önemli haklardan birisi de halkoylamasıdır. Fransa, Paris Barı Konferansı hazırlı ı sırasında kendi kaderini tayinle ilgili olarak 15.11.1918’de verdi i notada, halkoylaması hakkına i aret etmi tir: Toplumlar gizli ve serbest oylarıyla kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir.⁵⁰ Ancak halkoylamaları ulusların kendi gelece ini belirleme ilkesini siyasi bir oyuna dönü türmü tür. Bu yüzden halkoylamaları genellikle iktidarların istedi i gibi sonuçlanmı , rejimi destekleyici bir özelli e sahip yani teknik tabiri ile “hegemonyacı” oldu u görülmü tür. Çünkü hükümetler, ancak kazanacaklarını umdukları takdirde halkoylamasına ba vururlar. Kazanamama ihtimalleri varsa, zaten halkoylamasına ba vurmazlar. Bu nedenle, “halkoylamasında, genellikle kaybetmekten çok kazanmak e ilimi söz konusudur. Halkoylaması hükümete kar ı bir silah olmaktan çok, hükümetlerin elinde bir silahtır”.⁵¹

Halkoylaması uygulamasına en iyi örneklerden birisi 13 Ocak 1935’te Saar bölgesinde yapılan halkoylamasını bir siyasi zafere dönü türen Hitler’in Nazi Almanya’sı olmu tur. Özellikle self-determinasyonun (SDR) sava galipleri tarafından keyfi uygulanması self-determinasyonu galiplerin enstrümanı olmaktan çıkarıp ma lupların enstrümanı haline dönü türmü tür. Daha 1920’de Nasyonal Sosyalist Alman çı Partisinin programında Hitler SDR’ye ön planda yer vererek halkların SDR’ye istinaden bütün Almanların bir araya gelerek büyük Almanya’yı yaratması ç a rısı yapmı tir. Hitler konu malarında SDR’nin demografik potansiyelini iyi kullanmı tir. MC yönetiminde bulunan ve ekonomik olarak

⁴⁹ Kılınç, **a.g.m**, s.962.

⁵⁰ Ayhan, **a.g.e**, s.40.

⁵¹ Kemal Gözler, “**Halkoylamasının De eri**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.40, S.1-4, Y.1988, s.108.

Fransa'ya ba lanan Saar bölgesinin 13 Ocak 1935'te yapılan plebisitle Almanya'ya verilmesi, Hitler'e ilk zaferi getirmi tir. Oylamaya katılanların %91'i oylarını Almanya için kullanmış tir. %1 oy statü-quo (varolan statünün korunması)'nun korunması için verilmiş tir. %4 oy ise Fransa'ya katılma için kullanılmış tir. Versailles anlaşmasında öngörülen plebisitin yıllar sonra yapılması SDR'den kaçınma olarak yorumlanmış tir.⁵²

2.5. İkinci Dünya Sava ı ve So uk Sava Döneminde Kendi Gelece ini Belirleme İlkesi

Kendi gelece ini belirleme ilkesinin yeniden gündeme gelmesi İkinci Dünya Sava ı'nın başlamasıyla söz konusu olmuş tur. ABD Başkanı Roosevelt'in liderliğinde 14 Ağustos 1941'de ortaya koyulan Atlantik Bildirisi'nde toprakların el deği tirmesinin bölge halkının rızasına aykırı olamayacağı, tüm halkların kendi yönetimlerini oluşturmalarına saygı duyulacağı ve zorla egemenlikleri ellerinden alınan halklara egemenliklerinin geri verilece ği ifade edilmiş tir. Bu duyurunun savaş sırasında İngiliz ve Fransız bölge halklarını Almanlara karşı kırtma amacı taşıdığı açıklanmış tir.⁵³ Bu durum kendi gelece ini belirleme ilkesinin İkinci Dünya Sava ı'nda bir piyon gibi kullanıldığını göstermiş tir. Büyük güçler kendi kazanma stratejilerini kullanarak halkların ba ımsızlık hakkını, kendi çıkarları için kullanmışlardır.

1 Ocak 1942'de ise saldırgan "Üçlü Pakt" devletlerine karşı savaşan yirmi altı millet, Beyaz Saray'da Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzalamışlardır. Bu bildiri ile devletler savaş kazanmak uğruna tüm kaynaklarını seferber edeceklerini bildirirlerken, Atlantik bildirisi'nde sözü edilen ilkeleri de kabul ettiklerini beyan etmişlerdir. Daha sonra, yirmi bir millet daha bu bildiri'yi imzalamış tir. 30 Ekim 1943'de ABD, SSCB, İngiltere ve Çin, Moskova'da, Moskova Bildirisi adıyla bir bildiri daha yayınlamışlardır. Bu bildiri de, diğerleri yanında, milletlerarası barış ve güvenli ği sağlayacak, barış sever bütün milletlere açık bir milletlerarası örgütün uygun olan en kısa süre içinde kurulması gereklili ği ifade edilmiş tir. Kısa bir süre sonra da, 3. maddede belirtilen dört devletin temsilcileri Dumbarton Oaks'da toplanarak geçici bir Birleşmiş Milletler Antlaşması tasarısını hazırlamışlardır.

⁵² Füsun Arsava, "Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihi ve Günümüzde Getirdi ği Problemler", Ya ar Üniversitesi Dergisi, C.8, Y.2013, s.394-395.

⁵³ Do an, a.g.e, s.171-172.

(Dumbarton Oaks Teklifleri).⁵⁴ Ancak, BM artı'nın çekirde ini olu turan Dumbarton Oaks teklifleri diye bilinen metinde self-determinasyondan hiç söz edilmemi tir. lke, BM artı'na San Francisco görü melerinde ancak Sovyetler Birli i'nin zorlaması ile girebilmi tir.⁵⁵

On dokuz bölüm ve 111 maddeden olu an BM Kurucu Antla ması 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmı ve 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlü e girmi tir. San Francisco görü melerinde Birle mi Milletler Sözle mesi'nin son ekline SSCB'nin ısrarı ile kendi kaderini belirleme hakkı dâhil edilmi tir.⁵⁶

BM artı içerisinde self-determinasyon ilkesi iki yerde anılmaktadır. Birincisi BM artı'nın 1(2) fıkrasında, ikincisi 55. madde içerisinde dir. BM'nin dört önemli amacından bahseden 1. maddenin ikinci fıkrasında öyle denilmektedir: “...uluslararası e it haklara ve halkların self-determinasyonu ilkelerine saygıya dayanan dostane ili kileri geli tirmek ve evrensel barı ı güçlendirmek için gerekli tedbirleri almak.” Uluslararası ekonomik ve sosyal i birli ini düzenleyen IX. Bölümün ilk maddesi olan 55. madde ise öyledir: “...hayat standartlarını yükseltmeyi, tam istihdamı, kültürel i birli ini, istikrar ve mutluluk artlarını olu turmak amacıyla uluslararası dostane ve barı a dayanan ili kilerin geli e bilmesi için e it haklar prensibine ve halkların self-determinasyonuna dayanarak gerçekte e bilecek insan haklarına riayet edilmesi...”⁵⁷ 55. maddenin bu ekilde vurgulanması ülkelerin ulusal bütünlüklerinin ortadan kaldırılmasını önlemeye yönelik olmu tur. Ancak stikrarın, i birli inin ve dostane ili kilerin gereklili ine vurgu yapan BM, ulusların kendi gelece ini belirleme ilkesini bir “hak” olarak yorumlayamamı tır. Bu nedenle ulusların kendi gelece ini belirleyebilmesinin en önemli artlarından biri olan “ayrılma hakkı” uygulama alanı bulamamı tır. BM Antla ması'nda bulunan bu iki maddede görülece i gibi, self-determinasyon kavramından bir hak olarak de il, bir ilke olarak söz edilmi tir. BM Antla ması'nda ‘hak’ yerine ‘ilke’ deyiminin kullanılmı olması, ku kusuz halkların kendi kaderlerini belirleme ilkesinin hukuki gücünü hafifletmek için yapılmı tı.

⁵⁴ Aslan Gündüz, “Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler-Örnek Kararlar”, Beta Yayınları, stanbul, 5.Baskı, Y.2003, s.82-83.

⁵⁵ Yüce, a.g.e, s.15-16.

⁵⁶ Jahic, a.g.e, s.45.

⁵⁷ Yüce, a.g.e, s.16.

Uluslararası alanda dostça ili kileri geli tirici bir unsur olarak bulunması nedeniyle de ilke, uygulanabilir olamamı tır.⁵⁸

BM art'ının 51. maddesinde ise devletlere kendi egemenliklerine yönelik saldırılara kar ı me ru müdafaada bulunma hakkı tanınmı ve böylece üye devletlerin toprak bütünlüklerini koruyabilmesi için self-determinasyon hakkı üzerinden sınırlamaya gidilmi tir.⁵⁹

BM artı'nın XI, XII ve XIII. bölümlerinin vesayet rejiminin olu turulmasına yönelik olması Milletler Cemiyeti döneminde hüküm süren ve güçlü devletlerce temsil edilen iradenin egemen oldu unu göstermekteydi. Genellikle ifade edilen bölümler daha çok güçlü devletler arasında sömürge bölgeleri nedeniyle anla mazlıklar çıkmasını önlemeye yönelik olmu tur. Devletlerin bu bölümlerdeki üstlendikleri görevleri ihlal etmeleri halinde yaptırıma yol açacak bir düzenleme öngörülmemi tir. Bu nedenle sömürgeleri bulunan devletler arasında bir hukuksal düzen olu turuldu u hem Milletler Cemiyeti Misakı hem de BM artı açısından öne sürülebilmekteydi.⁶⁰

BM artı'nın XI. Bölümü "Muhtar Olmayan Ülkelere (Kendi Kendini dare Etmeyen/Özerk Olmayan Ülkeler)" ili kindir. BM Genel Kurulu, 14 Aralık 1946 tarih ve 66 (I) sayılı Kararı ile 74 ülkeyi bu kapsama dâhil etmi tir. Antla mada kendi kendini yönetmeyen ülke, "halkının özyönetime tam olarak ula madı ı" bir ülke olarak tanımlanmı tır. XI. Bölüm'ün 73. maddesinde Birle mi Milletler Üyeleri, halkların kendi kendini idare edemedi i ülkeleri yönetme sorumlulu u ta ırlar ve bu ülkelerde ya ayan halkların çıkarlarına önem verirler. Burada açıkça vurgulandı ı gibi sömürgeci devletler olan Birle mi Milletler üyeleri, kendi sömürgeleri olan kendi kendini idare edemeyen ülkeleri sürekli sömürmü ve onların kendi gelece ini belirleme hakkını ellerinden almı tır. Ayrıca 73. maddede sömürgeci devletler, sömürülen ülkeleri siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan ilerlemesini ve bu ülkelerdeki e itimin geli mesini sa lamak, bu ülkelere kendi kendini yönetme gücünü kazandırma ve siyasal kurumlarını geli tirmek, milletlerarası barı ve güvenli i kuvvetlendirmek, bilimsel geli imlerine yardımcı

⁵⁸ Kütükçü, **a.g.m**, s.265.

⁵⁹ Abdullah Uz, "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.3, N.9, s.66, Y.2007.

⁶⁰ Do an, **a.g.e**, s.172-173.

olma ve bu alanda uluslararası i birli ini sa lama, yönettikleri ülkelerin kaydettikleri geli imleri Genel Sekretere rapor etme gibi önemli sorumlulukları üstlenmi lerdir.⁶¹

BM artı'nın XII. Bölümü "Milletlerarası Vesayet Rejimi" ile ilgilidir. 75. maddede BM Te kilatı, daha önce imzaladı ı anla malar gere ince vesayet rejimi altında kalacak ülkeleri idaresi altına alacaktır. Bu gibi ülkeler "Vesayet Altında Ülke" ifadesi ile gösterilmi tir.⁶² Bu durum, Milletler Cemiyeti döneminde egemen olan manda ve sömürge idaresini birer devletler hukuku kurumu olarak kabul etme anlayı mın, Birle mi Milletler döneminde de devam etmekte oldu unu göstermekteydi.⁶³

"Milletlerarası Vesayet Rejimi" ba lı ı ta ıyan XII. Bölümdeki 76. maddeye göre ise, vesayet rejiminin amacı, vesayet altındaki ülkeler halkının kendi kendilerini yönetme yetene ini ve ba ımsızlı a giden tedrici (a amalı) geli melerini de kolayla tırmak olmu tur. BM Antla ması'nın 73. ve 76. maddeleri kar ıla tırılınca, Antla ma'nın "kendi kendini idare" ile "ba ımsızlık" arasında bir ayrıma gitti i görülmü tür. Vesayet rejimi ile ilgili olan 76(b) maddesinde bu iki deyim yan yana kullanılmı ; buna kar ın, "muhtar olmayan ülkeler" ile ilgili olan 73. madde "ba ımsızlık" sözcü ü kullanılmamı , sadece "kendi kendini idareden" söz edilmi tir. San Francisco'da olu an ve BM Antla ması'na yansıyan anlayı a göre, teorik olarak "halkların özyönetimi" anlamına gelen self-determinasyon ilkesi sadece vesayet rejimi altındaki ülkeler ve halklar için öngörülmü tür. Nitekim Fas, Tunus ve Cezayir'in ba ımsızlıkları BM tarafından bu ilkeye dayandırılarak kabul edilmi tir.⁶⁴

BM artı'nın XIII. Bölümünde ise "Vesayet Meclisi" nden söz edilmektedir. Bu bölümdeki 86. madde, Vesayet Meclisi'ndeki Birle mi Milletler Üyeleri'nin kimlerden olu tu unu göstermektedir. Bunlar üçe ayrılmaktadır: a)Vesayet altındaki ülkelerin idaresiyle görevlendirilmi Üyeler, b)Vesayet altında ülke idare etmeyen Üyeler, c) Vesayet Meclisi'nin, e it sayıda Vesayet altında ülke idare eden ve etmeyen Birle mi Milletler Üyelerinden olu mu olmasını sa lamak üzere, Genel Kurulca üç yıl için seçilecek, gereken sayıda ba ka Üyeler.⁶⁵ BM Üyeleri'nin bu

⁶¹ Ayhan, **a.g.e.**, s.70.

⁶² Gündüz, **a.g.e.**, s.99.

⁶³ Do an, **a.g.e.**, s.173.

⁶⁴ Kütükçü, **a.g.m.**, s.266.

⁶⁵ Gündüz, **a.g.e.**, s.101.

paylaşım politikasından hareketle “Ulusların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesi” hegemonyacı bir düzene terk edilmiştir. Ulusların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesine ne Milletler Cemiyeti ne de Birleşmiş Milletler bir çözüm bulamamıştır.

2.6. Birleşmiş Milletler Tezilatının Kendi Geleceğini Belirleme İlkesini Hayata Geçirme Çabaları

Birleşmiş Milletler kurulduktan bir süre sonra kendi geleceğini belirleme ilkesini hayata geçirmek için büyük çaba harcamıştır. BM'nin 1950'li yılların sonlarından itibaren dekolonizasyon hareketlerinden sonra Genel Kurul tarafından kabul edilen dördüncü kararlarla bu ilke bir hak haline getirilmiştir. Bağımsız devlet olma hakkını da içeren self-determinasyon hakkının açıkça “sömürge halkları”na tanınması 14 Aralık 1960 tarihli BM Genel Kurulu 1514 (XV) sayılı kararı ile gerçekleşmiştir. “Sömürge Ülkeler ve Halkların Bağımsızlıklarının Güvence Altına Alınmasına İlişkin Bildirgesi”nin, 1. maddesine göre, “halkların yabancı baskı, egemenlik ve sömürüye tabi olmalarının temel insan haklarına, BM Antlaşması'na, uluslararası barış ve birliğe aykırılığını” vurgulayarak self-determinasyon hakkı öznesini sömürge halklarıyla sınırlamaktadır. Bildirge'nin 2. maddesine göre ise “halkların siyasi statülerini serbestçe belirleme ve ekonomik, sosyal, kültürel gelişmelerini serbestçe sürdürebilme” hakkı olarak tanımlanan self-determinasyon hakkının kullanıcısı sömürge ülke halkının tümüdür. Genel Kurul, 27 Kasım 1961 tarih ve 1654 (XVI) sayılı kararında, 1960 Bildirisi'ndeki ilke ve amaçlara bağlılığını tekrar etmiş ve Bildiri'nin daha fazla zaman kaybetmeden uygulanması gerektiğini ifade ederek tavsiyelerde bulunmuştur.⁶⁶

Self-determinasyon ilkesine yer veren bir diğer BM Genel Kurulu kararı da 14.12.1962 tarihli ve 1803 (XVII) sayılı “Doğal Kaynaklar Üzerinde Sürekli Egemenlik Bildirisi”dir. Ancak bu bildirinin ilk ortaya çıkışı BM Genel Kurulu'nun 21.12.1952 tarihli ve 626 (VII) sayılı “Doğal Kaynakların ve Zenginliklerin Serbestçe İhtilası Hakkı” adını taşıyan kararıyla gerçekleşmiştir. 1962 tarihli Bildiri ile doğal kaynak üzerindeki egemenlik, self-determinasyon ilkesinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Buna göre, bu egemenlik ilgili devletin halkının

⁶⁶ Kütükçü, a.g.m, s.267-268.

yararına kullanılmalıdır ve yabancı yatırımlar ilgili devletin do al kaynakları üzerindeki egemenlik hakkını kısıtlamamalıdır.⁶⁷

Kendi kaderini belirleme hakkı açısından hayati kararlardan biri olan Devletler Arasında Birle mi Milletler artı'na Uygun ekilde Dostane Münasebetler Kurma ve birli i Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk lkeleri Hakkında Bildiri adı altında yayınlanan 2625 (XXV) 31 sayılı karar 24 Aralık 1970'te ret oyu almaksızın, Birle mi Milletler Genel Kurulu tarafından onaylanmı tır. Bu bildirinönemli unsurlarından biri sömürgecili in, insan haklarını inkâr etmesi anlamına geldi i ve bu duruma son verilmesi gerekti inin açıkça vurgulanmı olmasındır. Bu karara göre, Birle mi Milletler artı'na konulmu olan e it haklar ve halkların kendi gelece ini belirleme ilkesi gere ince, bütün halklar özgürce, dı müdahale olmadan, siyasi, sosyal ve kültürel geli melerini takip etme hakkına sahiptir ve her devletin bu hakka Bildiri hükümlerine uygun biçimde riayet etme görevi vardır.⁶⁸

Self-determinasyon hakkı AG K (Avrupa Güvenlik birli i Konferansı) sürecinde ise, bu sürecin ilk belgesi olan 1975 Helsinki Nihai Senedi'nden itibaren yer alır. Helsinki Nihai Senedi, katılımcı devletler arasındaki ili kilere ili kin “ lkeler Bildirgesi” ba lı ı altında, VIII. lke 2. paragrafında; “Halkların hak e itli i ve self-determinasyon ilkesinden dolayı, tüm halkların her zaman tam bir özgürlük içinde, dı sal bir siyasi müdahale olmadan, ne zaman ve nasıl isterlerse, iç ve dı siyasi statülerini belirleme ve siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel geli melerini istedikleri gibi sürdürme hakkı”nı tanımaktadır. lkenin 1. paragrafında ise; katılımcı devletlerin, halkların haksal e itli ine ve self-determinasyon hakkına saygı gösterecekleri ifade edilmi tir.⁶⁹

Di er taraftan; 13 Mart 1984 tarihli “Halkların kendi Geleceklerini Belirleme Hakkı” ba lıklı Genel Kurul kararında da, devletlere egemenlikleri altındaki halklara ili kin yeterli bilgiyi BM'ye iletme ve söz konusu halklara kendilerini geli tirme ansı verilmesi ça rısında bulunulmu tur. Öte yandan, BM Genel Kurulu tarafından 16.12.1966'da kabul edilip üye devletlerin imzasına ve onayına sunulduktan sonra, 1976 yılında yürürlü e giren iki insan hakları sözleşmesi (kız Sözle meler), yani

⁶⁷ Hüseyin Pazarcı, “Uluslararası Hukuk Dersleri”, İkinci Kitap, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Y.1989, Ankara, s.25-26.

⁶⁸ Jahic, a.g.e, s.59-60.

⁶⁹ Kütükçü, a.g.m, s.271.

Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi de, bu ilkeyi açıkça teyit etmekte ve anlamına açıklık getirmektedir.⁷⁰

Batılı devletler öncülüğünde 1990'larda Avrupa Güvenlik ve Birliği Teşkilatı (AGT) tarafından kabul edilen Kopenhag ve Paris belgelerinde içsel kendi kaderini tayin kavramına yer verilmiştir. “Yeni Bir Avrupa için Paris Kartı” bunlar içinde en önemli olanıdır. 19-21 Kasım 1990'da Paris'te kabul edilen bu belgede, devletlerin toprak bütünlüğüne büyük önem verilmiş, kendi kaderini tayin hakkının yine bu kurala aykırı olmadığı sürece uygulanabileceği belirtilmiştir. İlgili düzenleme şöyledir: “... Halkların eşit haklara sahip olduklarını ve BM Antlaşması ile milletlerarası hukukun, devletlerin toprak bütünlüklerini konu alanlar dâhil, ilgili normlarına uygun olarak, kendi kaderlerini tayin hakkına sahip olduklarını tekrar teyit ederiz.”⁷¹

Ulusların kendi geleceğini belirleme ilkesi hakkındaki en önemli belgelerden biri de 25 Haziran 1993 tarihli “Dünya İnsan Hakları Viyana Bildirisi”dir. Bildiriye göre; “... Eşit haklar ve halkların kendi kaderini tayini ilkelerine uygun hareket eden ve o toprakta yaşayan tüm halkı herhangi bir ayırım gözetmeksizin temsil eden bir yönetime sahip olan egemen ve bağımsız devletlerin topraksal bütünlüğünü ya da siyasal birliğini tam olarak veya kısmen ortadan kaldıracak veya tehlikeye sokabilecek herhangi bir eyleme izin veya teşvik sağlamak biçiminde yorumlanamaz.” Böylece bildiride BM Antlaşması'nın 55. maddesine atıf yapılarak kendi kaderini tayin hakkının varlığı ve bu hakkın ihlal edilemeyeceği kabul edilmiştir. Ancak hakkın kullanımına yine sınırlamalar getirilmiştir. Hak, ülke bütünlüğünü bozacak şekilde kullanılamayacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere, “hiçbir ayırım yapmadan, tüm toplumu temsil eden demokratik devletlerde, kendi kaderini tayinden yararlanılamaz.” Kendi kaderini tayin ancak, soy, inanç ve renk ayrımı yapan, tüm toplumu temsil etmeyen devletlerde geçerli olabilir.⁷²

⁷⁰ Uz, **a.g.m.**, s.68.

⁷¹ Yurt, **a.g.e.**, s.33.

⁷² Ayhan, **a.g.e.**, s.88-89.

2.7. Uluslararası Adalet Divanı'nın Ulusların Kendi Geleceğini Belirleme İlesine İlişkin Görüşlerine Örnekler (Namibya, Batı Sahra, Doğu Timor)

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), 1970'te Namibya, 1975'te Batı Afrika Sahrası ve 1995'te de Doğu Timor Adaları hakkında verdiği kararlarında, kendi geleceğini belirleme hakkının bir teamülü (yazılı) hukuk normu olduğunu ifade etmiştir.⁷³

Divan önüne self-determinasyon ilkesi ilk olarak Güney Afrika konusunda Güvenlik Konseyi'nin 276 (1970) sayılı kararına dayanılarak tavsiye kararı istenmesi üzerine getirilmiştir. Güney Afrika'nın Namibya'daki devamlı egemenliği konusundaki 21.06.1971 tarihli danışman görüşünde Divan, "Uluslararası hukuktaki son gelişmelerin muhtar olmayan ülkelerle ilgili olarak self-determinasyon hakkının baskı vurulabilir olduğunu" gösterdiği tespitinde bulunmuştur.⁷⁴ Bunların yanında Uluslararası Adalet Divanı, şu önemli görüşleri de paylaşmıştır: "Güney Afrika'nın Namibya'da süren varlığı yasadır, Güney Afrika Namibya idaresinden derhal çekilmek ve bölgedeki egemenlik son vermekle yükümlüdür. BM'e üye ülkeler Güney Afrika'nın Namibya'daki varlığının yasadışı olduğunu ve Namibya ile ilgili veya onu temsilen faaliyetlerinin geçersizliğini tanımak ve Güney Afrika hükümeti ile özellikle bu bağlamda yasallığını ifade eden ya da destekleyen ilmi ve muamelelerden kaçınmakla yükümlüdür. Ayrıca BM üyesi olmayan devletler de Namibya'ya ilişkin BM tarafından alınacak aksiyona yukarıdaki ifade ışığında destek vermekle görevlidirler".⁷⁵

Batı Sahra ise 1884 yılında İspanya tarafından işgal edilmiş ve 1958 yılına kadar İspanyol sömürgeci egemenliğinde kalmıştır. 1958 yılında ise İspanya Parlamentosu'nun eyalet olarak kabul ettiği Batı Sahra'nın o yıllarda yüz bin olan nüfusu kabile ve göçebelere dayanıyordu. 1966 yılında BM Genel Kurulu, dekolonizasyon hareketini self-determinasyon hakkı üzerinden kurarak halkın self-determinasyon hakkını BM gözetiminde kullanması yönünde bir referandumun yapılmasını erken bir tarihte yapılabilmesi için, İspanya'yı komşu devletler olan Fas ve Moritanya ile görüşmeye davet etmiştir. 1974'te ise İspanya, referandumu BM

⁷³ Jahic, **a.g.e.**, s.64.

⁷⁴ Yüce, **a.g.e.**, s.30.

⁷⁵ Jahic, **a.g.e.**, s.65.

gözetiminde kabul etmi tir.⁷⁶ Bunun yanında, Uluslararası Adalet Divanı ise 16.10.1975 tarihli isti are mütalaasında uyu mazlı a taraf devletlerin hak iddialarını haklı görmeyerek Batı Sahra halkının kendi gelece ini belirleme ilkesi çerçevesinde karar vermesine bir engel bulunmadı ı sonucuna varmı tır.⁷⁷ Divan'ın konuya ili kin kararına ra men self-determinasyon ilkesi zorlukla yürütülebilmi tir. Bu karardan sonra spanya, Fas ve Moritanya arasında yapılan görüş meler sonucu bir anla maya varılmı , buna göre, Batı Sahra'nın üçte ikisi Fas'a, üçte biri Moritanya yönetimine bırakılmı ve spanya da Batı Sahra'da üretilen Fosfor'un % 35'lik kazancına ortak olmu tur. Bu üç taraflı anla mayı izleyen 1975 Aralık ayında, Genel Kurul iki karar daha almı tır. Birinci kararında Batı Sahra halkının self-determinasyon hakkını kazanabilmeleri için spanya'dan gerekli adımların atılması istenmi tir. 1976 yılında anla ma gere ince spanya, ülkeden çekilerek yönetimi Fas ve Moritanya'ya bırakmı tır. 1978 yılında Moritanya, Batı Sahra üzerinde münhasır egemenlik hakkı iddiasında bulunmu ve 1991 yılındaki ate kese kadar ülkede yo un gerilla çatı maları ba lamı tır. Genel Kurul 1988 yılında Batı Sahra halkının kendi gelece ini belirlemesi için bir referandum planı yapmı fakat bu plan da ba arılı olamamı tır.⁷⁸

Kendi kaderini belirleme hakkına ili kin bir di er önemli olay ise Do u Timor sorunudur. Timor adası 17. yy'dan ba layarak, Portekiz ve Hollanda arasında 1859, 1893 ve 1904 yıllarında yapılan antla malar ile payla ılmı tır. Adanın do u kesimi Portekiz'e, batı kesimi ise Hollandalılara bırakıldı. Ancak kinci Dünya Sava ı ile birlikte adanın batı kesimi Japonya'nın i galine u radı. 14 Kasım 1960'da ise BM Do u Timor'un Portekiz yönetimi altında özerk bir bölge oldu unu belirten 1514 sayılı kararı kabul etti. Portekiz'deki Salazar yönetimi bu kararı tanımadı mı açıkladı. Fakat 25 Nisan 1974'de Portekiz'de gerçekle en ve "Karanfilli Devrim" olarak adlandırılan askeri darbe sonucunda ba layan demokratikle me çabalarının paralelinde yeni Lizbon yönetimi, 1975 yılında Do u Timor'a self-determinasyon hakkı tanıdı ve BM'nin daha önce bölge için aldı ı 1514 sayılı kararı kabul etti. Bu geli meler üzerine 7 Aralık 1975'de Endonezya silahlı kuvvetleri Do u Timor'a girdi. Lizbon bu geli me üzerine Cakarta ile diplomatik ili kilerini kesti ve Portekiz

⁷⁶ Uz, **a.g.m.**, s.76.

⁷⁷ Do an, **a.g.e.**, s.174.

⁷⁸ Uz, **a.g.m.**, s.78.

yetkilileri bölgeyi tamamen terk etti. Bu durum kar ısında BM, Genel Kurulun 12 Aralık 1975'te aldı ı 3485 sayılı kararla ve Güvenlik Konseyi'nin 22 Aralık 1975 tarihli 384 sayılı kararı ile Endonezya'dan, bölgeden çekilmesini istedi. Suharto yönetimi ise bu kararlara ra men i gali sürdürdü ve 1976'ya gelindi inde Do u Timor'u, Endonezya'nın 27. Eyaleti olarak ilhak etti ini açıkladı. Endonezya'nın Do u Timor'u i galini ve ilhakını, Avustralya dı ında bütün dünya kınarken, ABD perde gerisinde i gali destekledi. So uk Sava döneminin etkisiyle, nüfusunda Çinli oranı yüksek bir ülke olan Endonezya'da olası bir Çin etkisi, Batılı müttefiklerin i gale yakla ımını etkiledi. 1975 yılında Do u Timor'un ba ımsızlı ını ilan eden Marksist Fretilin örgütü bu i gale kar ı çıktı. Bu durum hem ülkesinde varolan etnik kompozisyondan dolayı temkinli davranan Suharto yönetimini hem de ideolojik görü lerinden ötürü ABD'yi rahatsız etti.⁷⁹

1974 yılından sonra ise önemli bir olay ya anmı tır. Endonezya ve Avustralya aralarında bölgenin Endonezya'ya bırakılması için bir antla ma yapmı larıdır. Endonezya'nın Do u Timor'daki ba ımsızlık hareketine kar ı müdahalesine ili kin Birle mi Milletler Genel Kurul'u ve Güvenlik Konseyi'nin kararları ile çekilme ça rısı yapılmı ancak Endonezya hükümeti bölgede egemenlik iddiasında bulunmu tur. Bu geli meler sonucunda Portekiz Avustralya'nın Do u Timor halkının kendi kaderini belirleme hakkını reddeden bir antla manın tarafı oldu u iddiasıyla Uluslararası Adalet Divanı'na ba vurmu tur. Burada Do u Timor'un Endonezya'nın bir eyaleti olmasını kabul eden Timor Ara Sözle mesi'nin, Do u Timor'un do al kaynaklarını self-determinasyon hakkı üzerinde baskın duruma getirip getirmedi i konusunun öncelikle açıklı a kavu turulması beklenmi tir.⁸⁰

Divan bu sorunla ilgili olarak 1995 yılında verdi i kararında Genel Kurul'un 1803 nolu "Do al Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik Hakkı" kararında belirtilen "Her devletin vazgeçilmez biçimde ulusal çıkarları için do al kaynaklarını ve zenginliklerini kullanma hakkı" na gönderme yapmı ve self-determinasyon hakkının erga omnes (herkese kar ı hak) bir nitelik ta ıdı nı ve herkesin buna saygı göstermesi gerekti ini belirttikten sonra, Do u Timor'un muhtar olmayan bir ülke oldu u ve halkın self-determinasyon hakkının bulundu una karar vermi tir. 5 Mayıs

⁷⁹ Kemal nat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (Editörler), "Dünya Çatı ma Bölgeleri", Nobel Yayınları, 2. Baskı, Y.2007, Ankara, s.658-659.

⁸⁰ Jahic, a.g.e, s.67.

1999 tarihinde ise taraflar anla maya vararak, 8 A ustos tarihinde Do u Timor'un kendi gelece ini belirlemesi için BM gözetiminde referanduma gitmesine karar verilmi tir.⁸¹

3. ULUSLARIN KEND GELECE N BEL RLEME HAKKININ ULUSLARARASI HUKUK VE NSAN HAKLARI LKELER LE OLAN L K S

3.1. Ulusların Kendi Gelece ini Belirleme Hakkının Hukuki Olarak De erlendirilmesi ve Uygulanabilirli i

Kendi gelece ini belirleme hakkının kinci Dünya Sava ı'nın sonlarına kadar devletler hukukunda bulunmadı ı sadece bir siyasi ilke olarak adının geçti i genel olarak kabul edilmektedir. Kendi gelece ini belirleme hakkı ba ımsızlık hakkını da içine alan kollektif bir hak olarak görülebilmektedir. Ancak bu hakkın hukuksal olarak ne anlam ta ıdı nı belirlerken devletlerin uygulamalarını incelemek gerekir. Sözü edilen hakkın sömürge altında bulunan halkların ba ımsızlık elde etmeleri, ba ımsızlı ı kaybettikten sonra yeniden bunu kazanma hakkı ve aynı ulusun iradesi dı ında bölünmesi halinde yeniden birle meleri durumunda genel bir kabul gördü ünü söylemek mümkündür. Daha önce ba ımsız oldu u halde egemenli ini yitiren veya parçalanmaya u rayan uluslar, ba ımsızlıklarını elde ettiklerinde kendi gelece ini belirleme hakkını kullandıkları ifade edilmi tir. Bu anlamda Do u ve Batı Almanya'nın birle mesi, Kuzey ve Güney Yemen'in birle mesi, SSCB yönetimi altındaki devletlerin ba ımsızlıklarına kavu maları, Do u Timor'un ba ımsızlı ını kazanması verilebilecek örneklerdir.⁸²

Bunların yanında geçmi te devlet oldu u halde imdi sömürge durumunda bulunan ve kendi gelece ini belirleme hakkını bir türlü kazanamayan halklar da mevcuttur. Bu halklar, Rusya Federasyonu egemenli inde bulunan Çeçenistan, srail ablukası altında bulunan Filistin ve Çin'in iddet politikalarına maruz kalan Uygur Türklerinin ya adı ı Do u Türkistan ülkesidir.

Ulusların kendi gelece ini belirleme hakkının hukuki olarak de erlendirilmesi ve uygulanabilirli i açısından "halk" terimi önemli bir yere sahiptir. Uluslararası hukuk

⁸¹ Uz, **a.g.m.**, s.79.

⁸² Do an, **a.g.e.**, s.180-181.

belgelerine ve devletlerin uygulamalarına göz atıldı ında “halk” kavramının ülke içindeki tüm insanları içine alacak ekilde önem verdi i gözlenmi tir. Dekolonizasyon sürecinde bu anlayı a uygun olarak self-determinasyon hakkı ba ımsızlı ını kazanan devletlerde ülkedeki insanların tümüne verilmi tir. Bu süreçte BM, 1961 yılında Kongo’dan ayrılmak isteyen Katanga bölgesi ve 1967 yılında Nijerya’dan ayrılmak isteyen Biafra bölgesi hakkında verilmi olan kararlarda self-determinasyon hakkının, koloni yönetiminden kurtulma hakkı tanıdı ını ancak bu bölgelerin kendi devletlerinden ayrılma hakkına dayanmadı ı vurgulanmı tır.⁸³

Ulusların kendi gelece ini belirleme ilkesinin hukukili i konusunda da belirsizlikler bulunmaktadır. Bu belirsizlikler özellikle ilkenin uygulama alanında kendini göstermektedir. Bu hak uygulanırken askeri güç kullanılabilir mi? Üçüncü ki iler bu hakkın yerine getirilmesini isteyebilirler mi? BM sömürge altından kurtulmak veya ilhak edilen ülkenin yeniden ba ımsızlı ını kazanması için silahlı mücadele vermesini yasal saymaktadır. Uygulamada self determinasyon hakkının genelde güçle elde edildi ini söylemek mümkündür. Örne in Filistin halkı hakkında BM’de farklı zamanlarda ülkelerine geri dönebilecekleri hakkında kararlar çıkmasına ra men Filistin halkı bugün dünyanın birçok yerinde sürgünde ya amaktadır. Bu durum, self determinasyonun hukuki olmaktan ziyade siyasi bir ilke olarak devam etti inin göstergesidir.⁸⁴

3.2. İlerine Karı mama lkesi

Devletlerin egemenlik hakkının ve egemen e itli i ilkesinin do al sonuçlarından biri de birbirlerinin i lerine müdahale edilmemesi gerekti idir. Bu dü ünsel sonucun siyasal anlamda bir ilke olarak kendini göstermesi, A.B.D. Ba kanı James Monroe’nun A.B.D. Kongresi önünde 2.12.1823’te yaptı ı konu ması ile ortaya çıkmı tır. “Monroe Doktrini” diye anılan bu görü e göre Avrupalı devletlerin Amerika kıtasının i lerine müdahale etmemesi istenmekte ve A.B.D.’nin de Avrupa i lerine müdahale edemeyece i vurgulanmaktadır. Bu siyasal ilkenin uygulanan bir uluslararası hukuk kuralı haline dönü mesi ise Milletler Cemiyeti Misakı’nın 15. madde 8. fıkrası ile gerçekte mi tir. Nitekim anılan hüküm üye devletlerin ulusal yetkisine giren bir sorun söz konusu oldu u zaman örgütün karar veremeyece ini

⁸³ Yüce, **a.g.e**, s.50.

⁸⁴ Kılınç, **a.g.m**, s.976-977.

öngörmektedir. Benzeri bir hüküm BM Antlaşması'nın 2. madde 7. fıkrası ile de ortaya konulmuştur.⁸⁵

Devletlerin birbirlerinin iç ve dış ilişkilerine karşı mamaları devletlerin egemenliği ve egemenliğin bir sonucudur. Bu duruma bağlı olarak karşı mama ilkesinin genel olarak kabul gördüğü tanımları verilebilir: Geni kapsamlı ve BM Antlaşması madde 2/7225 bazında karşı mama, bir devletin ulusal yetkisi içindeki bir konunun tartışılmasını, görüşülmesini, incelenmesini, araştırılmasını ve bunlar üzerinde tavsiyelerde bulunulmasını kapsamaktadır ve yasaktır. Dar kapsamlı karşı mama ise, bir devletin, başka bir devletin iç ve dış ilişkilerinde tutumunu değiştirmesi amacıyla zorlayıcı girişimlerde bulunmasıdır. Günümüzde geni kapsamlı karşı malar artık karşı mama olarak görülmemektedir. Nitekim büyük bir köy haline gelen dünyada tam bağımsızlıktan söz edilemez. Ancak dar kapsamlı karşı malar, karşı mama olarak kabul edilmekte ve tepki çekmektedir. Bu tür karşı manın bir ileri kademesi sert karşı mama, müdahaledir.⁸⁶

İç ilişkilerine müdahale yasağının arkasına sadece ülke devletleri değil bu ülkelere müdahale etmek için bahane arayan güçlü devletlerin tutumları da etkili olmaktadır. Çoğu kez iç ilişkilerine karşı mama ilkesini ortadan kaldırmaya çalışan güçlü devletler insan hakları ihlallerini bahane ederken kendileri de bu konuda gereken özenden kaçınmaya çalışmaktadırlar. Özellikle Birleşmiş Milletler uygulamasında Doğu Bloku çöktükten sonra yapılan uygulamalar insan hakları ihlallerinin milli yetki gerekçesiyle başka devletlerin müdahalesine kapalı bir alan olarak görülemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Böylece insan hakları ihlallerinin Çin, Rusya Federasyonu ve ABD gibi devletlerce yaygın olarak ihlal edildiği gerçeğini göz ardı etmemek koşulu ile devletlerin münhasır yani kesin yetkisine değil uluslararası alanla ilgili bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸⁷

⁸⁵ Pazarıcı, **a.g.e.**, s.23.

⁸⁶ Ayhan, **a.g.e.**, s.46.

⁸⁷ Doğan, **a.g.e.**, s.125-126.

3.3. Devlet Egemenli i ve Devletin Ülkesel Bütünlü ü

Sözcü ün tam anlamıyla egemenlik, üstün iktidarı, hiçbir denetime ba lı olmayan kesin buyruklar verme gücünü ifade etmektedir. Modern ve merkezci devletlerin ortaya çıktığı 16. ve 17. yüzyılda, devletin sahip olduğu ve kendisini öteki örgütlenmiş topluluklardan farklı kılan gücün bu tür bir egemenlik yetkisi olduğu dü ünülmü tür. Ancak, devletin böyle bir kesin yüce otoriteye sahip olması, do al olarak uluslararası toplumsal ya amı düzenleyen hiçbir kuralla manın olmadığı nı ve olamayacağı nı kabul etmektedir. Bu durumda devletin üstünde hiç bir otorite yoksa o zaman devletlerin uyması gereken herhangi bir kurallar bütününden de söz edilemeyecektir. Oysa toplumsal ve tarihsel gereklilikler, önce Avrupa’da 1648 Westphalia Antlaşmaları ile devletler arasında olumaya başlayan bir ortak düzenin, uluslararası hukuk düzeninin, do masını gerekli hale getirmi tir. Bu durum, bir devletin hem sözcü ün tam anlamında egemen olmasının, hem de belirli birtakım ortak kurallardan olunan bir hukuk düzeninin yasaklamalarına ba lı olmasının mantık açısından olanaksızlığı nı ortaya koymu tur.⁸⁸

Kavram olarak kendi kaderini tayin 19. Yüzyılda öncelikle kamu hukukunda, özellikle devlet egemenli i ile ilgili olarak ortaya çıkmı tır. Fakat egemenlik kendi kaderini tayinden ayrı görülmedi i gibi ona ba lı olarak da dü ünülmemektedir. Milliyetçilik akımından önce do mu olan egemenlik kavramı mutlakiyet döneminde geli mi tir. Kendi kaderini tayinin kökenleri ise insan hakları dü üncelerine dayanmakta olup daha çok mutlak egemenlik kavramına kar ı geli mi tir. Kendi kaderini tayinle çatı malı bir ba ka konu da ülkesel bütünlük tezidir. David Kennedy’ye göre, “uluslararası hukukun temelinde, “yumu ak” ve “katı” iki söylemin mutsuz fakat zorunlu birlikteli i söz konusudur. Birbirlerine üstün gelememeleri nedeniyledir ki, bu iki söylem, hukuksal çözümleri hep sallantıda bırakmaktadır”. Bu ba lamda kendi kaderini tayin hakkı ile devletlerin ülkesel bütünlü ü ilkelerinin birbirlerine göre ili kisi bu açmazın tipik bir örne ini olu turur. Görünürde bu ilkeler birbirine terstir. Ülkesel bütünlük ilkesine göre, uluslararası hukuka uygun ekilde kurulmuş bir devlet bölünemez. Bu nedenle kendi kaderini

⁸⁸ Pazarcı, a.g.e, s.18-19.

tainle ilgili tartı malarda ülkesel bütünlük kavramı bir sorun olarak durmu ve ilkenin uygulanmasında sınırlayıcı bir etkiye sahip olmu tur.⁸⁹

Devletin ülkesel bütünlü ü ilkesinin genel bir kural olarak ilk kabulü Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 10. maddesi ile gerçekleşmiştir. Anılan hüküm ile üye devletler birbirlerinin ülke bütünlü üne saygı göstereceklerini ve dış saldırılara karşı olacaklarını bildirmişlerdir. Aynı ilke daha sonra Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. madde 4. fıkrası ile tekrarlanmıştır. Bundan başka birçok bölgesel örgüt antlaşması (Örneğin, Afrika Birliği Örgütü Kurucu Antlaşması, madde 2/c ve 3) ya da daha çok siyasal nitelikli uluslararası ilişkileri düzenleyen önemli uluslararası belge (Örneğin: 24.4.1955 tarihli Bandung Asya ve Afrikalılar Konferansı Son Senedi, mad. G/2; 1.8.1975 tarihli Avrupa Güvenliği ve Birliği Konusundaki Helsinki Bildirisi, mad. 1, a, IV) bu ilkeyi içermektedir. Birleşmiş Milletler çerçevesinde kabul edilen ve uygulanan uluslararası hukukta da etkileri kabul edilen kimi önemli kararlar da bu ilkeye yer vermiştir. Bunların en başında, BM Genel Kurulu'nun 12.12.1974 tarih ve 3314 (XXIX) sayılı kararıyla kabul ederek Güvenlik Konseyi'ne göz önünde tutması tavsiyesinde bulunduğu saldırının tanımı gelmektedir. Bu tanıma göre, bir devletin egemenliği ve siyasal bağımsızlığı yanında ülke bütünlü üne karşı da kuvvet kullanılması saldırı olarak nitelendirilmektedir (mad.1). Buna bağlı olarak BM Genel Kurulu'nun 24.10.1970 tarih ve 2625 (XXV) sayılı kararıyla kabul ettiği Devletler Arasında Birliği ve Dostça İlişkiler Bildirisi de self-determinasyon ilkesinin devletin ülkesel bütünlü ü ilkesine aykırı bir biçimde kullanılmayacağını öne sürmüştür. Birçok devlet de anayasaları ve ulusal yasaları ile ülkelerinin bütünlü ü ilkesini garanti altına almıştır. Örneğin, Türkiye'nin 1982 Anayasası'nın 3. maddesi "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür" dedikten sonra, 4. maddesi anılan 3. maddeyi de değiştirilmez ve değiştirilmesi önerilemez maddeler arasında saymaktadır.⁹⁰

3.3.1. Uti Possidetis Juris İlkesi Kuralı

Savaş sonrasında taraflar arasındaki statünün nasıl olabileceğine ilişkin bir uluslararası hukuk kuralıdır. Bu kurala göre barış antlaşmasında aksi öngörülmiyorsa, savaş sonrasında taraflar arasındaki şartlar ve durum aynen

⁸⁹ Ayhan, a.g.e, s.48.

⁹⁰ Pazarcı, a.g.e, s.15-16.

korunmaktadır. Böylece savaş araç ve gereçleri, yiyecek, silahlar, para gibi tasarruflar ve mallar savaş anlarından hangisinin elindeyse onun mülkiyetinde kalmaktadır.⁹¹

Uti possidetis juris ilkesi, 19. yüzyıl başlarında eski İspanyol sömürgelerinin bağımsızlıklarına kavuşmaları Güney Amerika’da ortaya çıkmıştır. İlke, sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları 20. yüzyılın ikinci yarısında özellikle de Afrika kıtasında geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Aynı zamanda, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına hizmet eden ilke, kendi geleceğini belirlemenin henüz hukuksal bir ilke statüsüne ulaşamadığı dönemlerde gelişmeye başlamış ve önemli bir uygulama alanı bulmuştur. 1950’li yıllardan itibaren başlayan dekolonizasyon sürecinde BM’nin uyguladığı temel ilkelerden olması ve bağımsızlık anında, sömürge döneminde çizilen idari birimlerin sınırlarını yeni ülkenin sınırları olarak kabul etmiştir.⁹²

Afrika Birliği Örgütü Anlaşması’nın 7. fıkrasında, m. 2/1’de, m. 3/3’de ve Afrika Birliği Örgütü’nün Kahire’deki ilk zirve toplantısında; “Zirve, üye ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıkları andaki sınırlara saygı göstereceğini” açıkça ilan etmiştir. Amaç istikrarı korumak ve kıtanın yeniden karmaşık bir şekilde parçalanmasını engellemektir. Fakat etnik azınlıklara uygulanan baskılar, birçok devlette şiddetli iç çatışmaların çıkmasına neden olmuştur. Yani Afrika’daki Uti Possidetis deneyimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Özellikle, Afrika’nın etnik yapısının karmaşık olması sınır değişikliğiyle ilgili iyi niyetli girişimleri başarıya çıkarmıştır. Ancak Uti Possidetis tek çıkarılabilir yol olarak görülmeyle devam etmiştir.⁹³

Uti Possidetis Juris ilkesi’nin başarılamadığı ülkelerden birisi de Yugoslavya olmuştur. 20 Kasım 1991 tarihinde, Yugoslavya halkının önemli bir unsuru olan Bosna-Hersek ve Hırvatistan’da yaşayan Sırp nüfusun self-determinasyon hakkını kullanabilmesi konusunda Sırp Cumhuriyeti tarafından Tahkim Komisyonu’na gidilmiştir. Komisyon; öncelikle, uluslararası hukukun self-determinasyon hakkını tüm unsurlarıyla birlikte ortaya koymadığını ifade etmiş, sonrasında da devletçe aksi

⁹¹ Faruk Sönmezolu (der.), “Uluslararası İlişkiler Sözlüğü”, Der Yayınları, İstanbul, Dördüncü Baskı, Y.2005, s.683.

⁹² Hüseyin Ali, a.g.e, s.89.

⁹³ Ayhan, a.g.e, s.52.

kabul edilmedikçe, self-determinasyon hakkının, toprak bütünlü ü ilkesi gere ince varolan sınırları de i tirmeyi içermedi ini belirtmi tir.⁹⁴

Birle mi Milletler, kendi gelece ini belirleme hakkını sömürge halkına, yani tüm ülke nüfusuna tanıdı tır. Söz konusu olan bu hak bir defa kullanılmakla tükenir. Ba ımsızlı ın kazanılmasıyla ülkedeki farklı grupların bu hakka ba vurabilmesi söz konusu olmadı ı gibi ülke sınırları esas alınmı ve korunmu tur. Parçalanmalara izin verilmeyerek de uluslararası barı , istikrar ve güvenli in korunması amaçlanmı tır. Sonuç olarak var olan sınırların korunması (Uti Possidetis Juris) ilkesi self-determinasyon hakkının belli sınırlar içerisinde uygulanmasını gerektirdi i için kendi gelece ini belirleme hakkının sınırlarından birisi sayılmaktadır.⁹⁵

3.3.2. Somut Olaylar ve Birle mi Milletler Yakla ımı

3.3.2.1. Katanga Olayı

BM, genel olarak ülkesel bütünlük-kendi kaderini tayin çatı masında birincisine öncelik vermi tir. Ülkesel bütünlü ü bozacak kendi kaderini tayin uygulamalarına kar ı bir tutum sergilemi ve iç çatı maların mevcut toprak bütünlü ünün korunması için de çaba harcamı tır. Bunun ilk örne i Katanga Olayı'dır. Kongo, 30 Haziran 1960'da ba ımsızlı ını kazandıktan on bir gün sonra, ülkenin güneydo u eyaleti olan Katanga'da, egemenliklerini kuran ayrılıkçılar ve Katanga yetkilileri, Belçika'nın yardımıyla Katanga'nın Kongo'dan ayrıldı ını ilan ettiler. 12-13 Temmuz 1960'da Kongo Devlet Ba kanı Kasavubu ve Ba bakan Patrice Lumumba, Kongo ulusal sınırlarını korumak için BM Genel Sekreteri'nden acil askeri yardım talebinde bulundular. BM Güvenlik Konseyi 22 Temmuz 1960'da 145 (1960) sayılı kararıyla, bütün devletlerden, Kongo'nun siyasi ba ımsızlı ı ve ülkesel bütünlü ünü bozacak herhangi bir eylemde bulunmamalarını istedi ve bu karar Genel Sekreter'e amaca ulaşmak için her türlü tedbiri alma yetkisi verdi. Böylece bir BM gücü olu turuldu ve Kongo'ya gönderildi.⁹⁶

Kongo'daki durum ise gün geçtikçe kötüye gitmekteydi. Özellikle, Kongo'nun bir Federasyon mu yoksa merkezîyetçi bir devlet biçiminde mi örgütlenmesi

⁹⁴ Uz, **a.g.m**, s.71-72.

⁹⁵ Hüseyin Ali, **a.g.e**, s.90.

⁹⁶ Ayhan, **a.g.e**, s.53-54.

gerekti i konusundaki tartı malar devam etmekteydi. Ekonomik açıdan çok zengin kaynaklara sahip olan Katanga olmadan Kongo'nun federasyon olarak da merkezi yapıya sahip bir devlet olarak da ya am ansı çok zayıftı. BM ise Katanga'nın Kongo'nun içinde yer alabilece i bir devlet modeli konusunda ortak bir fikir geli tirebilmi de ildi. Sorunun çözümü için kurulan BM Uzla tırma Komisyonu federal sistemi önerirken, zamanın BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld merkezi bir hükümet etrafında örgütlenmesi gerekti ini savunuyordu. ABD ise BM barı gücünün Kongo'nun birli ini korumak amacıyla, Katanga'nın ba ımsızlı ını savunan Tschombe'nin birliklerine kar ı, merkezi hükümet güçleri yanında çatı malara müdahale etmesine kar ı çıkmaktaydı, çünkü Tschombe, hem Batı yanlısı hem de Komünizme kar ı bir politikacı olarak Washington'un Afrika politikalarına destek verecek bir liderdi. Bu çıkar çatı maları ortamında Katanga ile merkezi hükümet arasında bir uzla ma sa lamaya çalı an BM Genel Sekreteri Hammarskjöld 18 Eylül 1961'de Kongo sorununa çözüm bulmak amacıyla çıktı ı yeni bir Afrika gezisinde uça ının dü mesi sonucu hayatını kaybetmi tir.⁹⁷ 1962 yılında ise BM birliklerinin kuvvet kullanarak ba lattı ı askeri çıkarma sonucunda Katanga ayrılıkçıları ma lup edildiler. 1963 yılında ise Katanga tekrar Kongo'ya katıldı. Bu olay kendi kaderini tayinin ayrılıkçı hareketlerle geni letilmesi kar ısında BM'nin yakla ımını, BM'nin kendi kaderini tayini nasıl yorumladı ını göstermesi ve ilkenin anlamının yerle mesi açısından önemli bir deneyim olmu tur. BM ülkesel bütünlük ve uti possidetisten yana tavır alarak önemli bir karar vermi tir.⁹⁸

3.3.2.2. Biafra Olayı

BM'nin ülkesel bütünlük/uti possidetis tutumunu yansıtan ikinci olay, Biafra'nın Nijerya'dan ayrılma giri midir. Merkezi hükümetle, boların ya adı ı Do u Eyaleti (Biafra) yönetimi arasında ba arısızlıkla sonuçlanan çok sayıda görüşmenin ardından, Do u Eyaleti Valisi Ojukwu 30 Mayıs 1967'de Biafra'nın ba ımsızlı ını ilan etti. Nijerya bütçesinin gelirlerinin önemli bir kısmının Do u Eyaleti'ndeki petrol kaynaklarından elde edilmesinden dolayı, bu eyaletin ba ımsızlı ının ülke ekonomisine verece i zararı da hesaba katan merkezi hükümet, 7 Temmuz 1967'de Biafra'ya müdahale ba lattı. Ancak merkezi hükümet güçleri Biafra'da büyük bir

⁹⁷ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e**, s.422.

⁹⁸ Ayhan, **a.g.e**, s.55.

direni le kar ıla tılar ve iç sava mın ilk haftalarında geri çekilmek zorunda kaldılar. Orta-Batı Eyaleti'nin de Ojukwu'ya destek vermesi üzerine, Biafra ordu birlikleri merkezi hükümetin elindeki bazı bölgeleri bile ele geçirdiler. Bu arada sava an her iki taraf da Avrupalı devletler tarafından askeri ve siyasi olarak desteklenmi lerdir. Portekiz ve spanya Biafra'yı desteklerken, ngiltere, SSCB ve Çekoslovakya merkezi hükümetin arkasında yer almı tır.⁹⁹

Katanga olayının aksine, BM bu olaydan uzak durmu tur. Ancak BM, Afrika Birli i Örgütü (ABÖ)'nün arabuluculuk çabalarını desteklemi , fakat ABÖ ile birlikte, bo halkının yanında olmasına ra men sürekli olarak Nijerya'nın toprak bütünlü ünden yana olmu tur. Nitekim BM Genel Sekreteri U. Thant; BM'nin bir üye devletinin bir parçasının koparılarak bölünmesine, geçmi te, u anda ve gelecekte olmak üzere her zaman kar ı oldu u yönünde net bir tutumunun oldu unu belirtmi tir. Üç yıllık çatı malar sonucunda ise Biafralıların Ocak 1970'te Nijerya ordusuna yenilmeleriyle, ayrılık te ebbüsleri ba arısızlı a u ramı ve Nijerya'nın ülkesel bütünlü ü sa lanmı tır. boların ba arısızlı ı, bir ulusal Nijerya pazarı olu turamamaktan ve büyük oranda uluslararası toplumun ço unlu unun ülkesel bütünlükten yana tavır almaları nedeniyle ba arısızlı a u ramı tir.¹⁰⁰

Biafra olayının uluslararası hukuk açısından önemi, ülkesel bütünlük ve uti possidetis ilkelerinin uluslararası toplum tarafından benimsenmesi ile sonuçlanmı tır. Ayrılıkçılı a dönük kendi gelece ini belirleme ilkesinin ülkesel bütünlü ü ve uluslararası düzeni bozmasına izin verilmemi tir. Bu durumda ulusların kendi gelece ini belirleme ilkesi bir "hak" olmaktan ziyade halkların özgürlü ünü sınırlandıran bir kurallar bütünü olarak kendini göstermi tir.

3.4. Kuvvet Kullanma Yasa ı lkesi

En yakın "silahlı saldırı tanımı" BM Genel Kurulu'nun, 14.12.1974 tarih ve 3314 sayılı kararında mevcuttur. Karara göre "bir devletin silahlı kuvvetlerinin di er devletin ülkesinde saldırı ya da i gal eylemleri..., bir devletin di er devletin ülkesinde bombalama veya her çe it silah kullanımını kapsayan eylemleri; bir devletin limanları ve kıyılarının ba ka bir devletin silahlı güçleri tarafından ablukaya

⁹⁹ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e**, s.412.

¹⁰⁰ Ayhan, **a.g.e**, s.56.

alınması, bir devletin silahlı kuvvetlerinin bir başka devletin kara, deniz ve hava kuvvetlerine saldırısı” saldırı biçimleri arasında görülmüştür. Burada sayılan saldırı biçimlerinin, silahlı saldırı durumuna geçip me ru müdafaa hakkının uygulanmasını gerçekleştirebilmesi mümkündür.¹⁰¹

Birleşmiş Milletler’in amacı her ne kadar savaş ve her türlü güç kullanımını engellemek olsa da BM Art’ında kuvvet kullanma yasası ilkesi mutlak değildir. Özellikle bazı hallerde devletlerin çıkarlarını korumak için güç kullanma izni verilmiştir. BM Art’ında güç kullanmanın me ru olduğu haller şöyle sıralanmıştır: (1) Artın VII. Bölümünde yer alan düzenlemeler çerçevesinde barışı tehdit veya ihlal eden devlete karşı “ortak güvenliğin” bir gereği olarak güç kullanılması, (2) BM Artı’nın 51. maddesinde devletlerin haksız saldırıya karşı kendini savunma hakkı ve (3) BM’nin kuruluş amaçlarında Artın 53 ve 107. maddelerinde galip devletlere tanınan düman ülkeleri yenmek için güç kullanmalarının me ru sayılmasıdır.¹⁰² Böylece devletler toprak bütünlüklerini korumak için güç kullanma yoluna başvurabilmekte ve barışı tehdit eden her türlü saldırı karşısında da me ru müdafaa haklarını kullanabilmektedir.

BM Genel Kurulu’nun 24.10.1970 tarihli 2625 (XXV) sayılı kararında ise devletlere, halkların kendi geleceğini belirleme hakkından, hürriyetinden ve bağımsızlıktan yoksun bırakan zorlama tedbirlerinden kaçınma görevi yüklenmiştir. Ayrıca halk, kendi geleceğini belirlerken böylesi zorlama tedbirlerinin meydana gelmesi halinde buna karşı koyabilme ve halkların bu direnişlerinde BM Artı’nın amaç ve ilkelerine uygun olarak yardım arama ve alma hakları da düzenlenmiştir. Bildiri çerçevesinde kendi geleceğini belirleme hakkını gerçekleştirmek için halklara kuvvet kullanma yetkisi verilmemektedir. Ancak halk, söz konusu olan bu hakkı, devletlerin güce başvurarak reddetmesi halinde, buna karşı koyabilecek ve direniş ile güce başvurabilecektir.¹⁰³

¹⁰¹ Utku Yapıcı, “Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.2, S.7, Y.2006, s.24.

¹⁰² Doğan, a.g.e, s.139-140.

¹⁰³ Hüseyin Ali, a.g.e, s.104-105.

3.5.Kendi Gelece ini Belirleme İlkesi ve İnsan Hakları

Kendi kaderini tayin insan hakları hukukunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Her iki alan da birbirleriyle ayrılmaz bir bütünlük içindedir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda gösterilen çabaların hızlanması nedeniyle, bu bütünlük ve ilişki son zamanlarda daha da artmıştır. Kendi kaderini tayin ile insan hakları arasındaki ilişki daha çok kendi kaderini tayinin içsel boyutunda kendini göstermektedir. Yani bir devletin içindeki farklı halkların siyasal haklarını kullanarak kullanamadığı çerçevesinde olmaktadır. Vatandaşlık haklarından tüm halkların yararlanarak yararlanması söz konusuysa, kısaca demokratik bir yönetim varsa içsel kendi kaderini tayin ile insan hakları arasındaki ilişki sağlam temeller üzerine kurulmuştur. Çünkü kendi kaderini tayin ancak demokratik bir ortamda gelişmektedir. Bu kolektif yönü bakımından kendi kaderini tayin kavramının insan haklarındaki toplumsal boyutunu göstermektedir. Bu durumda insan haklarının kendi kaderini tayin bağlamında devletleri denetleyici bir görevi vardır.¹⁰⁴

Kendi gelece ini belirleme ilkesi, insan hakları ile çok yakın bir ilişki içerisinde olup, bireysel hakları ve kolektif (toplulukların) hakları koruması insan hakları konusunda önemi çıkmasını sağlamaktadır. Kendi gelece ini belirleme ilkesinin (özellikle içsel boyutunun) bireyleri ve içinde buldukları grupları baskıdan korumayı amaçlaması, bireysel haklarla karışık etkileşim içerisinde bulunması meselenin insan hakları konusunun bir parçası olarak dikkatlenmesini sağlamıştır.¹⁰⁵

3.6. Kendi Gelece ini Belirleme İlkesi ve Milliyetçilik

Milliyetçilik, bir düşünce akımı ve bir siyasal ideoloji olarak 19. yüzyıldan bu yana dünya siyasetini etkisi altına almıştır. Batının “nation” olarak ifade ettiği millet ya da ulus kavramı Latince kökenli doğmak anlamına gelen “nascere” ve doğum yeri itibarıyla bir yere ya da bir eyeye bağlı olmak anlamına gelen “nation” kelimelerinden türemiştir. İngilizcede “nation” kavramının modern dönem öncesinde ifade ettiği anlam, doğum ve doğum yeri itibarıyla birbirleriyle ilişkili bir insan topluluğudur.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ayhan, a.g.e, s.61.

¹⁰⁵ Hüseyin Ali, a.g.e, s.103.

¹⁰⁶ Haldun Çancı, “Doğum Boyutları Bağlamında Milliyetçilik ve Teorik ve Kavramsal Bir Bakış”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2008, C.13, S.2, s.106.

Milliyetçilik, bir millet olu turdukları bilincine sahip bireylerin ortak bir siyasal forum içinde birle meleri sonucu do mu tur. Avrupa'da derebeyli in sona ermesiyle ortaya çıkan milliyetçilik, uluslararası politikada 18. yüzyılın ortalarından itibaren geli meye ba lamı tır. Fransız Devrimi ile Avrupa'ya yayılarak 19. yüzyılın sonlarında kendi kaderini tayin taleplerinin artmasıyla ulusların devletle me sürecinde belirgin bir artı ya anmı tır. Milliyetçilik akımı, I. Dünya Sava ı sonrasında da aynı oranda hızlı bir geli me göstermi tir. Ancak belirtmek gerekir ki sava sonunda milliyetçilik birle tirici bir güç olmaktan ziyade sınırlar arasında parçalanmı halklar olu turmanın bir sonucu olarak, ayrılıkçı bir i leve sahip olmu tur. Bundan itibaren Alman ulusal sosyalizmi ile talyan fa izmi gibi ırkçı fikirlerle kayna mı milliyetçi hareketler, II. Dünya Sava ı'nın çıkmasına neden olmu tur. Sava sonrasında ise milliyetçili in çekim gücü hem co rafia hem de nitelik de i tirerek azgeli mi bölgelere kaymı , özellikle sömürge altındaki üçüncü dünya halkları için ba ımsızlık mücadelelerinin önemli birer tetikleyicisi olmu tur.¹⁰⁷

Self-determinasyon veya ulusların kendi gelece ini belirleme ilkesi önüne milliyetçili i de alarak bir dönü üme u ramı tır. Bu dönü üm tarımsal devletlerden, sanayile mi devletlere, sanayile mi devletlerden, modern devlet sistemlerine kadar kendini göstermi tir. Milli self-determinasyon olarak kar ımıza çıkan bu kavramın, 1960 sonrası uluslararası hukuk sisteminde kabul edilebilir bir içerik olarak görülmesinin nedenlerinden biri de modern devlet sistemlerinde büyük bir tehlike içermeyen üçüncü dünya milliyetçili inin yükseli idir. Afrika veya Asya'daki bu yükseli dünyanın politik yapısında önemli bir de i ime yol açmı tır. Özellikle, 1950 ve 1960'larda üçüncü dünya milliyetçili inin meydan okuy u hissedilir ekilde artmı tır. Bu artı ta milli liberizasyon hareketlerinin büyük etkisi olmu tur. Milli liberizasyon hareketleri, Avrupa'nın modern kültürü ile Marksist ö retiden bazı unsurlar alarak çeki meye hız kazandırmaya çalı mı tır. Bu hareketlerin, güçlenmesinin en önemli nedeni karizmatik kurtarıcı ki ilerdi. Kurtarıcı ki iler açısından önemli olan ey devlet gücünün belirli biçimlerini yakalamak olmu tur. Nkrumah'nın "politik krallık" ki bu da kolonyel kurallar tarafından, kolonyalizmin önünde kabile veya devlet gibi unsurların gelmemesi eklinde ortaya çıkmı tır. Buradaki gerçek udur: "Üçüncü Dünya'da devletler sadece isim olarak milli

¹⁰⁷ Ayhan, a.g.e, s.63.

devletlerdir” ve “Bu tür birçok “milletin” ve “milliyetçi hareketlerin” yardımıyla çağrılarları çoğu zaman milliyetçiliğin karıştığı... aslında uluslararasıydı.”¹⁰⁸

Milliyetçilikle kendi kaderini tayin ilkesi yakın bir ilki içerisindedir. Ancak kendi kaderini tayin kesinlikle ulus-devletle sonuçlanmak zorunda değildir. Kendi kaderini tayin ve ayrılmayı siyasal eylemin farklı biçimleri olarak gören Van Der Vyver, ayrılma yoluyla kurulan yeni devletin belirli bir toprağa atfedildiğini, oysa kendi kaderini tayin hakkının halklara verildiğini belirterek ikisi arasındaki farkı göstermeye çalışmaktadır. Kendi kaderini tayin hakkını konu alan uluslararası kurum ve anlaşmaların, varolan ülkelerin toprak bütünlüğünün bozulmayacağına da katkı koymasının, kendi kaderini tayinin ayrılmadan daha az bir eylem olduğunu göstermektedir.¹⁰⁹

Günümüz uygulamalarına baktığımızda self-determinasyon, halkları birleştirmek yerine onları parçalayan bir güç haline getirmiştir. Bunun sonucu olarak, 21. yüzyılda mikro milliyetçiliğin parçası olan mikro devletler ortaya çıkmıştır. Bu yeni gelişmelerden dünyanın pek çok bölgesi etkilenmiştir. Soğuk savaş sonrası, dünyanın siyasi yapısı büyük oranda değişmiştir. Yugoslavya'nın parçalanması ile dünya haritasına dört yeni devlet eklenmiş ve bu süreç korkunç etnik çatışmalara neden olmuştur. Son olarak Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi ise self determinasyon ilkesine yeni bir boyut kazandırmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla on beş yeni devlet dünya sahnesine adım atmıştır. SSCB'nin çekirdeğini oluşturan ve kimi yönleriyle ona çok benzeyen Rusya Federasyonu'nun otonom Cumhuriyetleri'nin ayrılıkları ve ilimleri bu ülkenin toprak bütünlüğüne zarar vermeye devam etmektedir. Gürcistan ile yaşanan Güney Osetya ve Abhazya krizi ve bu iki bölgenin Rusya tarafından devlet olarak tanınması, mikro devletler sürecini ortaya çıkarmış ve ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı (uti possidites juris) kuralını ciddi bir şekilde zedelemiştir. Keşmir, Filistin ve Tibet'in geleceklerinin belirsizlikleri sürerken, Afrika ve Amerika Kıtası'nda da self determinasyon baskısı artmaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁸ Martti Koskeniemi, “Günümüzde Milli Self Determinasyon: Hukuki Teori ve Uygulama Sorunları”, Çev. Mesut Hakkı Çağın, International and Comparative Law Quarterly “National Self Determination Today: Problems of Legal Theory and Practice” Vol.43, p.241-269, April 1994.

¹⁰⁹ Hüseyin Kalaycı, “Kanada-Quebec Sorunu. Çokkültürcülük, Kendi Kaderini Tayin, Milliyetçilik ve Federalizm”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Y.2007, s.174.

¹¹⁰ Kızılkaya, a.g.m, s.48.

K NC BÖLÜM

1. AZINLIKLAR SORUNU

1.1. Azınlık Kavramının Tanımlanması

“Azınlık” kavramı, yurttaki bir bölgeye alan anlamla doğrudan ilgili olarak derin bir deyimdir. Kavram sadece etnik, dini ve kültürel gruplar üzerinden değil, özürsüzlükleri, göçmenleri, kadınları, eşcinselleri, yabancı işçileri ve benzerlerini de kapsayarak evrensel bir amaçla ele alınmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri, ulus-devletin “biz”i içine hapseden kimliksel tepkileri olmasıdır. Bunun yanında, tarihsel dönüşüm döneminde azınlık, uluslararası ilişkiler açısından giderek önemi yükselen, hukuki ve sosyo-politik bakımdan ise farklı anlamlara sahip bir kavram olarak görülmüştür. Bu anlam farklılaşması hem hukuki ve siyasi metinlerde, hem de teorik çalışmalarında kendini göstermiştir.¹¹¹

“Azınlık” kavramının neyi ifade ettiğii konusunda bir oydaşma olduğu söylenemez. Ancak hukuksal olarak bazı önemli tanımlar mevcuttur. 1928’de Uluslararası Adalet Divanı’nda Yukarı Silezya azınlık okulları davasında hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını: “Bir devletin nüfusunun, toprakların belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karışılması imkânsız kalıcı parçası” şeklinde tanımlamıştır. 1930’da Uluslararası Adalet Divanı’nın önerdiği ve daha sonraki tanımlara kaynaklık edecek azınlık tanımı ise: “Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan aynı ırktan dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanılmaz duygularıyla birbirlerine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğe uyumlu olarak çocuklarını yetiştirme ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karlıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur.”¹¹²

¹¹¹ Çağatay Okutan, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.59, S.2, Y.2004, s.61.

¹¹² Hasan Tunç, “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.8, S.1-2, Y.2004, s.5-6.

Azınlıkların, uluslararası anlamda bir hukuksal düzenlemeye konu olması 1966 tarihli Birle mi Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözle mesi'nin 27. maddesi ile gerçekle mi tir. Ancak, azınlıkların korunması için yapılan düzenlemelerin oldukça eski oldu unu söylemek mümkündür. Nitekim 1648 tarihli Westphalia Antlaşması ile başlayan düzenlemeler Birinci Dünya Sava ı'na kadar önemli bir a ama sa lamı tır. Sava yıllarına kadar yapılan düzenlemelerin temel özelli i farklı dinde olanların korunması iste idir. Sava sonrası ise, azınlıkların, içinde yaşadıkları devletin yurtta lı nı elde etmeleri, siyasi ve medeni haklar bakımından ise ayrımcılı a kar ı e it yurtta lı a kavu maları, farklılıklarını korumaya dönük haklar kazanmaları ile mümkün olabilmis tir.¹¹³

Azınlık kavramının hukuksal olarak belirtilmesinde, Birle mi Milletler nsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılı ın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu (bu organın adı 1999'da “ nsan Haklarının Korunması Alt Komisyonu” olarak de i tirilmis tir) raportörü Francesco Capotorti'nin 1978 tarihinde önerdi i azınlık tanımı, temel dü ünçe yapısını olu turmu tur. F. Capotorti'ye göre azınlık: “Ba at olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyru u olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanı ma duygusu ta ıyan gruptur.”¹¹⁴ Azınlık kavramı tanımlarından da anlaşı laca ı gibi karma ık ve farklılıklara açık bir yapıya sahiptir. Devletlerin, azınlıklar konusuna yaklaşı rken, azınlıkların sosyal, kültürel ve dinsel özelliklerine büyük önem vermeleri gerekmektedir. Devletler, küreselle me a ı ile birlikte çokkültürlü bir yapıya bürünen dünyanın kimliksel sancılarını görmezden gelerek, ulus-devlet gelene ini sürdüremezler.

1.2. Azınlık Kavramının Tarihsel Geli imi

Genel olarak ifade etmek gerekirse, büyük göç hareketlenmeleri, siyasal otoritelerde meydana gelen de i im süreci ve sınırların de i iklikli e u radı ı her dönem, azınlıkların ortaya çıkmasına yol açmı tır. Bu nedenle azınlıklar sosyolojik

¹¹³ Okutan, **a.g.m.**, s.67-68.

¹¹⁴ Hakan Ta demir ve Murat Saraçlı, “**Avrupa Birli i ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu**”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.2, S.8, Y.2007, s.26.

olarak antik ça lardan beri hep var olmu lardır. Azınlıklar tarihte, temel olarak imparatorluklar ile benzerlik göstermi lerdir. Bugün ise ulus-devletler ile azınlıklar arasında benzer bir süreç söz konusudur. Roma'dan beri azınlıklardan (yabancılar, köleler) tarihin tüm ça larında söz edilse de, konunun uluslararası alanda öne çıkması Avrupa'da ya anan din sava ları ile gerçekleş mi tir. Özellikle Avrupa'da Birinci Dünya Sava 1'nin sona ermesinden sonra Osmanlı ve Avusturya-Macaristan mparatorlukları'nın da ılmasına ba lı olarak sınırların yeniden çizilmesi ve yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla Orta ve Do u Avrupa ile Balkanlarda birçok azınlık ortaya çıkmı tır. kinci Dünya Sava 1 ve sonrasında da bu topraklar, üzerinde en çok oyunun döndü ü yerler oldu u için buralardaki azınlıklar birbirlerine karı mı ve son derece karma ık bir duruma yol açmı lardır.¹¹⁵

Azınlıklar konusunun 1945 yılından sonra yeniden dünya gündemine gelmesi So uk Sava ın bitmesi ve komünizmin çökmesi ile mümkün olmu tur. So uk Sava ın sona ermesinin ortaya çıkard ı en büyük problem, etnik sorunlar sonucu ortaya çıkan kimlik çatı maları olmu tur. Bu ba lamda azınlıkların hakları ya adıkları devletler için ve kendileri için önemli bir sorun olarak ortaya çıkmı tır. Özellikle etnik milliyetçili in artması, azınlık hakları konusunu, dünya gündeminin ön sıralarına ta ımı tır. Azınlık mensupları kendilerini devletin e it yurtta ları yerine, bir etnik grubun üyesi olarak görmeye devam etmeleri halinde, iç çatı ma veya uzla mazlık ihtimalinin her zaman var olaca ı ileri sürülmektedir.¹¹⁶

Azınlık hakları konusu, özellikle So uk Sava döneminin sona ermesinden hemen sonra sadece ulusal sorun olma özelli ini kaybetmi , herhangi bir ülkede etnik-dinsel-dilsel sorunların artması, bölge ve dünya barı na yönelik tehdit ve tehlike olarak görülmü tür. Azınlık haklarıyla ilgili sorunlar ülke sınırlarını aarak, BM, UNESCO, AG T, AK, AB gibi uluslararası kurulu ların, hatta sorunla kendisini ilgili gören ülkelerin ajandalarına da girmi tir.¹¹⁷

Azınlık kavramının tarihsel geli imi teorik anlamda bugünkü dünyanın kapalı ve özgürlüklerden uzak dü ünçe sistemini derinden sarsmı tır. Küreselle en dünyanın ulus-devlet yapısına meydan okudu u dünya arenasında, Fransız Devrimi

¹¹⁵ Tunç, a.g.m, s.4-5.

¹¹⁶ Yüce, a.g.e, s.59.

¹¹⁷ Süer Eker, "Avrupa Birli i'nin Yeni Mottosu Farklılıkta Birlik ve Türkçenin Farklılıkta Birlikteki Yeri", Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Y.2009, S.49, s.41.

sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımının ulus-devletin in ası sırasında alt kimlikler üzerinde büyük bir asimilasyon uygulaması devlet aygıtının egemenlik alanını alt üst etmiştir. Bugün küreselle en dünya ile birlikte insan hakları, demokrasi ve özgürlükler sı devlet politikalarına meydan okumakta ve kendilerini azınlık olarak gören kültürel toplulukların haklarının verilmesi için çokkültürlü toplum yapısını savunmaktadır.

Dünyada azınlık politikalarının olu turulmasında devletlerin politikaları ve anayasaları önemli yer tutmaktadır. Avrupa Birli i içerisinde asimilasyonist politikaların kar ıtı olan, ço ulcu ve bütünle meye yönelik politikalar izleyen ve bu yolla azınlıklara kendi iç mevzuatlarında çe itli haklar tanıyan çok sayıda devlet bulunmaktadır. Örne in spanya, Anayasası'nda özerk toplulukların dil haklarını benimsemi ve ülkedeki farklı dillerin özgürce konu ulmasını, bir kültürel miras olarak anayasal güvence altına alınmasını sa lamı tır. Benzer biçimde Belçika Anayasası ülkeyi dört dil bölgesine ayırımı ; talyan Anayasası ise dilsel azınlıkların özel yasal güvencelerle korunmasını öngörmü tür. Yine Avrupa Birli i'ne 2004'te katılan ülkelerden Macaristan ve Çek Cumhuriyeti de hükümet programlarında azınlıkların korunmasına büyük önem vermi ler ve bu kapsamda çe itli yasal düzenlemeler yapmı lardır. sveç ise 1999'da çıkardı ı “ sveç'teki Ulusal Azınlıklar Yasası” gibi birçok yasa ve yürürlü e koydu u Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi ve Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa artı gibi pek çok uluslararası belge ile birlik içerisinde ideale yakın bir azınlıklar rejimi benimsemi tir.¹¹⁸

Azınlık kavramının bir sorun haline gelmesi, Avrupa demokrasilerine göre Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde daha iddetli hissedilmeye ba lanmıştır. Özellikle Sudan, Ruanda ve Kongo gibi ülkelerde azınlık kavramı etnik bir soruna dönü mü tür. Avrupa'nın muzaffer demokrasilerinin de kı kırtmasıyla Afrika ülkeleri kendilerini iç sava ın içinde bulmu lardır. ç sava lar o kadar derinle mi tir ki, kimlikleri yüzünden insanlar, etnik milliyetçili in kurbanı olmu lardır. Azınlık kavramının etnik-yerel kimlikler olarak kar ımıza çıkması küreselle menin artan etkisi ile mümkün olmu tur. Küreselle menin dünya vatanda lı ını savunan evrensel yapısı hem parçalanmayı hem de bütünle meyi beraberinde getirmi tir. Ku kusuz ki bu durumdan en çok etkilenenler ulus-devlet yapısına sahip olan ülkelerin etnik-yerel

¹¹⁸ Ta demir ve Saraçlı, a.g.m, s.31.

kimlikleri olmu tur. Nitekim bireyler, bir yandan küresellemenin etkisiyle tek tipleşme sorunuyla arken, diğ er yandan da yerelleşmenin etkisiyle etnik-kültürel değerlerine sarılarak etnik kimliklerini ön plana çıkarma sorunuyla amaktadırlar. Bir taraftan benzer diğ er taraftan da farklılaşan kimlikler yabancılaşma içine girmektedirler. Kimliklerin ya adıkları anomiler ve kültürel travmalar, etnik sorunlara dönü mekte; etnik sorunların sebep olduğu güven bunalımları ise çatışmalara yol açarak önemli toplumsal kırılmalara neden olmaktadır.¹¹⁹

1.3. Azınlık Kavramının Türleri

Azınlıklar, içinde yaşadıkları toplumun kimliksel özelliklerine göre gruplandırılmı lardır. Dinsel azınlıklar, dilsel azınlıklar, etnik azınlıklar ve ulusal azınlıklar. Dinsel azınlık en eski azınlık grubu olup, Protestan-Katolik çatışmasında Protestanların farklı bir dinsel grup olarak kabul edilmesi ile belirginleşmiştir. Dilsel azınlıklar açısından önemli olan ise üstün olan ço unluk dilinin diyalektik dilinin azınlık dili olarak tanınmamasıdır. Etnik azınlık kavramından anlaşılan ise, ortak bir kökenden gelen, çeşitli kültürel, tarihsel ve toplumsal bağlardan oluşan kimliksel özelliklere sahip, fakat belli bir siyasal gücü olmayan gruplardır. Etnik kelimesi sadece soylu bağlantılı olmayıp, aynı zamanda dil, din ve kültürel farklılaşmanın bir yansıması konumundadır. Etnik kelimesi son zamanlarda bazı yazarlar tarafından azınlık kavramıyla benzer olarak kullanılmaktadır. Bu sınıflandırma içinde açıklamaya en fazla uygun olanı ulusal azınlıklardır. Bu kavram, Avrupa'ya özgü bir kavram olup - AK Asamblesi'nin yaptığı tanımdan da anlaşılacağı gibi - bir devlet ülkesinde yaşayan ve orada ço unluğunu oluşturan bir ulusun üyelerinden bazılarının, bir başka devlet ülkesinde azınlık durumunda olmasını ifade eder. Bir başka deyişle ulusal azınlık, kendisini devletle birlikte bir başka ulusun parçası olarak gören azınlık grubudur. Almanya'da yaşayan Danimarkalılar buna en iyi örnektir.¹²⁰

¹¹⁹ Bilgehan Emekler, "Fransa'nın Etnik Kimlik Sorunları'na Politik-Psikolojik Bir Yaklaşım: Korsika Örneği", Teoriler I ında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, Ed. Atilla Sandıklı, Bilgesam Yayınları, İstanbul, s.314, Y.2012.

¹²⁰ Tunç, a.g.m, s.9.

1.3.1. Dinsel Azınlıklar

“Dini” azınlık kavramı, tarih boyunca önemli ölçüde ilerleme kaydetmemiştir, ilk azınlık düzenlemeleri Hristiyanların korunmasına ila kindir. Daha sonra Müslüman ve Yahudilerin korunması da bu duruma dönük olarak gerçekleşmiştir. BM Çalılarında “dini” azınlık kavramına büyük önem verilmiştir, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 18. maddesi paralelinde (dü ünce, vicdan ve din özgürlü ü) kanaat kavramını kapsar şekilde kullanılmıştır. Dini azınlıklar ço u kez Yahudi ve Müslümanlar bakımından söz konusu olmuşt u gibi etnik azınlıklardır. Bir büyük dini cemaate nazaran azınlık olarak görülen her küçük dini toplulu un 27. madde anlamında mutlaka azınlık olarak görülmesi söz konusu değildir.¹²¹

Dini azınlıklar içerisinde Avrupa’da en uzun tarihe sahip olanlar Yahudilerdir. Bugün Batı Avrupa’da yaklaşık 1 milyon Yahudi yaşamaktadır. Türkiye’yi, tüm Avrupa’ya ve Eski Sovyetler Birli i’ni de içine alan co rafyada ise yaklaşık 2 milyon Yahudi’nin ya adı ı tahmin edilmektedir. Bunun 300,000 kadarı İngiltere’de, 500-600,000 kadarı Fransa’dadır. Avrupa’da Yahudilik denilince her Yahudi’nin aklına korkunç bir antisemitizm tarihi gelir. Savaş sonrası Avrupa’sında Yahudilerin ya amsal sınırlarını anlamada Holokost’un etkileri ve sra il’in kuruluşu öne çıkar. Buna Yahudi-Hristiyan ili kilerinin yeniden oluşturulması çabaları da katılabilir.¹²²

Dini azınlıklar içinde en önemli sorunlardan biri de “Yahudi Sorunu”dur. Bu sorun Yahudilerin ya adı ı her devlete ba lı olarak farklı bir zorlu a dönüşümü tür. Politik bir devletin aynı zamanda devlet olarak devletin bulunmadığı Almanya’da Yahudi Sorunu, tamamen teolojik bir problemdir. Yahudi, Hristiyanlığı kendi temeli sayan bir devletle, dinsel bir savaş içinde bulunmaktadır. Bu devlet, resmen, ex professo (açıkça) teologdur. Buradaki ele tiri teoloji ele tirisidir, Hristiyan ve Yahudi teolojisinin ele tirisini olarak iki taraflı bir ele tiridir. Bu durumda, ne kadar ele tirel olunursa olunsun, hâlâ teoloji temelinde kalınmıştır. Anayasal bir devlet olan Fransa’da ise, Yahudi sorunu anayasacılık sorunudur, politik özgürlüklerin eksikliği sorunudur. Anlamsız ve kendisiyle çeli kili bir biçimde olsa da, burada da bir devlet

¹²¹ Ay e Füsün Arsava, “Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 27. Maddesi I ında ncelenmesi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, Y.1993, s.56.

¹²² Bülent enay, “Avrupa Birli i’nin Dini Kimliği ve Avrupa’da Dinler: Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam”, Uluda Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.11, S.1, Y.2012, s.138.

dini görünümü, ço unlu un dini olarak korundu undan, Yahudi'nin devlete kar ı durumu, dinsel, teolojik bir kar ıtlık görünümünü korumu tur. Yahudi sorunu ilk kez Kuzey Amerika'nın özgür devletlerinde en azından bunların bir kısmında teolojik önemini kaybetmi ve evrensel bir soruna dönü mü tür. Politik devlet nerede eksiksiz geli mi biçimiyle varsa, yalnız orada, Yahudi'nin, genel olarak dinsel insanın, politik devletle ve dolayısıyla, dinin devletle olan ili kisi, kendine özgü bir saflık içinde ortaya çıkabilmi tir. Bu ili kinin ele tirisini, devlet dine teolojik olarak davranmaya son verdi i, devlet olarak, yani politik davrandı ı zaman, teolojik bir ele tiriden çıkmı tır. Böylece ele tiri politik devletin ele tirisine dönü mü tür.¹²³ Devletlerin dini istismar ederek tek tiple mesi kendi toplumlarındaki dinsel azınlıklara baskı, iddet ve ayrımcılı a varan politikalar üretmesine neden olmu tur. Devletler tarafından dinsel özgürlük alanlarının daraltılması, halkların inanç özgürlüklerini baskı altına alan bir araca dönü türmü tür. Dönü ümün bu denli vah ice gerçekle ti i günümüz dünyasında “Yahudi Sorunu” örne inde oldu u gibi devletlerin özgürlükleri kısıtlayıcı ve baskıyı öne çıkaran politikaları yegâne dayanak noktası olmu tur. Dünyanın her yerinde a ırı milliyetçi ideolojilerin çıkardı ı tek tiple me zehiri toplumların dinsel özgürlü ünü alt üst etmeye devam etmektedir.

Avrupa'daki Müslüman azınlıkların sorunları da tek tiple tirici devlet aygıtının insanlı ı yok edici bir makinaya dönü türdü ünü göstermektedir. Özellikle, Müslüman göçmenlerin içinde buldukları ayrımcılık temelli zor ya am artları, Avrupa devletlerinin Bosna krizini ve daha sonra Kosova krizini çözmede dikkat çekici bir biçimde pasif kalmaları, hatta Avrupa'nın Filistin sorunu konusunda duyarsız politikası, Avrupa'daki Müslümanların kendilerini ne yaparlarsa yapsınlar “yabancı” (alien) olarak hissetmekten kurtulamamalarına yol açmakta ve çatı ma teorisyenlerine yeterince malzeme vermektedir. Avrupa'daki Müslüman azınlıkların geldikleri ülkelerin de, tarihî ve dini sebeplerle tehdit olarak algılanması, etnik kökeni buralardan olan Müslümanların da bundan payını almasıyla sonuçlanmaktadır. Edward Said'in daha 1981'de söz etti i gibi, “neredeyse dünyada olan her kötülü ün sorumlulu unun ba ına slam kelimesinin getirilmesi Fundamentalism/Köktendincilik tezinin tek tiple tirici yakla ımına destek olmaktadır.” Özellikle, “kız Kuleler” saldırısından sonra bu konuda dünyada

¹²³ Karl Marx, “Yahudi Sorunu”, Sol Yayınları, Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu, Ankara, Birinci Baskı, Y.1997, s.12-13.

Müslümanların çe itli ekillerde ortaya çıkabilecek bir “Müslüman Holokost” undan korkar hale gelmeleri belki de kaçınılmaz olacaktır.¹²⁴

Self-determinasyonun azınlıklar üzerindeki baskısı her geçen gün artmaya devam etmektedir. Kendi özgür dünyalarını kurmak için u ra an kimi azınlık grupları çe itli dini ve etnik sorunlar ile riskli sınır de i iklikleri içinde kanlı bir bo u ma içine girmi lerdir. Zira dini unsurların ön plana çıktığı etnik-milliyetçi çatı malar birer ölümcül kimliksel mücadeleye dönü mü tür. Örne in, Himalaya Da ları’nın batı ucunda Afganistan, Pakistan, Çin ve Hindistan’ın kesi ti i noktada yer alan Cammu Ke mir nüfusunun yakla ık %85’i Müslüman, %15’i Hıristiyan, Budist ve Sih dinlerine mensup Hintlilerden olu maktadır. Pakistan’ın Hindistan’dan ayrılarak ba ımsızlı ını elde etmesi sürecinde, Müslümanların ço unlukta ya adıkları bölgelerin Pakistan’a verilmesi iki ülke arasında yapılan anla maya ba lanmasına ra men, Hindistan’ın bölgeyi Pakistan’a vermemesi, Ke mir’de 60 seneyi a kın bir süredir devam eden Müslüman-Hindu çatı masının çıkmasına sebep olmaktadır. Aynı ekilde Sih, Hindu ve Müslüman nüfusunun kesi me noktası, Kuzey Hindistan’daki Pencap özerk bölgesi özellikle Sih-Hindu çatı malarına dönü en riskli bölgelerdendir. Nijerya’daki Hıristiyan-Müslüman çatı ması ya da Balkanlar’daki Müslüman-Hırvat-Sırp çatı maları bu durumun en kanlı örneklerini olu turmu tur. Din milli kimli e kendi rengini verdi i için etnik çatı malar dini bir anlam dünyası içinde olu mu tur. Kuzey rlanda’daki Katolik-Protestan çatı maları hiçbir ekilde kutsal bir sava olarak görülmemekle birlikte, rlandalıların Protestanlara kar ı sava ı Katolik kimli inin önceli i üzerine kurulmu tur.¹²⁵

1.3.2. Dilsel Azınlıklar

Dil azınlıklarının 27. maddenin kapsamına dahil edilmesi tarihin önemli bir gereklili idir. Tarih, bir dili kullanmaya zorlamanın ba ka bir dili olan topluluklar üzerinde önemli zararlara yol açtı ını göstermi tir. Ulusal sorunların gündemde oldu u toplumlarda ulusal toplulukların sava ı her eyden önce dilinin tanınması üzerine kurulmu tur. Bununla beraber dil kriteri bir azınlı ın mensubiyetini belirlemede kesin bir ölçü de ildir. Birinci Dünya Sava ı’na kadar dil bir halka

¹²⁴ enay, **a.g.m.**, s.145-147.

¹²⁵ Halil Aydınalp, “**Sosyal Çatı ma ve Din**”, Uluda Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.19, S.2, Y.2010, s.198-199.

mensubiyetin en önemli ayırıcı özelliği olarak görülmüştür ve bu nedenle korunmuştur. Ancak dil kavramı incelendiğinde, dil azınlıklarının azınlık dili konusundaki gruplar olarak belirlendiği görülmüştür. Bir dilin azınlık dili olup olmadığı grubun kendi takdiri yanı sıra bazı şartlara bağlıdır. Azınlık dili sadece sayı olarak zayıf olan grubun dili olmayıp, aynı zamanda baskın olmayan dili de ifade etmektedir.¹²⁶

Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan Ulusal Azınlıkların Korunması'na ilişkin Çerçeve Sözleşme'nin (1998) 14/1. maddesi, "bir ulusal azınlığa mensup her bireyin kendi azınlık dilini öğrenme hakkı bulunduğunu" dile getirmekte ve devletlere, azınlıklara mensup bireylerin ana dillerinde eğitim alabilmelerine veya ana dillerini öğrenmelerine imkân sağlamak için ellerinden geleni yapmaları yönünde artırılabilecek ve sınırlı bir yükümlülük getirmektedir. Benzer biçimde, Kopenhag Belgesi de (paragraf 34), devletlerin azınlıklara mensup bireylerin "ana dillerine eğitim veya ana dillerinde eğitim almaları için yeterli koşullara sahip olmalarını" sağlamakla yükümlü olduğunu önem vermektedir.¹²⁷

Dilsel azınlıklar açısından ana dilde eğitimin önemi büyüktür. Devletlerin, tek bir dil ortaya çıkarmak için farklı dilleri konuşan azınlık gruplarını ezmeye kalkmaları, ulus-devlet yapısına sahip devletlerde azınlık çatışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu çatışmaların önlenmesi için anadilde eğitimin bir özgürlük ve yaşam hakkı olarak uygulanması gerekmektedir. Avrupa'da bunun en iyi örneği, Franco diktatörlüğü sonrası otonom bir rejime kavuşan İspanya'nın Bask Bölgesi'dir. Bask Bölgesi'nde ilköğretim ve ortaokulda temel eğitimlerini Bask dilinde alan öğrencilerin büyük çoğunluğunun anne ve babası Baskça konuşmaktadır. Aynı durum Galler için de geçerlidir. Bazı çocuklar için ana dil eğitimi, diğer bazı çocuklar için babanın dilinin öğrenilmesi anlamına gelebilmektedir. Ana dilde eğitim bu dili ilk elden öğrenip konuşan insanlar için önemini korumaktadır. Ancak bu kavramın üzerinde durulması karmaşık bir dilsel durumu basitleştirirken aynı zamanda bu dilin içine çekilebilecek durumda olan bazı insanların dışlanmasına da neden olabilir. Karmaşık azınlık dili durumlarında yapılabilecek en etkili çözümler

¹²⁶ Arsava, a.g.e, s.57.

¹²⁷ Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, "Bir Etkilik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar Raporu", Y.2007, s.17.

yöntem, belli sınırlar içinde verilen eğitim sistemine ana dilde eğitim hakkını hakim kılmaktan başka insanlara azınlık dilinde eğitimi bir seçenek olarak sunabilmektir.¹²⁸

AB devletlerinin azınlıklar konusundaki uygulamaları farklılıklar gösterse de, yasa ve politikaları azınlıklar yararına geliştirme yönünde bir eğilim mevcuttur. Pek çok devlet, iç hukukları kapsamında azınlık olarak kabul ettikleri gruplar doğrultusunda bir değerlendirme yaparak azınlık dillerinde eğitime bütçe ayırmaktadırlar. İsveç (Sami azınlık için), Danimarka (Güney Jutland'daki Alman azınlık için) ve Hollanda'nın yanı sıra İtalya ve Belçika (özerk bölgelerde) gibi bazı devletler topraklarındaki belirli azınlık gruplarının devlet okullarında kendi dillerinde ders görmelerine izin vermektedir. Avusturya, Macaristan, İtalya, İsveç ve İngiltere gibi diğer bazı devletler ise, yeterli talep doğrultusunda belirli azınlık grupları için devlet okullarında azınlık dillerinin öğrenilmesi imkânı sağlamaktadır. Bazı devletler ise özel okullarda azınlık eğitimi için de bütçe ayırmaktadır. Polonya ve Macaristan gibi bazı devletler, azınlıkların eğitimi için okullar açan yerel idarelere ek yardımlar sunmaktadır.¹²⁹

Dilsel azınlıklara verilen haklar ne kadar önemliyse bu azınlıkların saptanması ve yaşımlarını özgür bir biçimde sürdürmeleri de bir o kadar önemlidir. Fakat dil azınlıkları hukuk biliminin yöntemleri ile saptanamaz. Dil biliminin yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Dil biliminde dil azınlıklarının saptanması bakımından bazı kriterler bulunmasa da, dil azınlıklarının sayım listeleri bulunmaktadır. Batı Avrupa'da sadece 46 dil azınlığı saptanmıştır. Slovaklar, Macarlar, Hırvatlar, Flamanlar, Valonlar, Galliler, Farolular, Laponlar, Okzitanlar, Basklar, Korsikalılar, Güney Tirol'liler, Katalanlar, Juralılar önemli dil azınlıkları arasında yer almaktadır. Dil azınlıklarının bulunmasında nüfus yoğunluğu, göç, işsizlik, dilin gelişimi, lik aaması, grubun dil bilgisi, özerklik, okul dili, kitle haberleşme araçlarının varlığı, azınlığın büyüklüğü, etnik bir partinin varlığı, siyasi güç, resmi dilin statüsü gibi çeşitli faktörlere önem verilmektedir.¹³⁰

Dilin hem bir sembol hem de bir araç olması nedeniyle her ulus-devlet, toplumsal dönüşümün istenilen tekniği bir düzen amacıyla oluşturmaları için

¹²⁸ Ned Thomas, "Azınlık Dillerinin Kullanımı için Altyapının Oluşturulması", Demokratik Gelişim Enstitüsü, Y.2013, Birinci Baskı, s.37.

¹²⁹ Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, a.g.e, s.17.

¹³⁰ Arsava, a.g.e, s.57-58.

dile müdahalede bulunur. Dil yönetilir, yönlendirilir ve hatta yeniden oluşturulur. Herkesin bu ulusal dili zorla konuşması için farklı bir sistematik izlenir. Bu doğrultuda tüm devlet faaliyetlerinin tek dilden yürütülmesine başlanılır ve ülke içinde farklı dili konuşanlara seçilmiş olan dil dayatılır.¹³¹ Bu dayatma devlet tarafından iddet ve baskıya doğru giden bir amaçla dönüşmektedir. Böylece kendilerini dilin ve horlanmış gruplar olarak gören azınlıklar silaha sarılarak çatışma ortamının derinleşmesine yol açmaktadırlar. Bu çatışmacı dönüşüm amaçlı dilin psikolojisi ile karşı karşıya kalmış dilsel azınlık gruplarının özgürlük haklarını elde edene kadar sürdürecekları bir savaşla karşılaşmaktadır.

1.3.3. Etnik Azınlıklar

Grekçe halk anlamını taşıyan “ethnos” kelimesinden gelen etnik sözcüğü belli bir kavime ait olmayı ifade eder. Etnik kelimesinin ilk kez 1896’da kullanılmasına karşılık etnoloji kelimesinin kullanımı çok daha eskilere gitmektedir. BM Alt Komisyonu’nda 1950 yılında ırk kelimesinin etnik kelimesi ile yer değiştirilmesi karara bağlanmıştır. Bu değişikliğin nedeni ırk kelimesinin sadece genetik fiziki özellikleri kapsamaması, buna karşılık sıfat olan “etnik” kelimesinin tüm biyolojik, kültürel ve tarihi özellikleri de içermesidir. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 27. maddesinde ırk kavramı kullanılmamakla beraber, insan haklarının himayesine ilişkin diğer uluslararası enstrümanlarda grupların ve grup mensuplarının ırk özelliklerine ilişkin ayrımcılık konusunda herhangi bir üphe bulunmamaktadır. Irk ayrımı yapmaksızın insan haklarına saygı sadece BM Artı’nın bir temel prensibi olmayıp, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 2. ve 26. maddelerine göre de bir yükümlülük taşımaktadır. Irk ayrımcılığının her türünün ortadan kaldırılmasına ilişkin sözleşmenin 1. maddesi genosidin önlenmesi ve cezalandırılmasına ilişkin konvansiyonun 2. maddesi “ırk gruplarından” söz etmektedir. Bu kavramların azınlıklarla ilişkili olarak ele alınması gerekmektedir.¹³²

Etnik sorunların en önemli kaynağını da, temelde bir ulus-devletin etnik milliyetçi politikaları ve ona karşı aynı mantıkla hareket eden etnik grupların baskınlıkları milliyetçi mücadeleler oluşturmaktadır. Devlet, etnik milliyetçilik

¹³¹ Vahap Coşkun, M. Kerem Derince ve Nesrin Uçarlar, “Dil Yaransı, Türkiye’de Etnik Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Örgençilerin Deneyimleri”, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Yayınları, Y.2010, s.14.

¹³² Arsava, a.g.e, s.54.

temelinde toplumu etnokültürel açıdan tekçi bir hale getirmek için asimilasyon çabasına giri ince, bu politika istenilmeyen bir sonuca neden olarak etnokültürel farklılıkların çatı maya evrilmesine yol açabilmektedir. Asimilasyon politikalarını etnokültürel varlı na tehdit olarak gören etnik gruplar ya adıkları “kimlik kaybı korkusu” ile kimliklerini daha çok vurgulama yoluna giderler. Bunun için de kimliksel hak taleplerinde bulunmaya ba larlar. Sonuçta bu süreç etnik grubun da etnik milliyetçili e yönelmesine neden olabilmektedir. Yani asimilasyona kar ı kimliklerini korumak ve devam ettirmek için ayrı bir ulus ve siyasi yapı içinde örgütlenme mücadelesine girerler. Bu durumda devlet de, etnik grup milliyetçili ini kendi güvenli ine bir tehlike olarak görerek, bölünme korkusuyla güvenlik ihtiyacı do rultusunda daha sert güvenlikçi ve asimilasyonist politikalara ba vurmaktadır. Böylece bir kısır döngüye girilmi olur. Bu kısır döngü içinde etnik milliyetçilik, devletin etnokültürel alanını siyasal yapının zorunlu bir parçası olarak kurmaya ve toplumu tekçi bir düzene do ru dönü türmeye iterken, etnik grubun da kendi ayrı kimli ini ve yönetimini olu turmasına yol açmaktadır.¹³³

Ulus-devletin kar ıla tı ı en önemli problemlerden biri, etnik çe itlilikle demokrasinin ana prensiplerinin uzla tırılmasıdır. Problemin kayna ında ulus-devlet sisteminin somut gerçeklikle uzla maması yer almaktadır. Merkezile me iste i, aydınlanma fikri ve ilerleme, farklılıkların olmadı ı bir toplum paradigmasını öne çıkarmaktaydı ve bu anlamda vatanda lık duygusu öne sürülen paradigmanın ana unsuru olmak durumundaydı. Ancak, aynı paradigma kendi içinde vatanda lı ı içeren anla maları sorgulayan bir “ba kasılık” duygusunu da içinde bulundurmaktadır. Bütün toplumsal gruplar, kendi kültürel kimlikleri ve çe itli do al özellikleriyle insan türünü e it mesafede temsil ediyorlarsa da, bir grup di er gruplarla kurdu u ili kiler sonucunda farklılı ının bilincine ula maktaki ve grup birli i öne çıkarılmaktadır. Bu anlamda bir birli in, ço unluk kültürü zıtlı ı üzerinden olu turulmasının sonuçlarından biri de azınlık olarak konumlanmaktır.¹³⁴ Crocker’a göre ise etnik sorunun temelinde devletin egemenlik hakları ve grupların tanınma sorunu gibi çeli kili iki konu oldu undan taraflar arasında açık bir ileti im sa lanmasının zor oldu unu belirtmektedir. Özellikle devlet-etnik grup

¹³³ Erol Kuruba , “Kürt Sorununun Çözüm Mantı ını Anlamak, Zorluklar, Zorunluluklar ve dealler”, Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara, Y.2012, s.20-21.

¹³⁴ Okutan, a.g.m, s.60.

çatı malarında güçlü taraf olan devlet herhangi bir etnik grubun temsilcisinin iddeta ba vurdu unu ve ayrılıkçı söyleme yöneldi ini görüyorsa, taraf ya da muhatap olarak kabul etmeyebilir. Devletin bu tür yaklaımı zaman içinde de i ebilse de (Kuzey rlanda ve spanya örneklerinde oldu u gibi), devletlerin genel tavrı bu sorunun bir iç mesele oldu unu iddia etmek ve bu konularda ayrılıkçı gruplarla veya üçüncü taraflarla müzakere masasına oturmak yönündedir.¹³⁵

Etnik azınlıklar üzerinde uygulanan iddet ve baskı politikalarının kaynaını devletlerin etnik milliyetçi politikaları olu turmaktadır. Modern anlamda etnik milliyetçili in en çarpıcı örne i Nazi Almanya'sı olmu tur. Alman olmak için Nazi ideolojisi ve hukukuna göre “Aryan” olmak artı aranmı tır. Daha sonra katılanlar ve Aryan olmayanlar, özellikle Yahudiler ve yabancılar, Alman ırkının kalitesini ve asaletini bozmaktadırlar. Hitler'e göre Alman ırkının bu etkiden uzak tutulması için di er etnik unsurlara iki seçenek sunulmu tur. Kitlesele göç veya Aryan olmayanların Almanlardan arındırılması imha edilmesidir. Hitler'e göre, Yahudilerin amacı Marksist inançlar yoluyla dünyadaki uluslara hükmetmek ve onları Yahudilerin kölesi yapmaktır. Bu yüzden Yahudilere kar ı sava mak ereftir. Benzer bir etnik temizlik yakın zamanda Sırp lar tarafından Müslüman Bo naklar üzerinde denenmi tir. Etnik milliyetçili in bu kadar vah ile mesinin bir ba ka örne ini de Yugoslavya'daki kanlı etnik çatı malar olu turmu tur. Do u Blo u'nun da ılmasından sonra ortaya çıkan a ırı etnik milliyetçilik akımları, Yugoslavya'nın parçalanmasını hızlandırmı tır. Görüldü ü gibi a ırı milliyetçilik, bir toplumdaki etnik grupları belli yönlerde tetikleyerek di er unsurlarla aralarındaki mesafenin kötüle mesine ve ili kilerin sertle mesine yol açmaktadır. Kıbrıs'ta 1950'lerin sonlarına do ru EOKA teröristlerinin Türk azınlı a kar ı iddet kullanması ile ada bölünme durumuna geldi. Aynı ekilde ngiltere, Birle ik Krallı ı olu turan unsurlar için bir hukuk devleti olarak görülürken, rlanda Cumhuriyet Ordusu için durum oldukça farklıdır. Kuzey rlanda'daki Katolik azınlık, ngiliz düzenini baskı altındaki nüfusa iktidarın iddet yoluyla kabul ettirilmesi olarak görmektedir.¹³⁶

¹³⁵ Nimet Beriker (Ed.), “Çatı madan Uzla maya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulama”, stanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Y.2009, s.173-174.

¹³⁶ Muhittin Tataro lu, “Siyasi Entegrasyon ve Etnik Milliyetçilik”, Abant zzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, Y.2004, S.8, s.220-221.

1.3.4. Ulusal Azınlıklar

Ulusal azınlıkları himaye eden bir hüküm ilk kez 1815 tarihli Viyana Nihai Senedi'nin 1. madde 2. fıkrasında görülmüştür. Bu düzenleme Rusya'nın, Avusturya'nın ve Prusya'nın egemenliğine giren Polonya ulusunun ulusal temsiline ve kimi kurumlarla himaye edilmesine atfedilmiştir. Ulusal azınlık kavramı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra azınlık himayesi çerçevesinde yapılan düzenlemelerle devletler hukuku terminolojisine girmiştir. Genel geçerliliğe sahip bir azınlık tanımı yapılmasına o dönemde temelde engel edilmemiştir. 19. yüzyılda milliyetler prensibine göre geçerlilik (her ulusun bir devlete sahip olması, her devletin bir ulus içermesi) elde edilemeyen yerlerde, farklı güçlere sahip çeşitli ulusların aynı ülkede yaşamak zorunda kalmaları sonucu ulusal azınlıklar ortaya çıkmıştır. "Ulusal azınlık" kavramında yer alan ulus sözcüğü ile halk, aynı kökenden gelen toplum anlamında kullanılmaktadır. Ulusal azınlıkları diğer azınlıklardan ayıran en önemli özellik onların halk olma yolunda gösterdiği siyasi iradesidir. Ulusal azınlıklar genel anlamda kendi milli özellikleri, kendi tarihi, kültürü yahut dili vs. olan grupları ifade etmektedir. Ulusal azınlıklar, etnik azınlıkların gösterdikleri özelliklerin yanı sıra, siyasi karar mekanizmasına katılma iradesine sahiptir. Bir devletin ülkesinde çeşitli ulusal azınlıkların yaşamaları mümkündür.¹³⁷ Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Kızılderililer, Porto Rikolular, Meksika kökenliler, Hawaii yerlileri, Guamlı Chamorrolar ve diğer Pasifik adalarının yerlileri olmak üzere, çok sayıda ulusal azınlık vardır. Bu grupların hepsi, istila ya da sömürgeleştirme yoluyla, istemeden ABD çatısı altına sokulmuştur.¹³⁸

Ulusal azınlıklar, "köklü tarihsel ve kültürel" farklılığa sahiptirler ve "güçlü bir toprak temeline" dayanmaktadırlar. Tarihsel olaylar nedeniyle "sınırın yanlış tarafında" kalmışlardır. Bu durumda ulusal azınlıklar için önerilebilecek üç seçenek vardır: Sınırların değiştirilmesi, göç ve yerel özerklik. Ancak, bu seçeneklerin aynı bölgede yaşayan azınlıklar üzerinde uygulanabileceği unutulmamalıdır. Bir ulusal azınlığın üyeleri bir bölgede bir arada yaşayabilecekleri gibi, çok daha zayıf bir halde de hayatlarını sürdürebilirler. Bu nedenle aynı bölgede yaşamaya, ulusal azınlığın

¹³⁷ Arsava, a.g.e, s.55.

¹³⁸ Will Kymlicka, "Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi", Ayrıntı Yayınları, Çev. Abdullah Yılmaz, Birinci Baskı, Y.1998, s.39.

tanımlanmasında kesin olarak temel alınması gereken bir kriter de ildir. Önemli olan farklı bir ulusal kimli in varlı ıdır.¹³⁹

Geçmi te ulusal azınlık kavramı Avrupa'da özellikle Güneydo u Avrupa azınlıkları için kullanılmı tır. Avrupa nsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesine ve Avrupa Güvenlik ve Birli i Konferansı Nihai Senedi'nin 1. sepetine (VII. prensip: ülkesinde ulusal azınlık bulunan devletler, bu azınlık mensuplarının kanun önünde e itlik hakkına saygı gösterecektir. Bu ki ilere insan hak ve özgürlüklerinden gerçekten istifade etmeleri için her imkan sa lanacak ve bu e kilde onların bu alandaki haklı çıkarları korunacaktır.) ulusal azınlık kavramının alınması bu nedenle makul kar ılanmaktadır.¹⁴⁰

Azınlıklar konusunda Avrupa'daki geli meler sorunun kronikle mesine neden olmu tur. Bu nedenle, devletlerin azınlıklara yönelik tutumlarında de iikli e gidilmi tir. Özellikle, Sovyetler Birli i, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın 1990'ların ba larında da ılmaları sadece bu ülkelerde de il Orta Avrupa'nın tümünde azınlık ve di er ulusçulukların yeniden uyanmasına neden olmu tur. Aynı dönemde tanınan hareket özgürlü ü de ulusal azınlıkların, ya adıkları ülkelerde ço unlu u olu turan etnik akrabalarının yanına göç etmelerini sa lamı tır. Bu ise II. Dünya Sava ı'nın sonundan 1990'ların ba larına kadar Avrupa'da çok büyük insan göçlerinin ya anmasına yol açmı tır. Bütün bu sebeplerden dolayı, ulusal azınlıkların durumları 1990 ve 1995 yılları arasında Avrupa sistemi ve istikrarı için önemli bir tehdit olarak görülmü ve bu tehditin önünü almak için bazı giri imlere ba vurulmu tur. Özellikle, Almanya ve Avusturya gibi sınırları ötesinde ya am süren azınlıklarla ırksal ve kültürel ili kileri bulunan akraba devletler (kin-states) tarafından ortaya atılan ilk yakla ıma göre ulusal azınlık taleplerine en uygun yanıt onların kültürel, e itimsel ve dinsel ili kilerinde özerklik ve ço unlukta ya adıkları bölgelerde kendilerini yönetebilmesini sa layan kollektif azınlık haklarını uluslararası alanda tanımaktır. Bu yakla ımın tam kar ısında yer alan ve Fransa ve Yunanistan gibi birçok devletçe de savunulan yakla ıma göre ise, asıl sorun ulusal azınlıkların korunmasından çok, önemli sayıda azınlık gruplarına sahip olan devletlerin ülkesel bütünlü ünün ve siyasi istikrarının sürdürülmesidir. Yine bu görü e göre, ulusal azınlık hakları

¹³⁹ Okutan, **a.g.m**, s.65.

¹⁴⁰ Arsava, **a.g.e**, s.55.

egemen devlet haklarının yanındaki ikincil konumlarını sürdürmeli ve sorun devletlerin iç siyasetleri içinde tutulmaya devam edilmelidir.¹⁴¹

2. AZINLIK HAKLARININ KORUNMASI

Devletlerin azınlıkların korunmasındaki genel politikası, azınlık haklarının bireysel haklar oldu u yönündedir. Bu nedenle de sözle me metinlerinde “azınlı a mensup bireyler” deyi ine önem verilmektedir. Bunun bir nedeni, devletlerin azınlıklara milletlerarası ki ilik hakkı verilmesini istememeleridir, çünkü bu durumda azınlıklar ulus-devleti parçalayabilmektedir. Di er nedeni ise, grupların bireyleri ezmesinin önüne geçmektir. Nitekim grup haklarının en önemli dayanaklarından biri, kendileri bakımından herhangi bir zarar do maksızın münferit bireylerin, belli bir gruba mensup olduklarını seçme/açıklama haklarının bulunmasıdır. Ama yine de “azınlıklara mensup bireyler” deyimiiyle aynı zamanda benzer haklara sahip bireyler toplulu una da i aret edilmektedir.¹⁴²

nsan hakları üzerine yapılmı antla maların birço unda azınlık hakları ayrımcılı ın yasaklanmasıyla ili kilendirilmektedir. Buna ilave olarak özellikle son yıllarda yapılan düzenlemelerle birlikte pozitif ayrımcılı ın öne çıkarılmasının, bir ba ka ifadeyle azınlıklara özel hizmetlerin ve ayrıcalıkların sunulmasının, resmi dil dı ında herhangi bir dile e itim hakkı türünden uygulamalı zorunluluklardan kaynaklandı ı yönünde bir görü ün hâkim olmasıyla yakından ili kisi vardır. Di er taraftan, liberal demokrasilerin ço unluk ilkesi, devamlı olarak yok sayılan azınlık tercih ve talepleri riskini ta ımaktadır. Devlet ve hususi bir kültür arasındaki kaçınılmaz ili ki (örne in kamu hizmetleri için bir dil seçimi), azınlık kimli inin ziyan olmasına sebep olabilmekte, e it olmayan ko ulların telafisi için de azınlık hakları ön plana çıkabilmektedir. Dolayısıyla, kendine has bir hüviyetin (kimlik) modern liberal demokrasilerin içinde korunamayaca ı tehdidi, “ayrılma” ya kadar varabilecek kritik tehlikeler içermektedir.¹⁴³

¹⁴¹ Ta demir ve Saraçlı, **a.g.m.**, s.29.

¹⁴² Tunç, **a.g.m.**, s.11.

¹⁴³ Okutan, **a.g.m.**, s.67.

Azınlık haklarının geli imi ve korunması açısından grup farkına dayalı üç türlü hak biçimi vardır: (1) özyönetim hakları; (2) çoketniklilik hakları; (3) özel temsil hakları. Özyönetim haklarında, ço u çok uluslu devlette, yapıyı olu turan uluslar kültürlerinin tam geli imini sa lamak ve insanların çıkarlarını korumak için, politik özerklik ya da toprak esasına dayalı hakları talep etme iste i ta ırlar. A ırı örneklerde uluslar, büyük devlette kendi kaderini tayin hakkının imkânsız oldu una karar verirlerse ayrılmayı isteyebilirler. Özyönetim taleplerini tanımanın bir yolu, güçleri merkezi hükümetle bölgesel alt birimler (eyalet, bölge, kanton) arasında bölü türen, federalizmdir. Ulusal azınlıkların yo un olarak ya adıkları bölgelerde, federal alt birimlerin sınırları öyle bir çizilebilir ki ulusal azınlıklar alt birimlerin birinde ço unluk olu turabilir. Bu ko ullarda federalizm, büyük toplumun oyunu gözetmeden azınl ın belli alanlarda kararlar alma yetkisini güven altına alarak, ulusal bir azınlık için yaygın özyönetim sa layabilir. Örne in, Kanada'da güçlerin federal bölü ümü ko ullarında, Quebec eyaleti (yüzde 80'i frankofon), e itimin, dilin, kültürün kontrolü kadar göçmen politikasına önemli müdahaleler de içinde olmak üzere, Fransız kültürünün ayakta kalması için vazgeçilmez olan meseleler üzerinde geni yetkiler kullanmaktadır. Di er dokuz eyalet de bu güçlere sahiptir, ancak mevcut güçlerin bölünmesinin arkasında; aslında bütün federal sistemin ardında yatan amaç, Quebec sorununu çözme ihtiyacıdır.¹⁴⁴

Çoketniklilik hakları ise çokkültürlülük politikasının bir parçası olarak sesini duyurmaya ba lamı tır. Çokkültürlülük tek ba ına farklılık ve kimlikle ili kili bir kavram olmayıp, kültürle kayna mı ve ondan gücünü alan farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu ya amlarını sisteme sokmakta kullandıkları inançlar ve pratiklerin bütünüyle de ili kilidir. Çokkültürlülük kavramı ilk önce bütün bir toplum dizaynı sunar gibi görünse de bugün için bu ba lık altında yorumlanabilecek birbirinden farklı ço ulculuk biçimleri yer almaktadır. Liberal teorinin bireysel hakları ön plana çıkaran yakla ımı ile cemaatin ve grupların haklarını esas alan toplulukçu/cemaatçi çokkültürlülük biçimleri bunların ba ında gelirse de mevzu yine de birbiri ile sorunlu birçok alt dallara da bölünmektedir.¹⁴⁵ Bu karma ık sistem içinde etnik grupların talepleri

¹⁴⁴ Kymlicka, **a.g.e.**, s.62.

¹⁴⁵ Mustafa Kemal an, “**Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme**”, Milet ve Nihal, nanç, Kültür ve Mitoloji Ara tırmaları Dergisi, Y.2005, S.1-2, s.79.

önemli boyutlarda geni lemi tir. Özellikle göze çarpan, azınlıklara kar ı ayrımcılı ın ve önyargının köklerinin kurutulması için pozitif önlemlerin alınması gerekti i açıktır. Bu nedenle, Kanada ve Avustralya’da ırkçılık kar ıtı politikalar, müfredat programlarında azınlıkların tarihlerini ve katkılarını kabul edecek biçimde ne kadar de i im sa layabilmi lerse “çokkültürcülük” politikasının bir o kadar parçası olarak görülmektedir. Ne var ki, bu politikalar temel olarak ortak yurтта haklarının etkili kullanımını elde etmeye yöneliktir ve bu yüzden gerçekte grup farkına dayalı yurтта hakları olarak adlandırılmazlar.¹⁴⁶ Etnik grupların en çok tartı ma yaratan taleplerinden ikisi de dinsel ve dilsel hak pratiklerinin uygulamada zorluklarla kar ıla masıdır. Özellikle inanç özgürlü ü ve ana dili konu abilme özgürlü ü a masında etnik gruplar, baskıcı ve otoriter devletler tarafından baskı ve iddetin kurbanı olmu lardır. Örne in; Türkiye’de Alevilerin kendi ibadethaneleri olan Cemevleri’ne ibadet statüsü verilmesi ve inançlarını özgürce ya amaları için yıllardır sürdürdükleri mücadele ve spanya’da Bask milliyetçili inin ve dilinin yıllardır süren özgürlük mücadelesi sürekli baskıcı ve iddet yanlısı iktidarlar tarafından çatı ma ortamına sürüklenmi tir.

Özel temsil hakları ise etnik ve ulusal azınlıkların, kadınların, yoksulların, sakatların ülke yönetiminde söz sahibi olabilmeleri için devlet tarafından tanınması gereken haklardır. ABD ve Kanada’da, kadınlar, ırksal azınlıklar ve yerli halkların hepsi nüfus a ırlıkları oranında sahip olmaları gerekenden üçte bir az koltuk elde etmektedirler. Sakat ve ekonomik olarak dezavantajlı olan insanların temsil edilme oranı da hayli dü üktür. Bu i leyi i düzeltmenin bir yolu, kadınların, etnik azınlıkların ya da yoksulların parti adayı ya da parti lideri olmalarının önündeki engelleri ortadan kaldırarak, siyasi partileri daha bütünle tirici hale getirmektir; öteki yolu ise eskiden beri adayların daha geni kesimlerden alınmasını sa layan, belli bazı nispi temsil biçimlerini kabul etmektir. Nitekim özel temsil hakları oldukça karma ıktır; çünkü özel temsil bazen baskı temelinde de il, özyönetim talebinin bir sonucu olarak savunulmaktadır. Bir azınlı ın özyönetim hakkını, e er belli bir dı sal organ, azınlı a ba vurmada ve onun rızasını almadan tek taraflı olarak güçlerini yeniden düzenleyebilir ya da geri alabilir konumda olursa, son derece zayıflatacaktır. Bundan dolayı, ulusal azınlı ın güçlerini yorumlayabilir ya da de i tirebilir

¹⁴⁶ Kymlicka, a.g.e, s.66-67.

konumdaki her organda (örnek, Yüksek Mahkeme’de) garantili temsil hakkının olması özyönetimin doğal bir sonucu gibi görünmektedir.¹⁴⁷

2.1. Bireysel Haklar ve Kollektif Haklar

Bireysel haklar, münferit (tek) kişilerin birey olarak doğrudan sahip oldukları haklardır. İnsan hakları, medeni haklar ve temel özgürlükler her şeyden önce bireysel hakların içine girmektedir. Diğer bir ifade ile söz konusu teminatları bireyler sadece kendileri için isteyebilir. Ancak insanın toplum içinde diğer bireylerle birlikte yaşaması ve temel haklarını toplum içinde kullanabilmesi nedeniyle, temel hakların grup hakları boyutu da ortaya çıkmış ve kabul edilmiştir. Federal Alman Anayasası’nın 19. madde 3. fıkrası grupların temel hak ehliyetini tanımaktadır. Diğer taraftan kendi dinini tanıma ve icra etme hakkı, dine mensup olduğu dini camianın üyeleri ile birlikte, onlarla toplu olarak icra etme anlamında kolektif bir haktır. Bu hak aynı zamanda doğal olarak bireysel bir haktır.¹⁴⁸

Çocu grup hakkı teorisyeni grup haklarını, bireysel insan haklarının varlığı için ön plana koymaktadır. Söz gelimi, Moltchanova’ya göre, ancak üyelerinin temel insan hakları korulduktan ve bu haklar asgari ölçüde normal siyasi ve sosyal bir bağlamda icra edildikten sonradır ki bir özne grubu ve onun yapısını yeterli açıklıkta tanımlayabilir ve grup hakları fikri kullanılabilir.¹⁴⁹ Kymlicka’ya göre ise etnik ya da ulusal grubun talep ettiği iki tür hak bulunmaktadır. Birinci tür hak, bir grubun kendi üyelerine karşı talep ettiği haklarla, ikincisi ise grubun genelde toplum karşısındaki hak talepleriyle ilgilidir. Bu taleplerin ikisi de ulusal ya da etnik cemaatlerin istikrarı koruma araçları olarak görülebilir, ancak bunlar farklı istikrarsızlık kaynaklarına denk düşerler. Birinci tür haklar, grubu içerideki muhalefetin huzur bozucu tesirlerinden yani üyelerinin bireysel olarak geleneksel uygulamaları ya da adetleri takip etmeme kararlarından koruma hedefini güderken, ikincisi grubu dışsal kararların yani büyük toplumun ekonomik ve sosyal tesirlerinden korumayı hedeflemektedirler. Bu iki tür hak talebi arasındaki ayrımı belirginleştirmek için Kymlicka birincisine “iç kısıtlamalar”, ikincisine de “dış korumalar” adını vermektedir. Bunlardan ikisi de “kollektif haklar” başlığı altında

¹⁴⁷ Kymlicka, **a.g.e.**, s.68-69.

¹⁴⁸ Arsava, **a.g.e.**, s.68-69.

¹⁴⁹ Mustafa Erdoğan, “**İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**”, Orion Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, Y.2011, s.91.

toplantır ancak çok farklı meseleler ortaya çıkarırlar.  kısıtlamalar grup içi ili kilerle ilgilidir; etnik ya da ulusal grup, grup dayanı ması adına kendi üyelerinin özgürlü ünü kısıtlamak için devlet gücünü kullanmayı isteyebilir. Bu bireylerin baskı altına alınması tehlikesini do urur. “Kollektif haklar”ın ele tirmenleri, bu anlamda kollektiviteye tanınan hakların bireysel haklardan önce gelmesi halinde neler olabilece ine örnek olarak gündeme sık sık kadınların baskıya u radı ı ve dinsel ortodoksinin yasal olarak güç kazandı ı teokratik ve ataerkil kültür imgelerini getirirler.¹⁵⁰

Dı korumalar ise gruplar arası ili kilerle ilgilidir; yani, etnik ya da ulusal grup büyük toplumun kararlarının etkisini sınırlayarak kendi ayrı varlı ını ve kimli ini korumayı talep edebilir. Bu durumda belli tehlikeler do urur; tehlike bir grup içinde bireylerin baskıya u raması de il, gruplar arası adaletsizlik tehlikesidir. Bir grup ba ka bir grubun ayrıksılı ını koruma adına marjinalle tirilebilir ya da ayrıma maruz kalabilir. Bu anlamda “kollektif haklar”ı ele tirenler sık sık, bir azınlık grubunun büyük toplum kar ısında özel koruma istedi inde neler olabilece inin örne i olarak, Güney Afrika’daki apartheid sistemini gündeme getirirler.  kısıtlamalar ise kültürel bakımdan homojen ülkelerde bulunmaktadır. Kültürel pratikleri içerideki muhalefetten koruma iste i belli bir oranda her kültürde, homojen ulusal devletlerde bile yer almaktadır. Dı koruma önlemleri ise ancak çokuluslu ya da çoketnikli devletlerde ortaya çıkabilir; çünkü bunlar belli bir etnik ya da ulusal grubu büyük toplumun kararlarının istikrarı bozucu etkilerinden korur.¹⁵¹

2.2. Kollektif Haklar Tartı ması

nsan haklarının kollektif olma özelli i kendi kültürlerini ve inanalarını korumak amacını güden etnik, dini, felsefi veya kültürel temele dayanan gruplar söz konusu oldu unda, daha çok öne çıkmaktadır. Kollektif haklara örnek olarak, üçüncü ku ak haklar (evre hakkı, barı hakkı, geli me hakkı vb.) gösterilebilir.¹⁵² Bu anlamda kollektif haklar, koruma mekanizması ile hareket eden etnik ve ulusal azınlıklar için önemli bir ya amsal hak konumundadır.

¹⁵⁰ Kymlicka, **a.g.e.**, s.73.

¹⁵¹ Kymlicka, **a.g.e.**, s.74-75.

¹⁵² Ula Karan, “Türkiye’de Sosyal Hakların Mahkemeler Önünde leri Sürülebilirli i ve Yüksek Yargı Organlarının Sosyal Haklara Yakla ımı”, Yüksek Lisans Tezi, stanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.2006, s.16.

“Topluluk”, “halk” gibi kavramların insan haklarının öznesi haline gelebileceği bugün insan hakları anlayışının ayrılmaz bir parçasıdır. Bir topluluğa ait olduğu kabul edilen “kendi kaderini tayin etme hakkı”, en bilinen örnektir. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Kartı (AHH), öznesi topluluk olan insan hakkı anlayışına bir uluslararası sözleşme olarak yer vermiştir. İnsan hakları teorisinde hakkın öznesinin yalnız bireylerin mi olacağı yoksa toplulukların da mı olabileceği tartışılmıştır. Jack Donnelly, kolektif varlıkların çeşitli şekillerde hakları olabileceğini ama bunların insan hakkı olamayacağını ifade etmektedir. Hatta kolektif bazı hakların gerçekleştirilmesi bahanesinin, insan haklarının “geçici olarak” tanınmamasını haklı göstermek için kolaylıkla kullanılabilmesi belirtmektedir. Kolektif hakların olamayacağına ilişkin sert bir eleştiri de Ayn Rand’dan gelmektedir. Bütün grupların ve kolektif varlıkların bireylerden oluştuğunu vurgulayan Rand, bir grubun grup olmakla hiçbir hakka sahip olamayacağını veya bir gruba katılmakla hiçbir bireyin bir hak kazanamayacağını veya kaybedemeyeceğini belirtmektedir. Ona göre, kolektif haklar anlayışı tamamen bir mistik öretidir ve böylece toplum doğüstü bir varlık olarak görülmektedir.¹⁵³

Kymlicka ise kolektif haklar tartışmasında somut bir örneği üretmektedir. Ona göre, azınlıkların belli bir dil haklarının bireyler tarafından kullanılıyor olması bunların gerçekten “kolektif haklar” olup olmadıklarına ilişkin büyük bir tartışmaya neden olmuştur. Ancak bu tartışma kısır; çünkü bir hakkın kolektif olup olmaması sorunu ahlaki bakımdan önemsizdir. Dil haklarını değerlendirilmede esas mesele bu hakların neden gruplara özgü olduğu, yani Yunanca ya da Swahili dilini konuşanlar bu haklardan mahrumken frankofonların neden kamu harcamalarıyla adillerinde eğitim ve mahkeme oturumları talep edebildikleridir. Bu sorunun yanıtı, Kymlicka’ya göre dil haklarının Fransız Kanadalıların ulusal haklarının bir bileşeni olmasıdır. Göçmen grupları ulusal azınlık olmadıklarından dolayı benzer dil haklarını elde edememeleridir.¹⁵⁴

¹⁵³ Karan, a.g.e, s.16-17.

¹⁵⁴ Kymlicka, a.g.e, s.88.

3.AZINLIKLAR VE KENDİ GELECEKİNİ BELİRLEME İLKESİ

Azınlıkların kendi geleceğini belirleme ilkesine sahip olması uluslararası toplumda hoş karşılanan bir durum değildir. Nitekim herhangi bir ulus-devletin içinde yaşayan bir azınlık grubunun çoğunluk olarak bulunduğu bölgede kendi idaresini kurma düşüncesi çoğunluk zaman bölünme ve ihtilal kaygısı taşıyan devlet otoritesini baskıya ve tehdite itmektedir. Bu durum genellikle farklı azınlık gruplarının çatışmacı bir amaçla geçmesine neden olmuştur.

Azınlık gruplarının kendi geleceğini belirleme düşüncesini ilkesel nitelikten haksal bir nitelikte doğrudan kaymasını istemesinin önündeki en büyük engellerden biri devletin bu düşüncüyü kendi otoritesini kaybetme korkusundan dolayı kuyula karıştırmamasından ileri gelmektedir. Zira azınlık gruplarının kendi kimliklerini ve dillerini koruma güdüsü içinde bulunmaları herhangi bir ulus-devletin kendi otoritesini kaybetmek istememesinden dolayı bazı sert önlemlere gitmesine sebep olmuştur. Bu sert önlemlerden biri devletin kendi dilini ve kimliğini azınlık gruplarına kabul ettirme çabası içine girmesidir. Ancak bu sistematik faaliyet çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Örneğin; “Komünist rejimler Hırvatların, Slovakların ve Ukraynalıların kendilerini öncelikle Yugoslavlar, Çekoslovakyalılar ya da Sovyetler olarak düşünmelerini sağlayamamıştır. Böylece, ulusal kimliklerin yerine geçecek olan pan-hareketler (pan-Slav ya da pan-Arap devletler) yaratma çabası başarısız olamamıştır.”¹⁵⁵

Azınlıklar için en önemli amaçlar isteklerden biri de özyönetim sisteminin oluşturulması yolunda kendini göstermektedir. Bu sebeple, azınlık gruplarının kendi geleceğini belirleme hakkını elde edebilmesi yolunda özyönetim taleplerinin devletler tarafından kabul edilebilmesi fikri bu gruplara özerklik ve daha da ilerisi başarısızlık yolunu açabilmektedir. Bu durum mikro milliyetçi devletlerin ortaya çıkmasını sağlayacağı gibi makro düzeydeki ulus devletlerin parçalanmasını hızlandıracaktır. Bu nedenle makro düzeydeki ulus devletlerin azınlık gruplarına yerel özerklik hakkını vermesi tehditli çatışmaların çıkmasını büyük ihtimalle önleyecektir. Zira Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Artı'na göre (Madde 3/1) “özerk yerel yönetim kavramı yerel makamların, kanunlarla belirlenen sınırlar

¹⁵⁵ Kymlicka, a.g.e, s.280.

çerçevesinde, kamu i lerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları do rultusunda düzenleme ve yönetme hakkı imkânı anlamını ta ımaktadır.”¹⁵⁶ Bu tanımdan da anlaşılabileceği gibi azınlık gruplarına yerel özerklik hakkı verildi inde kendi yönetimini kurabilecek, kendi dilini ve kimliğini koruyabilecektir. Böylece herhangi bir devlet baskısı, dayatması ve asimilasyon faaliyetleri azınlık grupları üzerinde etkili olamayacaktır.

Azınlık gruplarının en önemli parçalarından biri de ulusal azınlıklardır. Bu azınlık grubu politik ve ekonomik özgürlük için bilinçlenmiş en kadim halk gücüdür. Bu sebeple, ulusal azınlıklar bu bilinç ruhu içinde yaşadıkları ülkelerde ulusal özerklik veya ulusal bağımsızlık mücadelesi içine girmektedirler. Bu mücadele, özgürlükçü bir toplum idealinin gerçekleştirilmesi için en önemli insani davalardan biridir. Bu insani davanın başarıya ulaşması için halkın bu sömürü ve baskı düzenine karşı birbirine bağlılık duygusu taşıması ve ortak bir millet etrafında birleşmesi gerekmektedir. Bu gereklilik yeni bir özgürlük dünyası için en önemli adımdır.

Azınlık gruplarının haklarının devletler tarafından kabul edilmesi en önemli özgürlük sorunlarından birini teşkil etmektedir. Zira bu hakkın hukukiliği ve uygulanabilirliği konusundaki tartışmalarda devletler hukuku gelenek kuralı öne çıkmaktadır. Özellikle, “kendi geleceğini belirleme hakkının bir devletler hukuku gelenek kuralı olarak görülüp görülemeyeceği, bu kuralın emredici bir norm olup olmadığıyla anlam kazancaktır. Uluslararası Adalet Divanı 1970’te sömürge ülkesi Namibya ve 1975’te Batı Afrika Sahrası, 1995’te Portekiz sömürgesi altındaki Doğu Timor Adaları konusunda verdiği kararlarında kendi geleceğini belirleme hakkının bir devletler hukuku geleneksel normu olduğunu ifade etmiştir. Bu kuralın emredici olup olmadığı konusu Alman literatüründe bunun bir *ius cogens* kuralı olduğunu eklemiştir.”¹⁵⁷ Ancak bu kuralın emredici bir hukuk kuralı olarak kabul edilmesine karşılık, uluslararası sistemde sürekli ihlal edildiğini görmekteyiz. Örneğin, Irak, Filistin ve Çeçenistan’da yaşanan çatışmaların katliam boyutuna kayması, self-determinasyonist mücadelenin bir emredici hukuk normu olarak devletler hukukunda yer almadığının en önemli kanıtı olmuştur.

¹⁵⁶“Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Artı”, Erişim Tarihi: 15.04.2015. http://www.tbb.gov.tr/mevzuat/kanunlar/Avrupa_Yerel_Yonetimler_ozerklik_Sarti.pdf

¹⁵⁷ Doğan, a.g.e, s.181.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENDİ GELECEĞİNİ BELİRLEME İLKESİ VE AZINLIKLAR SORUNU

BAKALAMINDA ORTAYA ÇIKAN ÇATIŞMA ALANLARI

1.SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİNİN DAĞILMASI

1.1. Baltık Devletleri

Aralık 1918'de Rus İmparatorluğu'nun mirası üzerinde kurulmuş olan Rusya Sovyet Sosyalist Federe Cumhuriyeti, Baltık Cumhuriyetleri olarak bilinen Letonya, Litvanya ve Estonya'nın egemenliğini tanıdı ve daha sonra bu üç Baltık devleti, Milletler Cemiyeti'nin üyesi oldu. Bu devletler, 1940 yılına kadar bağımsızlıklarını sürdürmüşlerdir. Nitekim 23 Ağustos 1939 tarihli Sovyet - Alman Saldırmazlık Paktı ve 1939'da Molotov-Ribbentrop arasında yapılan saldırmazlık paktının gizli protokolü ile bu devletler Sovyetler Birliği'ne bırakıldı, Sovyetler Birliği 17 Haziran 1940'ta Baltık devletlerini önce işgal ardından da ilhâk etmiştir. Daha sonra Baltık devletlerinin anayasa ve seçim kanunlarının ihlali içinde yapılan seçimlerle işgaline gelen parlamentoların 21 Haziran 1940'ta yayınladıkları bildirilerle Sovyetler Birliği'ne katılma kararı almışlardır. Bu bildiriler, daha sonra uzun dönemler Sovyetler Birliği'nin Baltık devletlerinin kendisine katılımlarının self-determinasyon ilkesine uygun olarak gerçekleştiğini iddia etmelerinde dayanak teşkil etmiştir.¹⁵⁸

SSCB'nin dağılmasına etki eden en önemli faktörlerden biri 1976 tarihli anayasa değişikliği oldu. 72. maddeye göre her Cumhuriyet SSCB'den ayrılma hakkına sahiptir. Bu değişiklik beraber yükselen milliyetçilik akımları ve aynı zamanda yaşanan demokratikleşme süreci SSCB'nin dağılmasını sağlayan en büyük sebeplerdendir. Ayrıca 1 Ağustos 1975'te Avrupa Güvenlik ve Birliği Konferansı'nda imzalanan Helsinki Nihai Senedi de SSCB'nin dağılmasında büyük önem taşımaktadır. Senedin sekizinci bölümünde açık bir şekilde kendi kaderini

¹⁵⁸ Yüce, a.g.e, s.66-67.

belirleme hakkına saygı duyulması gerektiğinden söz edilmiştir. Diğer yandan, Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru SSCB'nin içinde bulunduğu büyük iktisadi kriz ve yeni yapılanma kapsamında Gorbaçov'un uygulamaya çalıştığı "Glasnost" ve "Perestrojka" hareketlerinin ürünü bağımsızlık üzerine Doğu Avrupa'nın diğer bir deyişle "Sovyet Uydularının" kendi kaderini belirleme hakkına dayanarak ürünü de iddiası, SSCB'nin dağılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.¹⁵⁹

Nisan 1990'da SSCB Anayasası'nda yapılan değişiklikle Cumhuriyetler'in birlikten ayrılabilmesi için referandum getirilmiştir. Ayrılabilmesi için halkın üçte ikisinin ayrılmayı istemesi gerekirken söz konusu çoğunluk sağlanamadığı takdirde on yıl içerisinde yeniden referandum yapılamayacağı öngörülmüştür. Bu çoğunluğun Baltık ülkeleri için sağlanması zor görünmüştür. Bu yüzden söz konusu ülkeler ayrılma konusunda farklı bir yol izlemişlerdir. Baltık devletleri birlikten ayrılmalarını ne kendi geleceğini belirleme ilkesine ne de ayrılma hakkını tanıyan anayasanın 72. maddesine dayandırmışlardır. Litvanya, Letonya ve Estonya ayrılma dayanakları olarak 1939 tarihli saldırılmazlık paktının gizli protokolünün uluslararası hukuka aykırılığını ve Stalin'in güç kullanmayı yasaklayan uluslararası normlarının ihlali faktörlerini ileri sürmüşlerdir.¹⁶⁰

Baltık devletleri, uzun bir zaman sonra kazandıkları bağımsızlıklarının referandum bahanesiyle Rusya tarafından işgal edilerek sona ermesini istememişlerdir. Her ne kadar uluslararası bir gözetim altında yapılmamış olsa da gerçekten Baltık devletleri demokratik referandumlar yaparak halklarının arzu ve isteklerini tüm dünyaya göstermişlerdir.ubat 1991'de Litvanya'da yapılan referandumda katılanların % 90,47'si, Mart 1991'de Letonya'da yapılan referandumda katılan seçmenlerin % 73,68'i ve Estonya'da yapılan referandumda seçmenlerin % 77,83'ü gibi ezici çoğunluklarla bağımsız birer devlet olmayı tercih etmişlerdir. Böylece, Batılı devletler tarafından kabul edilmemesine rağmen 50 yıldır süren SSCB işgali, Baltık devletlerinin 6 Eylül 1991'de bağımsız devletler olarak uluslararası toplum içinde yerlerini almalarıyla sona ermiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Jahic, a.g.e, s.71.

¹⁶⁰ Hüseyin Ali, a.g.e, s.119-120.

¹⁶¹ Yüce, a.g.e, s.67-68.

Ayrılan Cumhuriyetlerin dışsal kendi kaderini belirleme hakkı demokrasi ilkesine yani içsel kendi kaderini belirleme hakkı ilkesine saygı gösterme koşuluna ulaşarak dünya toplumunda ilk defa kendi kaderini belirleme hakkı dışsal ve içsel boyutu arasındaki karımlıklı bağımlılık ve kaçınılmaz bağımlılığı öne çıkarmıştır.¹⁶²

1.2. Sovyetler Birliği'nin Diğer Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlığı

1990'lı yıllarda Rus halkı SSCB'de nüfus olarak diğerlerine göre bir gerileme içerisine girmişti. 1959'lara kadar Sovyetler Birliği'ndeki Rusların nüfusu sürekli olarak diğer etnik yapılara göre artmıştı. Ancak 1959 yılından sonra bu artış çok hızlı bir biçimde tersine dönmüştü. 1970'lerde Sovyetler Birliği'nde artık Ruslardan çok Müslümanlar doğmaktaydı. Bu artışın böyle gitmesi durumunda 2000 yılına gelindiğinde Sovyetlerde askerlik dönemindeki erkeklerin %35'inin Müslüman kökenli olacağı hesaplanıyordu. Bu yüzden bu soruna karşı zamanında bir önlem almak için 1990'lı yılların başında Cumhuriyetler'in dağılmasına Rus ordusu çok ses çıkarmadı. Zaten toprak olarak Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu toprakların %77'si Rusya'ya ait iken, diğer 14 Cumhuriyet, toprağın %23'ünü paylaşıyordu. 1985 yılında Mikhail Gorbaçov iktidara geldiğinde bütün sistem çürümü ve devlet, batılı devletlerin çok gerisinde kalmıştı. Bu arada SSCB zamanında sansürden ve baskıdan dolayı ortaya çıkamayan birçok etnik sorun da açığa çıkmaya başladı. Mart 1990'da Cumhuriyetler'de yapılan seçimlerden sonra etnik talepler aırı bir biçimde artış göstermeye başlamıştı. Zaten Sovyetler Birliği zamanında yapıları bulunan ve Anayasal olarak da ayrılma hakkı olan Cumhuriyetler teker teker ayrılma aşamasına girmişlerdi. İlk ayrılma, Baltık Cumhuriyetleri'nde başladı. 1991 yılı Ağustos ayında yapılan bağımsız darbe girişimi ile tüm düzen çöktü ve Cumhuriyetler teker teker bağımsızlıklarını kazandılar.¹⁶³

Baltık Cumhuriyetleri'nden farklı olarak geri kalan diğer on iki Sovyet Cumhuriyeti'ne uluslararası hukuk do rultusunda ayrılma hakkı bir yana, self-determinasyon hakkı bile verilmemiştir. Ancak böyle bir hak 1976 tarihli Sovyetler Birliği Anayasası'nın 72. maddesinde ölü bir hüküm olarak kalmıştır. Sözü edilen 1976 Anayasası'nın 72. maddesi ile her Birlik Cumhuriyeti SSCB'den ayrılma hakkına kavuşmuştur. Bu madde ile sözü edilen Anayasa'nın 70 (1) fıkrasıyla

¹⁶² Jahic, a.g.e, s.73.

¹⁶³ Kütükçü, a.g.m, s.272.

yakından ili kilidir. Söz konusu 70 (1) fıkrası “SSCB’nin e it Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler’in gönüllü katılımı ve ulusların self-determinasyon hakkının bir sonucu olarak sosyalist federalizm ilkesi üzerine kurulu, çokuluslu, federal ve integral (yekpare) bir ülke oldu unu belirtmi tir”.¹⁶⁴

Uluslararası hukuk yönünde ayrılma ya da ba ımsızlık hakkındaki bir hukuksal dayanaktan yoksun olmasına ra men Birlik Cumhuriyetleri’nin ço unlu unun ayrılıp ayrılmama konusuna karar vermek için referandumlar yapmaları ilginçtir. Bu uygulamanın arkasında büyük olasılıkla Cumhuriyetler’in self-determinasyon hakkı içinde ayrılmalarını me rula tırma çabaları öne çıkmaktadır. Uluslararası toplum Sovyetler Birli i’nde ortaya çıkan bu olaylar kar ısındaki a kınlı nını üzerinden atar atmaz bu uygulamayı benimsemek zorunda kalmı tır.¹⁶⁵ Avrupa Toplulu u ve üyelerinin bu olaylar kar ısındaki tutumu toplulu a üye on iki devletin dı i leri bakanlarının 16 Aralık 1991’de bir araya gelerek bu Cumhuriyetler’in tanınması konusunda bir ilkeler bildirisi kabul etmeleri olmu tur. Anılan ilkeler bildirisinin giri kısmında topluluk ve üyelerinin Helsinki Senedi’ne, Paris artı’na ve özellikle self-determinasyon ilkesine ba lı kalacakları belirtilerek, hem Yugoslavya hem de Sovyetler Birli i’nin da ılmalarını her halkın özgür bir biçimde kendi gelece ini belirleme ilkesi tarafından hızlandırılan tarihsel bir süreç olarak de erlendirmekteydiler.¹⁶⁶

lkeler bildirisi ile ortaya çıkan Cumhuriyetler’in milletlerarası tanınma kazanmak için hukuk kurallarına, demokrasi ve insan haklarına, etnik ve ulusal grupların ve azınlıkların haklarına saygı gibi ko ulları yerine getirmeleri gerekmektedir. Self-determinasyon kavramı imdiye kadar görülmemi bir konuda yani tanıma konusunda öne çıkarılmaktaydı. Tanıma demokratik kurallara yani içsel self-determinasyona ba lanıyordu. Ayrılıkçı Cumhuriyetler’in tanınması demokrasiye saygı artına göre ili kilendirilerek aslında on ikilerce içsel ve dı sal self-determinasyon arasındaki yakın ili ki kabul ediliyordu ki bu yakla ım gerçekçi bir yenilikti. Ayrılan Cumhuriyetler’in dı sal self-determinasyon hakkı, demokrasi ilkesine yani içsel self-determinasyon ilkesine saygı gösterme ko uluna ba lanarak uluslararası sistemde ilk defa self-determinasyonun dı sal ve içsel boyutu arasındaki

¹⁶⁴ Yüce, **a.g.e.**, s.68.

¹⁶⁵ Kütükçü, **a.g.m.**, s.273.

¹⁶⁶ Jahic, **a.g.e.**, s.73.

kararlılık ve bağımsızlık ilisi kisi öne çıkarılmaktaydı. Ayrıca on iki self-determinasyon ve azınlıkların korunması arasındaki ilikiye de işaret etmekte azınlıkların tam korunması olmaksızın içsel self-determinasyon'un kabul edilemeyeceğini açıklı kavuturulmaktaydı.¹⁶⁷

Yeni Cumhuriyetler birlikten ayrılmalarını kendi geleceklerini belirleme hakkına dayandırmı lardır. Uti possidetis juris (ülkesel bütünlük) ilkesi burada da uygulanmı tır. SSCB üyesi Cumhuriyetler'in daha önce anayasal olarak belirlenmi olan sınırları aynen korunarak yeni bağımsız devletlerin sınırları olmu tur. AT devletlerinin istekleri do rultusunda ve ilkelerinin sınırları çerçevesinde on iki Cumhuriyet'in on biri Alma- Ata'da yayınladıkları bildirge ile birbirlerinin toprak bütünlü üne ve azınlık hakları dâhil insan haklarına saygı göstereceklerini ilan etmi lerdir. Kısa bir süre sonra da ayrılan devletler uluslararası toplum tarafından tanınmaya ba lanmı ve BM üyesi ine kabul edilmi lerdir.¹⁶⁸

1.3. Rusya Federasyonu ve Self-Determinasyon: Çeçenistan Örne i

SSCB'yi oluşturan 15 cumhuriyetten üçü olan Estonya, Litvanya ve Letonya'nın bağımsızlık yolunda gösterdikleri kararlılık, Rusya Federasyonu'nun bir parçası olan Çeçen- Özerk Bölgesi'nin bağımsızlığına ı tı tutmu tur. Ancak bu durum, Rusya'daki liberal yani SSCB'nin dağılmasından yana olan liderlerin bile kabul edemeyece i bir geli meydi. Bununla birlikte, artık Sovyetler Birli i'nin ayakta durmasının zor oldu una inanan di er Cumhuriyetler'deki politikacılar bile bağımsızlık yanlısı olmadıkları halde geli meler kar ısında iktidarlarını korumak için bağımsızlıklarını ilan etmi lerdir. Bu yönüyle Dudayev liderli indeki Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanı SSCB'nin dağılmasında domino ta ı etkisi yaratmı tır. Örne in; Beyaz Rusya (Belarusya) Komünist Partisi iktidarını korumak için istemedi i halde 25 A ustos 1991'de bağımsızlığı ilan ederken, Azerbaycan bağımsızlık konusunda en istekli olan ülkelerdendir. Ancak bu arada ya anan Çeçenistan olayının di er bütünlük ve federasyon üyesi ülke ve birimler için örnek alındı ı ku kusuzdur.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Kütükçü, **a.g.m.**, s.273.

¹⁶⁸ Hüseyin Ali, **a.g.e.**, s.123.

¹⁶⁹ Alaeddin Yalçınkaya, **“Kafkasya’da Siyasi Geli meler, Etnik Dü ümden Küresel Kördü üme”**, Lalezar Kitabevi, Ankara, Y.2006, Birinci Baskı, s.82-83.

Çeçenlerin kendi kaderini belirleme hakkına dayanarak bağımsızlığını ilan etmesinin uluslararası hukuk açısından geçerliliği konusunda hem SSCB hem de Rusya Federasyonu Anayasası'na göre ayrılma hakkı sadece Cumhuriyetlere tanınmıştır. Rus yönetimi Çeçenistan'ın özerklik statüsü nedeniyle böyle bir hakka sahip olmadığını ve ülkesel bütünlük ilkesini ihlal ettiğ i gerekçesiyle ayrılmasına karar çıkmıştır. Ancak Çeçenistan'ın bağımsızlığının tanınmamasının altında yatan nedenin bu durum olduğunu söylemek pek de doğru olmaz. Nitekim benzer konumdaki Kosova için Uluslararası Adalet Divanı tarafından lehte görüş bildirilmiş aynı zamanda birçok BM üyesi devlet tarafından Kosova'nın bağımsızlığına tanınmıştır. Burada olayın uluslararası siyaset boyutu karımıza çıkmaktadır. Zira devletlerin tanınması uluslararası bir organın yetkisinde değil tamamen tanıyan devletlerin sorumluluğ undadır.¹⁷⁰ Ancak bu durum Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanını gözardı edemez. Nitekim "Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanı uluslararası hukuk kurallarına uygundur. Çeçen- ngü Özerk Cumhuriyeti Brejnev Anayasası olarak bilinen 1976 Sovyet Anayasası'na göre SSCB'ni oluşturan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı bir özerk cumhuriyet statüsündeydi. Bu yasa, günümüzde Çeçenistan'ın Rusya Federasyonu'na bağlanmasına gerekçe gösterilmektedir. Oysa SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerin 1990'larda birlikten ayrılmalarıyla SSCB ve Anayasası de facto ve de jure ortadan kaldırılmıştır."¹⁷¹

1 Kasım 1991'de bağımsızlığını ilan eden Çeçenistan kendisini Rusya Federasyonu'nun bir parçası sayan hiçbir hukuki anlamaya bağlı kalmayacağını tüm dünyaya duyurmuştur. Aralık 1994'te Rusya'nın Çeçenistan'ı tek taraflı olarak kendisine bağlama girişimleri sonuç vermemiştir. Rusya Federasyonu ile Çeçenistan Otonom Cumhuriyeti arasında yaşanan sorunların temelinde self-determinasyon ilkesine dayanarak bağımsızlık hakkını kazanmak isteyen bir halka karşı ülkesel bütünlük ilkesi gereğ i toprak bütünlüğ ünü sağlamak isteyen federasyon sistemi ile yönetilen bir devletin mücadelesi yatmaktadır. Gerçekten de Çeçenistan'ın bağımsız bir devlet olma isteminin altında yatan ana argüman, Çeçenistan'ın tüm Kuzey Kafkas halklarıyla birlikte 11 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilân eden Kuzey Kafkas Cumhuriyeti'ne dayanarak önceden self-determinasyon hakkını kullanmış olmasıdır.

¹⁷⁰ Jahic, a.g.e, s.80.

¹⁷¹ Abdülkadir Akıl ve Canan Küçükali, "Uluslararası Hukuk Bakımından Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkı ve Çeçenistan Sorunu", Yeni Fikir Dergisi, S.4, Y.2010, s.16.

Ancak Çeçenistan, dört yıl sonra 1921’de Sovyet ordularının i gali sonucu zorla Sovyetler Birli i’nin hakîmiyeti altına sokulmu tur. Bu durumda Çeçenistan için self-determinasyon hakkına dayanarak ba ımsızlık ilân etmesi kazanılmı bir haktır.¹⁷²

1999 yılında ba layan ve üç yılı a kın bir süredir devam eden ikinci Çeçen sava ının ardından bugün gelinen noktada büyük kayıplar verilmesine kar ın taraflardan hiçbiri çatı maları siyasal görü melerle sona erdirmek için çerçeve olu turabilecek, geçerli bir anla ma ortaya koyamamı lardır. Rusya Federasyonu Çeçenistan’daki askeri operasyonlarını terörizmle mücadele olarak göstererek dünya kamuoyu önünde haklı oldu unu ileri sürmektedir. Tarafların “ba ımsızlık mücadelesi” ve “terörizmle mücadele” olarak farklı ekillerde isimlendirdikleri bu süreç uluslararası kurulu ların müdahalesi olmadan çözüme kavu turulacak gibi görünmemektedir. Bölgeye istikrar ve barı ın gelmesi için ancak yerel halklara geni özerklik tanıyan bir anla ma, bugünkü ko ullara göre en do ru ve uygulanabilir bir çözüm olarak görülmektedir. Bunun için tarafların kar ılıklı anlayı içinde olmaları ve çıkarlarını uyumla tırmaya çalı maları gerekmektedir.¹⁷³

2.F L ST N SORUNU

Filistin sorununun kökleri ngilizler ve müttefiklerinin 1915-1918 arası Araplara ve Yahudilere birbiriyle çeli en vaatler vermelerine kadar uzanır. ngilizler bir yandan Mekke Emiri erif Hüseyin’e, sava tan sonra Araplara bölgede kendi devletlerini kuracakları sözünü verirken di er yandan da “Balfour Deklerasyonu” ile Filistin’de Yahudilere anavatan kurabileceklerinin sözünü vermi tir. Araplar, Balfour Deklerasyonu’nu self-determinasyon haklarının açık ihlali ve Yahudi Devleti kurulmasının bir aracı olarak görmü tür. Bu durum bölgede 1920, 1921, 1929, 1933 ve 1936’da geni çaplı çatı maların çıkmasına neden olmu tur. Bu olayları ara tırmak için ngiliz hükümeti tarafından görevlendirilen Komisyon, Filistin’in bölünerek içinde bir Arap birde Yahudi devleti kurulmasını, Kudüs ve Betlehem’inde tarafsız bölge olmasını teklif etmi tir. Yahudiler’in bazı itirazları olmasına ra men Araplar plânı kesinlikle kabul etmemi lerdir. Bunun üzerine ngiltere konuyu BM’e ta ımı tır. BM konuyu ara tırmak üzere Filistin Özel Komisyonu’nu (UNSCOP)

¹⁷² Yüce, a.g.e, s.71.

¹⁷³ nat, Duran ve Ataman, a.g.e, s.326-327.

görevlendirmi tir. Komisyon üyelerinin ço unlu u ngiliz Komisyonu gibi dü ünmlerdir. Azınlıkta kalanlar ise bir çe it federasyon önermi lerdir. Sonunda Filistinliler'in ve kom u Arap devletlerinin itirazına ra men BM 181 (II) sayılı taksim kararını 29 Ekim 1947'de alarak Filistin'i Arap ve Yahudî devleti olarak ikiye bölmü ve Kudüs'ü uluslararası bölge ilân etmi tir.¹⁷⁴

Ortak bir liderden ve politik bir stratejiden yoksun olan Araplar, srail'in 14 Mayıs 1948'de ba ımsızlı mını ilanından bir gün sonra yeni kurulan devlete kar ı saldırıya geçtiler. Üç a amadan olu an sava ın, 11 Haziran'da BM Temsilcisi Kont Folke Bernadotte'nin ate kes önerisiyle son bulan ilk a amasında Araplar taksim planında srail'e bırakılan Negev bölgesini ele geçirerek önemli bir zafer elde etmi lerd. Bernadotte'nin anla ma çabaları sonuç vermedi ve taraflar 8 Temmuz'da ate kese son verdi inde Yahudiler, Çekoslovakya ve Fransa'dan aldıkları silahlarla güçlenirlerken, Arap Cephesi sava ın sonrasında Ürdün'ün Do u eria'yı ilhak etmesini tartı maktaydı. On Gün Sava ı olarak bilinen ve yine BM ate kes önerisiyle son bulan sava ın ikinci a amasında ise srail kuvvetleri taksim planının olası Filistin devletine verdi i Galile ve Tel Aviv-Kudüs koridorunu i gal etmi , fakat Negev'i geri alamamı tı. 19 Temmuz'dan 15 Eylül'e kadar devam eden ate kesten bir sonuç çıkmaması üzerine ba layan sava ın üçüncü ve son a amasında, Bernadotte'nin öldürülmesiyle siyasi açıdan zor duruma dü melerine ra men askeri açıdan üstünlüklerini daha da güçlendiren Siyonist kuvvetlerin Araplara kar ı zafer kazanması Ortado u'da yeni bir dönemin ba lamasını sa ladı. Sava ın sona erdi inde srail, Filistin topraklarının %80'nini ele geçirmi ve 800.000'e yakın Filistinli de mülteci konumuna dü mü tü. Büyük ço unlu u Lübnan ve Ürdün'e yerle en Filistinli mülteciler bu iki ülkede politik alanı ekillendirdikleri gibi, di er Ortado u ülkelerine giden mülteciler de buradaki toplumsal yapıları önemli ölçüde etkilemi lerdir. Mısır ve Suriye'ye yerle en mültecilerse, sınırdan srail hedeflerine yönelik gerçekle tirdikleri saldırılarla 1967 sava ının çıkmasına neden olmu lardır.¹⁷⁵

1967'deki sava ınla sınırlar yeniden olu turulmu tur. 17 Eylül 1978'de Camp David antla masıyla Batı eria ve Gazze'de yer alan Filistin halkına temsilciler

¹⁷⁴ Yüce, **a.g.e.**, s.114-115.

¹⁷⁵ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.49.

seçerek nihai statüleri hakkında do rudan görü meler yapma hakkı verilmi tir. 15 Ekim 1988’de 21 yıllık srail i galinin ardından Filistin Ulusal Konseyi Ba ımsızlık Bildirgesi’ni yayınlayarak Filistin Devleti’nin kuruldu unu ilân etmi tir. Bugün gelinen noktada Filistin Devleti barı görü melerini temsilen sürdürse de topraklarının büyük ço unlu u halen i gal altında ve bölünmü durumdadır.¹⁷⁶

1993’te ba layan ilkeler Deklarasyonu ile kar ılıklı tanıma politikaları, Filistin için özerklik görü meleri, sorunun geli iminin de ba langıç noktalarını te kil etmi tir. Kar ılıklı tanıma biçimleri, Filistin’in özerk yönetimden devletle meye kadar giden zorlu ya amsal sava ımının ana çizgilerini olu turmu tur. Oslo sürecinde Filistin’e verilen haklar, içsel self-determinasyon anlamında de erlendirilebilecek haklar olmu tur. Bu dönemde Filistin Kurtulu Örgütü, üç temel uluslararası haklı nedene yani sömürgecilik, ırkçılık ve yabancı egemenli ine güvenerek self-determinasyon hakkını savunmaktadır. Bu noktada dı sal self-determinasyona ba vuruldu u görülmektedir. Bu süreçte, kar ılıklı tanıma a amaları ve srail’in bazı bölgelerin idaresini Filistin’e bırakma politikaları, her ne kadar zıt görü ler içerse de srail’in açıkça Filistin’i bir devlet olarak gördü ünü göstermektedir.¹⁷⁷

4 Mayıs 1994’te Kahire’de imzalanan Gazze-Eriha Antla ması ile Filistin Yönetimi resmen kurulmu tur. 26 Ekim 1994’te Ürdün ve srail arasında Wadi Araba Barı Antla ması imzalanmı tir. 18 Kasım 1994’te Filistin Polisi, Hamas yanlısı bir gösteriyi da ıtmak için ate açarak 13 Filistinliyi öldürmü tür. 21 Eylül 1995’te imzalanan Taba (Oslo I Antla ması), 28 Eylül 1995’te imzalanan Taba (Oslo II) Antla ması ile Filistin Yönetimi Batı eria’nın di er bazı ehirlerini de yönetimi altına almı tir. srail’in belli bölgelerden çekilmesini içeren antla ma, toprakları üç ayrı kategoriye bölmü tür: A, B ve C. Filistinlilerin yo un olarak ya adıkları yerle imlerden olu an A bölgesinde (toplam yüzölçümünün yüzde 4’ü kadardı) Filistin yönetimi kamu düzeninden ve güvenlikten sorumlu olmu tur. B bölgesinde, Filistinlilerin güvenli inden ve kamu düzeninden Filistin yönetimi sorumluyken srail de kendi güvenli ine yönelik konularda tam yetkili kılınmı tir. C bölgesi ise tamamıyla srail kontrolüne bırakılmı tir. 23 Ekim 1998’de Wye River Antla ması ile bir miktar toprak daha Filistin Yönetimi’ne devredilmi tir. 11-25 Temmuz 2000

¹⁷⁶ Yüce, **a.g.e.**, s.115.

¹⁷⁷ Batır ve Aras, **a.g.m.**, s.156.

tariflerinde Arafat ve Barak arasında Camp David'de yapılan barı görü melerinden de sonuç alınamamı tır.¹⁷⁸

2000 sonrası dönemde de, BM Genel Kurulu, ilhak edilmi Filistin topraklarıyla ilgili ba ımsız bir Filistin Devleti hakkını da içeren, Filistinlilerin self-determinasyon hakkını onaylayan birçok kararı kabul etmi tir. BM Genel Kurulu'nda 17 Mayıs 2004'te kabul edilen kararda, "Filistin halkı self-determinasyon ve toprakları üzerinde egemenlik hakkına sahiptir, srail'in i galci güç olarak, yükümlölükleri ve görevleri" oldu unu ifade ederek Filistin halkının self-determinasyon hakkını teyit etmi tir. BM Genel Kurulu'nda 3 Mart 2005'te kabul edilen kararda da, "ba ımsız bir Filistin devleti hakkını da içeren, Filistin halkının self-determinasyon hakkını tekrar teyit eder" ve "bütün devletleri ve özel komisyonları ve BM sisteminin düzenlemelerini, Filistin halkının self-determinasyon hakkını bir an önce gerçekle tirebilmesi için yardım etmeye ve destek vermeye te vik eder" ekinde Filistin halkının self-determinasyon hakkını yinelemi tir. Ancak kabul edilen bu kararların uygulanabilirli i sorun olmaya devam etmektedir.¹⁷⁹

2006 seçimlerinde 132 sandalyeden sadece 43'ünü elde edebilen El Fetih'e kar ı zafer kazanan Hamas'ın hükümet kurmasının ardından, El Fetih Batı eria'daki gücünü korumaya devam etmi tir. ABD ve AB'nin demokratik seçimleri kazanan Hamas'ı terör örgütü olarak kabul etti i için yeni kurulan hükümeti tanımaması ve iki parti arasındaki çatı mayı körüklemesi sonucu El Fetih ve Hamas arasındaki anla mazlık iddete dönü mü tür. Aralık 2006 ve Ocak 2007 arasında artan çatı malar sonrasında ubat 2007'de iki grup Suudi Arabistan arabuluculu unda Mekke'de bir araya gelmi tir. Ancak müzakerelerden çıkan birlik hükümeti kararı Hamas'ın srail'in Gazze'ye yönelik saldırılarına kar ılık vermesi sonucu bozulmu ve El Fetih-Hamas çatı ması yeniden iddetlenmi tir. Filistin Devlet Ba kanı Mahmud Abbas'ın genel huzursuzlu u gerekçe göstererek Haziran 2007'de ola anüstü hal ilan etmesi ve Ba bakan Haniye'yi görevinden uzakla tırmak yerine Selam Feyyad'ı ataması sonrasında Batı eria'da El Fetih merkezli Filistin Özerk Yönetimi ve Gazze'de Hamas yönetimi olmak üzere iki ba lı bir yapı ortaya

¹⁷⁸ Faruk Sönmezo lu, "Uluslararası li kilere Giri ", Der Yayınları, kinci Baskı, stanbul, Y.2005, s.123.

¹⁷⁹ Batır ve Aras, **a.g.m.**, s.156.

çıkmasıdır. Bundan sonraki süreçte El Fetih ve Hamas arasındaki müzakere süreci aralıklarla devam etmiştir. 4 Mayıs 2011'de Kahire'de bir araya gelen El Fetih ve Hamas, özellikle Mısır ve Türkiye'nin çabalarıyla uzlaşma masası imzalayarak geçici hükümeti kurma kararı almıştır.¹⁸⁰

Filistin sorununun çözümü için iki devletli çözümden yana olan Bush Yönetimi'nin bunu başardı, Filistin'i ikiye böldüğü ortadadır, günümüzde ise ABD Başkanı Obama'nın da savunduğu iki devletli çözümün nasıl hayata geçirileceği kesinleşmiştir. Bu çözüm önerisiyle ilgili olarak Filistin Bakanı Salam Fayyad, 2011'de Filistin Devleti'nin kurulacağını söylemektedir.¹⁸¹ Ancak iki devletli çözümün hatlarının ne olacağı konusunda somut adımlar bir türlü atılmamaktadır. Sorunun çözümü konusunda hem Filistin tarafı hem de İsrail tarafı kendi hâkimiyet alanlarını bırakmak istememektedir. Aynı zamanda, iki devletli çözümün başlıca engeli olan durumunda her iki tarafın ikinci bir barış planı bulunmamaktadır. Bu durum her iki taraf halkını da umutsuzluğa ve çaresizliğe iterek çatışma riskini arttırmaktadır.

3.YUGOSLAVYA'NIN DA İLMASI

3.1. Yugoslavya'yı Oluşturan Cumhuriyetlerin Başlıca Kavramları

Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, Mareşal Tito'nun komünist partizanlarınca İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan 23 milyonluk nüfusa sahip, altı cumhuriyet ve on iki otonom bölgeden oluşan bir federasyondur. Derin ekonomik, dini, kültürel ve siyasî farklılıklara rağmen Yugoslavya, Tito'nun karizmatik liderliği sayesinde 1980'lere kadar Balkanlar'da karmaşık bir etnik ve siyasî dengeyi korumakta nispeten başarılı olmuştur. Ancak 1980'li yılların sonunda komünizmin çökmesinin ardından Avrupa'da iki kutuplu yapının çözülmesi Yugoslavya'nın yapı taşlarını eritmeye başlamıştır.¹⁸²

Eski Yugoslavya topraklarında son iki yüzyıldır milliyetçi projelerle Pan Slavist projeler devamlı bir şekilde im süreci içinde olmuştur. İlk birlikçi proje (I. Yugoslavya) Yugoslavya'nın Nazi işgaline uğramasıyla başarısız olmuştur. Yugoslavya'nın Nazi

¹⁸⁰ Selin Bölme ve Ufuk Uluta (Ed.), "SETA, Kim Kimdir, Filistin'de Siyasi Aktörler ve Partiler", SETA Vakfı Dergisi, Y.2012, S.4, s.13-14.

¹⁸¹ Batır ve Aras, **a.g.m.**, s.158-159.

¹⁸² Yüce, **a.g.e.**, s.73.

i galine u raması Alman ve talyan nüfuz bölgelerinde Alman yanlısı, talyan yanlısı büyük Arnavutluk, büyük Hırvatistan, büyük Bulgaristan (Makedonya üzerinden) projelerini hızlandırmı tır. gal ve sava ulusal soruna yeni anlamlar kazandırmı , büyük kırılmalara ve de i imlere neden olmu tur. Orta Bosna'da tutunabilen partizan direni inin lideri Tito'nun Bosna'yı karde lik ve birlik idealinin ana üssü olarak ima etmesi ve Yugoslavist e itlik ideolojisini buradan örneklemesi ulusal sorunu aynı yüzyılda ikinci kez çözümlemi tir.¹⁸³ Tito homojen bir devlet yerine, kendi kendini yöneten federal unsurların olu masını tercih etmi ti. Kurulan Yugoslavya Sosyalist Federe Cumhuriyeti ile ezilen Arnavutlar rahat bir ya ama kavu mu ve resmi statülerinde o dönemde önemli iyile meler ya anmı tır. Yugoslavya Anayasası'nda Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Karada ve Bosna Hersek kurucu cumhuriyetler olarak yer alırken Kosova ve Voyvodina (Sırbistan'a ba lı) özerk bölgeler statüsünde yer alıyorlardı. 1974 tarihli anayasa ile de Kosova'ya, çok uluslu devlette, otonom statüsü tanınmı tır. Kosova, Voyvodina gibi, ayrılma hakkı olmaksızın o dönemdeki altı cumhuriyete e it kılınmı tır. Bu ekilde Kosova anayasa ve bütçe konusunda egemenlik yetkisi elde etmi , 6 cumhuriyetteki yapıya benzer yasama, yürütme ve yargı organına sahip olmu tur. Kendi dillerinde e itim hakkı elde edilmi ve Arnavutça resmi dil olarak kabul edilmi tir.¹⁸⁴

II. Dünya Sava ı boyunca Yugoslavya'da ya anan birçok sava birbirinin içine geçmi yı nlar biçimindeydi. İlk sava , Almanya ve talya tarafından tüm Yugoslavya'ya kar ı yapılmı tır. kinci sava , Müttefik kuvvetlere kar ı Mihver devletlerin çarpı masına sahne olmu tur. Bu sava ın en büyük nedenlerinden biri hammadde ve ucuz i gücü bakımından Yugoslavya'nın önemli bir konumda olmasıydı. Üçüncü sava ise Alman ve talyan i gal güçlerinin Yugoslav direni hareketlerine kar ı sürdürdü ü bir çatı ma ekindeydi. Bu sava , Müttefiklere kar ı Mihver devletlerinin izledi i stratejide yer alan büyük hedeflere göre her zaman ikinci derecededir. Bunun yanı sıra iki iç sava da ya anmı tır. Bunlardan biri, Hırvat milliyetçilerinin, Hırvatistan ve Bosna'da ya ayan Sırp nüfusa kar ı yürüttükleri yok etme hareketidir. Son olarak bu bölgelerden Sırpların ana gövdesini olu turdu u iki büyük direni örgütünün, kralcı çentiklerle komünist partizanların hem i gal

¹⁸³ Yasin afak, "Bosna Sava ı ve Yugoslavya'nın Parçalanması", Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, stanbul, Y.2010, s.45.

¹⁸⁴ Ali, a.g.e, s.125-126.

güçlerine hem birbirlerine karşı sürdürdükleri savaşlar vardır. Her iki hareket de zamanla diğer etnik gruplardan da kendi taraflarına üyeler katar.¹⁸⁵

Tarihte yaşanan acı olaylar, ekonomik faktörler, farklı etnik kimlik ve din unsurları Yugoslavya halkının kısa sürede ayrı masına ve bölünmesine yol açmıştır. 1991 ilkbaharı Yugoslavya'nın parçalanmasını hızlandıran birçok olayın üst üste geldiği bir dönem olmuştur. 15 Mayıs 1991'de görev süresi sona eren Sırp asıllı Federal Devlet Başkanı Borisav Joviç'in yerine başkanlık sırası gelen Hırvatistan Cumhuriyeti'nin adayı Stipe Mesiç'in başkan olması Sırbistan tarafından engellenince çözülme süreci başlamıştır. İlk olarak Aralık 1990'da Slovenya Cumhuriyeti düzenlediği bir referandum ile 21 milyonluk Sloven nüfusun %88,5'i bağımsız olmayı tercih etmiştir. Mayıs 1991'de ise aynı yolu takip eden Hırvatistan Cumhuriyeti halkının %93 gibi ezici çoğunluğu bağımsızlığı onaylamıştır. 25 Haziran 1991'de ise Slovenya ve Hırvatistan Cumhuriyetleri tek taraflı olarak bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Bu durum Sırbistan ve diğer Sırp yanlısı cumhuriyetleri büyük bir ağırlıkla karşılamıştır. Zira Yugoslavya Federasyonu artık fiilen parçalanmaya başlamıştır.¹⁸⁶ Yugoslavya'yı dağıtmaya götüren, komünizmin çürüyüp çökmesi ile federal devletin çürüyüp çökmesi arasındaki etkileşim olmuştur. Bu süreçte federalizm fikri de tıpkı sosyalizm fikri kadar saygınlık kaybetmiştir. Bu açıdan Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki etkili benzerlikler gözle çarpıcıdır.¹⁸⁷

Yugoslavya Federasyonu içinde birçok etnik unsuru barındıran gevrek yapıda bir federatif sistem durumundaydı. Bu nedenle ayrılmak isteyen her Cumhuriyet tüm sistemi alt üst ederek ülkeyi büyük bir krizin içine sokmuştur. Zira krizin ilk etkisi sonucu 10 Eylül 1991'de Makedonya, 15 Ekim 1991'de ise Bosna-Hersek Cumhuriyeti bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Bu kriz sarmalı kısa bir süre sonra büyük bir iç çatışmanın içine sürüklenmiştir. Ocak 1991'de Sırbistan'ın, Slovenya'nın Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılması konusunda uzlaşmasıyla krizin yönü ilk olarak Hırvatistan'da sonra da Bosna-Hersek'te yaşanan Sırp asıllı nüfusa kaymıştır. Birlikte yaşamak artık imkânsız hale geldiği için Sırp ölümlerindeki tek alternatif etnik açıdan homojen ulusal devlet oluşturmak yani Büyük Sırbistan'ı

¹⁸⁵ Afak, a.g.e, s.51.

¹⁸⁶ Yüce, a.g.e, s.73.

¹⁸⁷ Afak, a.g.e, s.60.

kurmakta. Bu anlayı la hareket eden Sırlar Bosna-Hersek'teki yerle im düzenini ve ülkenin sınırlarını de i tirmek için 14 Aralık 1995'te imzalanan Dayton Barı Antla ması'na kadar etnik temizlik politikasına ba vurmu tur.¹⁸⁸

Karada ve Sırbistan ise bir araya gelerek Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurdular. Voyvodina ve Kosova özerk bölgeleri bu federasyon içinde kaldı. Ancak Karada da 21 Mayıs 2006 tarihinde referanduma giderek 3 Haziran 2006'da ba ımsızlı mını ilan etti. Kosova ise 17 ubat 2008'de Sırbistan'ın kar ı çıkmasına ra men tek taraflı olarak ba ımsızlı mını ilan etti. Büyük bir sorun olu madan bütün dünya bu Cumhuriyetleri devlet olarak tanıdı ı gibi büyük ço unlu u Avrupa Birli i'ne de kabul edildiler. Bosna-Hersek'e gelince, 1992-1995 arasında görülmemi katliamlar ve tecavüz olayları NATO, AG T önünde gerçekleşti. 21 Kasım 1995 yılında Dayton Barı Anla ması imzalandı. Böylece Bosna'da üç yıl süren sava 14 Aralık 1995'te sona erdi. Ancak bu dönemde etnik milliyetçilik ve azınlık sorunu Yugoslavya'nın en büyük problemlerinden biri haline dönü tü.¹⁸⁹

3.2. Kosova Sorunu

Osmanlı ile Sırp orduları arasında ya anan 1389 Kosova Meydan Muharebesi, Osmanlı'nın Kosova'yı fethi ile sonuçlandı. Bu dönemde Kosova'da azınlık durumunda kalan Sırlar arasında milliyetçi e ilimler geli meye ba lamı tır. Osmanlı'nın ma lubiyeti ile sonuçlanan 1878 Osmanlı-Rus sava ı sonucunda imzalanan Ayastefanos Antla ması ile Kosova'nın Mitrovitsa ve Piri tine bölgelerinin Bulgaristan Prensi i'nin idaresine verilmesi ve Arnavut nüfusun göç etmesiyle Kosova'nın bu bölgelerinde Sırp toplulu unun faaliyetleri yeniden canlandı. Buna tepki olarak Kosova ve Makedonya'daki Arnavutlar, Arnavut bölgelerini Osmanlı'nın çatısı altında birle tirmeyi amaçlayan Prizren Ligi'ni kurdular. 1898 Berlin Antla ması ile Mitrovitsa ve Pri tine tekrar Osmanlı'ya iade edildi. I. Balkan Sava ı'nda Kosova Sırp i galine u radı ve 1912 Londra Büyükelçiler Konferansı ile Sırbistan'ın idaresine verildi. I. Dünya Sava ı'nda Kosova Arnavutları Sırbistan'a kar ı Avusturya-Macaristan mparatorlu u'nun

¹⁸⁸ Yüce, a.g.e, s.73-74.

¹⁸⁹ Giray Saynur Bozkurt, "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", Türk Dünyası ncelemeleri Dergisi, C.10, S.2, Y.2010, s.54-55.

yanında yer aldılar ve Kosova'da Sırp güçlerine karşı gerilla savaşı başlattılar. Avusturya-Macaristan'ın savaşı kaybetmesiyle 1919'da Kosova, yeni kurulan Yugoslav Krallığı'na Sırbistan dâhilinde katıldı. II. Dünya Savaşı'nda Kosova Arnavutluk ile Almanya'nın idaresine girdi, ancak savaş bitiminde, önce Yugoslav Federasyonu'nun özerk bölgesi oldu, 1963 Anayasası'nda ise Sırbistan'a dâhil edildi.¹⁹⁰

1918'de Yugoslavya'nın kurulmasıyla birlikte bölgede yaşanan Arnavutlar için 1912'den beri yaşanan sorunlar bir türlü sona ermemiştir. Bu tarihten sonra da bölgede yaşanan Arnavutlar çeşitli saldırıların ve çatışmaların kurbanı olmuştur. Bu nedenle Arnavutlar yaşadıkları bölgelerden göçe zorlanmışlardır. Arnavutlar, uzun yıllar Türkiye'ye, Arnavutluk'a ve Batı ülkelerine göç etmişlerdir. 1946 yılında kabul edilen anayasadan da Arnavutlara istedikleri haklar verilmemiştir. 1960'lı yıllarda yapılan gösteriler, 1974 yılında olumlu etkisini göstermiş ve Kosova'ya 1974 yılı Anayasası ile Sırbistan içerisinde özerk bir eyalet statüsü tanınmıştır. Tanınmış olan özerk eyalet statüsü hakları Cumhuriyetlere tanınan haklardan daha düşük düzeyde olmasına rağmen günlük yaşamda etkisini daha güçlü adımlarla hissettirmiştir. Bu anayasa ile Arnavutça okul açma izni, dinî günlerde tatil yapabilme imkânı tanınmıştır. Kosova, kendi anayasasını hazırlama hakkına sahipti, sınırları çizilmişti, kendi polis ve adliyesi bulunuyordu; bütün işlerini kendisi yapıyordu. Ayrıca, Yugoslavya Bakanlık Konseyi'nde cumhuriyetlerle eşit oy hakkı bulunuyordu. Ancak, bu otonom idarelere mevcut federasyondan ayrılma hakkı verilmemiştir. Kısacası, 1974 Anayasası ile Kosova'nın Yugoslavya'yı oluşturan diğer cumhuriyetlerden hiçbir farkı kalmamıştır.¹⁹¹

Kosova 1980'lerin sonuna kadar Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti içinde otonom bir statüye sahipti. Kosova'nın çokuluslu Arnavut nüfusu, Arnavutça eğitim, Arnavutça medya gibi etnik yapı ve aidiyetini koruyan haklara sahipti. Bununla beraber Sırp liderliği, 1980'lerin sonunda tüm Kosova'ya yayılan ve gerilla benzeri paramiliter gruplar tarafından sürdürülen ayaklanmalar karşısında, çok

¹⁹⁰ Sönmezolu, a.g.e, s.111-112

¹⁹¹ Yüce, a.g.e, s.84.

sert önlemler almı ve böylece Kosova'nın otonom statüsü kaldırılmı ve Arnavut nüfus sivil ve siyasi haklardan mahrum edilmi tir.¹⁹²

1989'un ba larında Sırp Meclisi Kosova'nın yetkilerini sınırlandıracak bir anayasa düzenlemesi yapmaya karar verdi inde, Kosovalı Arnavutlar Kosova'nın özerkli inin kaldırılmasına yönelik bu giri imleri protesto etmek amacıyla harekete geçti. Bu yeni Anayasa de i ikli i ile birlikte Kosova'da, polis, mahkemeler ve sivil savunmanın yanında sosyal ve ekonomik e itim politikası, idari talimatlar verme yetkisi ve resmi dili belirleme hakkı Sırbistan'a verilmi tir. Üstelik bu düzenleme Kosova Meclisi'nden geçmesi gerekirken buna gerek duyulmadan yapılmı tı. Bu durumu protesto etmek için yapılan yürüyü lere katılan yüzlerce insan tutuklanmı tı. 23 Mart 1989'da Kosova Bölge Meclisi'nde yapılan toplantıda, bu de i iklik için gerekli olan üçte ikilik ço unluk sa lanamasa da, 28 Mart tarihinde Belgrad'da yapılan oturumda Kosova'nın özerk yönetimine son veren ek maddeler kabul edildi. Böylece Miloseviç, Federal Meclisi kendi kontrolüne almak için gerekli olan ço unlu u sa lamı oluyordu. Bu geli melerden sonra Miloseviç, Mayıs 1989'da Sırbistan Devlet Ba kanlı ına seçilmi tir.¹⁹³ Bu olayların arkasından Eylül 1990'da Kosova Sırbistan'dan ayrılma kararı almı tır. Bu tarih serbest seçimlerin yapılp Yugoslavya içinde her cumhuriyetin ba ımsızlık kararı alması devresine denk dü mektedir. Kosova, Eylül 1991'de yapılan gizli bir referandum sonunda ba ımsızlı nı ilân etti. Mayıs 1992'de kendi seçimlerini yaparak kendi hükümetlerini kurdular. Kosova Demokratik Ligi Ba kanı brahim Rugova'yı 24 Mayıs 1992'de Devlet Ba kanı olarak seçti.¹⁹⁴

brahim Rugova'nın Kosovalı Arnavutlar ile beraber Sırlara kar ı ba lattı ı direni in ana gövdesini Gandhi'nin pasif direni i olu turmu tur. Pasif direni in en önemli önderlerinden biri olan Gandhi, 1940'larda sava kar ıtı bir politik strateji geli tirmi ve siyasal mücadelenin barı çıl yöntemlerle yürütülmesi görü ünü savunmu tur. Rugova da Sırlara kar ı pasif bir direni politikası izlenmesinden yanaydı. Bu politikanın amacı; iddet içeren bir ayaklanmanın önünü almak, sorunu uluslararası platforma ta ımak, seçimleri ve sayımları boykot ederek Kosova

¹⁹² U ur Bayillio lu, "Uluslararası Adalet Divanı Kosova'nın Kendi Kaderini Tayin Hakkını Onayladı mı?", Türkiye Barolar Birli i Dergisi, Y.2011, S.92, s.288-289.

¹⁹³ Yurt, a.g.e, s.48.

¹⁹⁴ Yüce, a.g.e, s.85.

Cumhuriyeti devlet aygıtını en azından ana hatları ile oluşturmaya suretiyle Sırp yönetiminin meşruiyetini reddetmekte. Böylelikle Kosova kendi “paralel devlet” ini kurarak uluslararası toplum tarafından tanınmayı hedefliyordu.¹⁹⁵

1999 yılına gelindiğinde, dönemin Sırbistan Başkanı Slobodan Milošević, Kosova Kurtuluş Ordusu tarafından yürütülen etnik temizlikte çok sert bir şekilde müdahale etmiştir. Bu olaylar üzerine NATO, Sırbistan’a hava saldırıları başlatmış ve bu saldırılar Milošević’i Haziran 1999’da Kosovalılar ile Fransa’da Rambouillet Barış Antlaşması’nı imzalamaya zorlamıştır. Akabinde BM Güvenlik Konseyi tarafından da fazlaca zikredilecek olan 1244 sayılı kararı alınmış, bu kararlar Kosova’yı yönetmek üzere UNMIK kurulmuş ve güvenlik NATO liderliğindeki KFOR tarafından sağlanmaya başlanmıştır. 1244 sayılı karar ve UNMIK düzenlemeleri çerçevesinde geçici bir rejim altında yönetilen Kosova’nın nihai statüsü hakkında taraflarca müzakereler yapılmıştır. Bu süreçte, 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova halkının temsilcileri sıfatıyla hareket eden kişiler tarafından bağımsızlık bildirgesi ilan edilmiştir. Bildirgenin ilanından sonra Kosova’nın kendi geleceğini tayin hakkı olup olmadığına ilişkin daha önceden mevcut olan tartışmalar büyümüş ve bir devlet olarak tanınıp tanınmayacağı tartışmaları gündeme gelmiştir. 30 Temmuz 2010 itibarıyla Kosova’yı tanıyan devlet sayısı 69’dur. Türkiye de Kosova’yı tanıyan ilk devletlerden biri olmuştur.¹⁹⁶

3.3. Bosna-Hersek Sorunu: Bir Etnik Savaş Örneği

1878’de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na katılana kadar 400 yıl Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olan Bosna-Hersek, 20. yüzyıl başından itibaren Sırp yayılcılığının bir hedefi olmuştur. Nitekim bu durum, kaynağı I. Dünya Savaşı’na kadar varan bir uyumsuzluğun temellerini de atmıştır. Savaş sonrası Hırvat, Sırp ve Slovenlerin bir araya gelme çabaları 1921’de Kral Alexander’ın Yugoslavya adı altında yönetimi ele almasıyla sonuçlanmıştır. Komünist Partisi’nin ülke içindeki faaliyetleri 1921’de resmi olarak yasaklanmakla beraber el altından varlığını devam ettirmiş ve 1937 yılında Josip Broz Tito parti genel sekreteri olmuştur. II. Dünya Savaşı boyunca Tito tarafından örgütlenen ülke içindeki Partizanlar Almanlara karşı mücadele etmiş, savaş sonrasında ise Bosna-Hersek

¹⁹⁵ Yurt, **a.g.e.**, s.50-51.

¹⁹⁶ Bayraktarlı, **a.g.m.**, s.289-290.

Yugoslavya Federasyonu'nun bir parçası olarak birli e dâhil olmu tur. Cumhuriyet içerisinde yer alan Sırp ve Hırvatlar arasındaki gerginli e çare olarak Müslüman bir iktidar olu turan Tito, Sırp, Hırvat ve Müslümanların e it olaca ı bir yönetim yapısı kurmaya çalı mı tır. Bir süre sonra da, kollektif bir devlet ba kanlı mın düzenli olarak de i tirilerek yenilenmesi e klinde bir kural kabul edilmi tir.¹⁹⁷

1960'lı yıllarda Sırbistan'dan Bosna Hersek'in özellikle kuzey ve güney bölgelerine birçok Sırp köylüsü göç ettirilerek bu stratejik bölgeler, "Sırpı tırlmaya" çalı ılmı tır. Bu göç hareketlerine Tito zamanında da devam edilmi ve "heterojenite politikası" büyük oranda ba arıya ula mı tı. Özellikle bu bölgelerin seçilmesi ise raslantısal de ildir. Kuzey'deki yerle tirmeler, Hırvatlar ile Bo nakları bölmeye yarayan bir tampon bölgesi olu turmayı; güneydeki yerle tirmeler ise hem Karada 'da bulunan Müslüman nüfus ile Bo nakların ba lantısını kesmeyi, hem de Bosna Hersek'te Sırbistan ve Karada 'ın mümkün oldu unca etnolojik temelde geni lemesini amaçlamaktaydı. Ayrıca Bosna-Hersek'in içinde kalan Sırp ve Hırvat azınlıklar da, Osmanlı dönemine dayanan 500 yıllık bir dini tarihçeyi gözler önüne sermi tir. Çünkü Osmanlı döneminde Katolik Hırvatlıktan veya Ortodoks Sırpıktan, slamiyet'i seçen bölge halkı etnolojik olarak "Bo nak" olarak adlandırılmı lardır. Bu anlamda Bo nak kavramı dini özellikleri içinde barındıran bir bütünlük durumundadır. Osmanlı döneminde Bosna-Hersek nüfusunun %85'i slam dinine katılmı , kendi dininde kalan Katolik ve Ortodokslar, aynı bölgede yüzyıllarca ya amaya devam etmi lerdir.¹⁹⁸ Bo naklar gibi Hırvat ve Sırp da benzer bir strateji izleyerek günümüze kadar gelmi lerdir. Özellikle Bosna-Hersek'te ya ayan Sırp, Sırbistan ile i birli ine girerek saldırgan bir politika yürütmü lerdir. Sırp, Sırbistan Devleti tarafından silahlandırılarak, buldukları yerlerde paramiliter ölüm mangalarına dönü türülmü ve kom u Bo nak köylerine saldırarak birçok tecavüz ve ölüm olaylarına yol açmı lardır. Bu arada Hırvat yönetimi de Sırbistan'daki Hırvatların ayaklanmasını sa lamı tır.

Bosnalı Sırpın liderli ini ele geçirek, Bosnalı müslümanlar üzerinde etnik bir temizlik yapan ve bu kanlı olaylardan dolayı sava suçlusu olarak tutuklanıp yargılanacak olan Radovan Karadzic tarafından Bosna Hersek'deki Sırp hareketi

¹⁹⁷ Sönmezo lu, **a.g.e.**, s.109-110.

¹⁹⁸ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.215.

geçmi tir. Mayıs 1991’de Bosna Hersek’deki Sırp lar, önce Bosna’da bir “otonom bölge”, ardından Ekim 1991’de ise bir meclis olu turduktan sonra 27 Mart 1992’de Bosna Sırp Cumhuriyeti’ni ilan etmi lerdir. Bu arada Slovenya, Belgrad’ta bulunan Sırp askerlerinin geri çekilmesi için Sırbistan’a 19 Ekim 1991’e kadar süre tanı mı , Sırp ların bunu kabul etmemesi üzerine 30 Haziran 1991’de, Velika-Vas’da Yugoslav ordusuna saldır mı tır. Ardından Sırp ordusu da Vukover kasabasını i gal etmi ve sava resmen ba lamı tır. Hırvat himayesindeki Dubrovnik ise 1 Ekim 1991’de Sırp lar tarafından ku atılmı tır. Sırp ordusunun saldırmasından üç ay sonra, Bosna-Hersek’deki Hırvat halkı da Temmuz 1992’de Bosna Hırvat Cumhuriyeti’ni ilan etmi lerdir.¹⁹⁹

1992 yılındaki sava ın patlak vermesinin hemen öncesinde Bosna üç etnik/milli politik parti etrafında bölünmü tü: Müslüman Demokratik Hareket Partisi (SDA), Sırp Demokratik Partisi (SDS) ve Hırvat Demokratik Birli i (HDZ).²⁰⁰ Üç partide Bosna-Hersek’in etnik ve politik olarak bölünmü lü ünün en önemli göstergesiydi. Bosna-Hersek’in en eski Bo nak partisi olan Müslüman Demokratik Hareket Partisi Bosna-Hersek Cumhuriyeti’nin toprak bütünlü ünü savunurken, demokrasi ve e itlikten yana bir siyasi dü ünceden yanaydı. Sırp Demokratik Partisi ise Bosnalı Sırp lar tarafından destek bulurken iddetten yana saldırgan bir politika yürütmü tür. Ayrıca bu parti, Sırp ların ya adıkları bölgelerde yayılmacı bir politika izleyerek, Sırbistan’a ba lı ba ımsız bir devlet olu turma pe inde ko mu tur. Hırvat Demokratik Birlik Partisi de Bosnalı Hırvatların ya adı ı bölgelerin Hırvatistan ile birle mesinden yana bir politika yürütmü tür. Bu üç partiyi olu turan etnik yapılar sava ın patlak verdi i aynı yıl referandumla gitmi lerdir. Ancak Bosnalı Sırp lar tarafından kabul edilmeyen referandum ile Bosna-Hersek Cumhuriyeti ba ımsızlı ına kavu mu tur. Bu arada Bosna’daki iç sava , referandumla aynı anda ba lamı tı ve tüm ülkeyi büyük bir ate in içine atarak kanlı bir çatı maya dönü mü tü.

Avrupa Toplulu u (AT) ise ilk ba lar da Yugoslavya’nın toprak bütünlü ünden yanaydı ancak daha sonra fiili durum kar ısında, ba ımsızlıklarını ilan eden Cumhuriyetler’in (ve SSCB’den ayrılan Cumhuriyetler’in) tanınması hususunda tavr

¹⁹⁹ nat, Duran ve Ataman, a.g.e, s.215-216.

²⁰⁰ Mehmet Dalar, “Dayton Barı Antlaşması ve Bosna Hersek’in Gelece i”, Abant zzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Y.2008, C.1, S.16, s.95-96.

belirlemek amacıyla Fransız anayasa hukukçusu Badinter başkanlığında (Badinter Komisyonu olarak bilinen) Tahkim komitesi kurulması kararını almıştır. AT'nin 16 Aralık 1991 tarihindeki bildirisinde, tanınmanın gerçekleştirilmesi için tespit edilen kriterler Yugoslavya federasyonundan ayrılan cumhuriyetler için de uygulanmıştır.²⁰¹ Yeni Cumhuriyetlerin tanınma konusunda uygun olup olmadıklarına Badinter Komitesi karar vermiştir. Komite Slovenya, Makedonya, Hırvatistan ve Bosna Hersek'in bağımsızlık yolundaki bazı önemli adımları yerine getirmesini izlemi ve bazı önemli raporlar tutmuştur. Özellikle Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki azınlıklar konusundaki sorunları insan hakları ve demokrasi bağlamında çözülmesi için önemli adımlar atmıştır. Yine Makedonya'nın Yunanistan ile ya da adımlarında da devreye Badinter Komisyonu girmiş ve iki ülke arasındaki problemin büyümeden çözülmesini sağlamıştır. Komisyon başkanlığına bağımsızlık yolunda tüm adımları yerine getiren bu devletlerin, egemen birer devlet olduklarının ilan edildiğini tüm dünyaya raporlar sunarak duyurmuştur.

1991 sonunda ise Vance Planı gereğince, Hırvat, Sloven ve Sırp Bölgeleri arasında "Birleşmiş Milletler Koruma Alanları" olarak adlandırılan güvenli bölgeler oluşturulmuştur. Ayrıca Yugoslav Ordusu, Hırvatistan'dan ve Sırp paralı askerlerinin buldukları bölgelerden çekilmesiyle geçici bir ateşkes sağlanmıştır. UNPROFOR adlı barış gücü bölgeye gönderilmiş ve mavi zırhlı bir hatla Sırp denetimi altındaki bölgelerle, Cumhuriyet'in diğer bölgeleri birbirinden ayrılmıştır.²⁰²

Bosna Hersek hükümeti, taraflar arasındaki gerginliği düzeltmek amacıyla, Cumhuriyet'in sahip olduğu statü haklarını uluslararası hukuk bakımından bir süre bekletilmesi için Avrupa Topluluğu'na başvurmuştur. Ancak Avrupa Topluluğu bu durumu reddederek hemen bağımsızlık referandumunun yapılmasını şart koşmuştur. "29 Ocak/1 Mart 1992 tarihinde yapılan referandumu Sırp toplumu boykot etmiştir. Sandığa giden Hırvat ve Bosnalılardan müteakik toplam Bosna Hersek'in %63'lük nüfusunun %99,4'ü bağımsızlıktan yana oy kullanmıştır. Bosna Hersek hükümeti oylamanın arkasından da, ortamı yumuşatmak için resmi bağımsızlık ilanını ertelemeye başlamıştır. Ancak, Batılı hükümetlerle ve özellikle ABD Dışişleri Bakanı

²⁰¹ Ali, a.g.e, s.128-129.

²⁰² İsmail, Duran ve Ataman, a.g.e, s.216.

Baker ile yaptığı görüşmelerde kendisine verilen güvencelere itimat eden İzzetbegović 3 Mart 1992’de Bosna Hersek’in bağımsızlığını ilan eder.”²⁰³

Kasım 1991’de “Republica Srpska”da tek başlarına yaptıkları referandum sonucunda Yugoslavya sınırları içinde kalma kararı alan ve buna paralel olarak Bosna-Hersek’te gerçekleştirilen 1 Mart referandumunu boykot eden Bosnalı Sırp lar, Sırbistan’daki Milosević idaresinin açık desteğiyle Bosnalı Müslümanlara yönelik askeri saldırılara başlamış ve kısa sürede Bosna-Hersek’in %70’ini ilhak etmişlerdir. 6 ve 7 Nisan 1992 tarihinde sırasıyla ABD ve Avrupa Topluluğu’nun Bosna-Hersek’in bağımsızlığını tanımasından sonra, 22 Mayıs 1992’de de Bosna-Hersek bağımsız bir devlet olarak BM’ye kabul edilmiştir. Savaş, Nisan 1992’den 21 Kasım 1995 tarihinde Ohio’da gerçekleştirilen Dayton Barış Antlaşması üzerinde uzlaşana kadar fiilen sürmüştür. 14 Aralık 1995’te Paris’te atılan imzalarla Dayton Antlaşması resmileşmiş ve savaş sona ermiştir.²⁰⁴ Ancak savaş süresince yoğun etnik kıyımın yanı sıra Vişegrad, Srebrenica, Zvornik, Foča gibi Doğu Bosna şehirlerinin ve Dirina boyundaki Boşnakların hâkim olduğu bölgelerin otonom Sırp Cumhuriyeti toprakları olarak tescil edilmesi,²⁰⁵ Dayton Antlaşması’nın en büyük dengesizliklerinden birini oluşturmuştur. Bosna-Hersek’teki etnik kıyıma son veren Dayton Antlaşması, her ne kadar savaşta son verse de bölgenin çok kültürlü toplum yapısını ve hassas siyasal dokusunu paramparça etmiştir. Özellikle Sırp paramilitar ölüm mangalarının toplu katliam yaptığı bölgelerin Dayton Antlaşması ile yine Sırp larla bırakılması kendi geleceğini belirlemek isteyen Boşnakların yaşam alanlarına ve bağımsızlık iradelerine vurulmuş bir darbe olmuştur. Zira, bölgedeki halkın Müslüman olması ve farklı bir kültürel yapıya sahip olması başta Avrupa ülkeleri ve ABD tarafından hiç hoş karşılanmamıştır. Bu nedenle Sırp katliamının önlenmesinde tüm uluslararası güç odakları sessiz kalmıştır ve hatta yapılan katliamlara göz yummuşlardır.

Dayton Antlaşması Bosna-Hersek’in sınırlarının oluşturulmasında ve ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanmasında birçok eksikliği ve anlaşmazlığı günümüze kadar getirmiştir. Öncelikle katliamın baş aktörü olan Bosnalı Sırp lar bu antlaşma ile

²⁰³ İzzetbegović, *a.g.e.*, s.89-90.

²⁰⁴ Mustafa Türker, Adanur Rüma ve Sait Akıt, “Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: Devlet Krizi”, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, Y.2012, s.8.

²⁰⁵ Ahmet Davutoğlu, “Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu”, Küre Yayınları, İstanbul, 34. Baskı, Y.2009, s.304.

Bosna-Hersek devletinin üç kurucu unsurundan biri olmu tur. Bosnalı Sırplar, Bosna Sırp Cumhuriyeti adı altında bir hâkimiyet alanı kurarken, Bo naklar ve Hırvatlar ise birbirleri arasındaki sava ı sonlandırarak Bo nak-Hırvat Federasyonu adı altında bir hâkimiyet alanı olu turmu lardır. “Müslümanlarla Hırvatların birlikte olu turdu u Bo nak-Hırvat Federasyonu’nun temeli, Sırp Cumhuriyeti’nin olu umundan çok sonra, ancak Mart 1994’te yapılan antla mayla atılabilmir.”²⁰⁶ Böylece Müslümanlarla Hırvatlar arasındaki ittifak Sırp yayılmacılı ına kar ı önemli bir cephe olu turmu tur. Ancak bu birliktelik Bo nak-Hırvat denetim alanlarında önemli çeli kileri de beraberinde getirmi tir. Özellikle Müslümanlar ve Hırvatlar Mostar konusunda önemli bir gerginlik ya amı lardır. Bu gerginli in en önemli nedeni “ülkenin önemli büyük ehirleri olan Saraybosna ve Tuzla’da Müslümanların, Banja Luka’da da Sırpların denetimlerinin peki ti ini gören Hırvatların, Mostar’ı kendi merkez üsleri haline getirmek istemesinden kaynaklanmı tir.”²⁰⁷

Bosna Sava ı’nın uluslararası sistemde bazı önemli sorunları tetikledi i açık bir ekilde görülmü tür. Nitekim Alman ve talyan milliyetçiliklerinin Avrupa’ya acı bir miras bıraktı ı geçmi in kanlı izlerinden ders çıkaramayan Almanya, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler Bosna-Hersek’teki Sırp çetelerinin Müslümanları katletmesini umursamaz bir ekilde izlemi lerdir. Milliyetçili in Güney Avrupa’da estirdi i ayrı tırıcı ve çözü türücü politikalar self-determinasyon dü ünçesinin olu masını sa lamı tir. Yani milliyetçilik kendi gelece ini belirlemek isteyen halklar için önemli bir dönü üme yol açmı tir. Bu dönü üm Bosna-Hersek’te önemli bir ya am alanı bulmu tur. Özellikle Bo naklar ve Hırvatların kurdu u Bo nak-Hırvat Federasyonu Bo nak ve Hırvat halkları için önemli bir self-determinasyonist varolma birlikteli i olmu tur. Bosna Sırp Cumhuriyeti’ni ilan eden Sırplara kar ı kurulmu olan bu birliktelik ne kadar çeli kilerle dolu olsa da kendi içinde önemli bir savunma görevi görmü tür. Zira Sırp etnik-milliyetçili ine kar ı Bo nak ve Hırvatlar self-determinasyona dayanarak önemli bir devlet olma sava ı vermi lerdir. Ayrıca, Sırp yayılmacılı ını durdurmak ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti’nin bölünmesini önlemek için de önemli bir mücadele içine girmi lerdir.

²⁰⁶ Türke , Rüma ve Ak it, **a.g.m**, s.10.

²⁰⁷ Davuto lu, **a.g.e**, s.303-304.

Kendi geleceğini belirleme hakkı, BM 1966 Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesine göre devletlere, azınlık haklarını tanıma mecburiyeti getirmektedir. Devletler azınlıkların mevcudiyetini sürdürmelerini engellemekle yükümlüdürler. Yani azınlıklara mevcudiyetlerini sürdürmenin hukuksal güvencelerini sağlamak yükümlülüğü ile karşı karşıyadırlar.²⁰⁸ Ancak Sözleşme'nin 27. maddesinin azınlık haklarına önem vermesi ve bu hakları hukuksal garantiler altına alınmasını sağlaması azınlıkların yaşadıkları ülkede bütününe tırıcı olmaktan çok ayrı tırıcı bir yola kayacaklarının iddia etmektedir. Nitekim varlıklarını sürdürmek isteyen azınlıkların kendi devletlerini kurmak için harekete geçecekleri açıktır. Örneğin, bağımsızlığını ilan eden Bosna-Hersek devletinde Bosnakların yaşam alanlarının Sırp tarafından işgal edilmesi BM'nin azınlık politikalarını inkaza çevirmiştir.

3.4. Makedonya Sorunu: Bir Etnik Çatışma Alanı

Makedonya bölgesini ele geçirmek isteyen Balkan devletleri arasında XIX. yüzyıldan günümüze kadar süren bir sorundur. Dil benzerliği ve tarihsel bağları açısından bu bölgenin en çok kendi etkisinde olması gerektiğini düşünen Bulgaristan, 1878 yılında Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünden faydalanarak bölgeyi kontrol altına almaya çalıştı. Fakat İngiltere ve dönemin diğer büyük güçleri bu hareketi engellediler. I. Balkan Savaşı sonunda Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki egemenliğini son vererek, 1913'te Makedonya'yı üçe ayırdılar. Bulgaristan, I. Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'a ait bölümü işgal etti, fakat 1919'da kendi topraklarının bir kısmını da kaybederek bölgeden çekildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Makedonya'nın Sırbistan'a ait bölümü Yugoslavya'ya bırakıldı. Çi kutuplu sistemin sona ermesinin ardından Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte bağımsızlığını ilan eden eski Yugoslavya'nın Makedonya Federatif Devleti'nin tanınması sorun olmuştur. Özellikle Yunanistan'ın bu ülkenin adına ve bayrağına olan itirazları bölgede gerginlik yaratmıştır.²⁰⁹

Makedonya sorununun en önemli nedenlerinden biri de Makedon ulusunun kendi varlığını kabul ettirmek için yaptığı mücadeledir. Bu mücadelenin ana çizgilerini Makedon ulusunun Yunanistan ve Bulgaristan'a karşı sürdürdüğü politik

²⁰⁸ Doğan, a.g.e, s.175.

²⁰⁹ Sönmezolu, a.g.e, s.113-114.

varolma sava ını olu turmu tur. Zira Yugoslavya Devlet Ba kanı Tito, Yunan ve Bulgar yayılcılı ının önüne geçilmesi için Makedonya'ya büyük yardımlarda bulunmu tur. Özellikle, "Tito döneminde olu turulan Makedon ulusu kinci Balkan Sava ı ile Makedon topraklarının bir kısmına sahip olan Yunanistan ve Bulgaristan'ı endi eye sevk etmi tir. Bu nedenle, Atina kuzey bölgesinin Makedonya olarak anılmasını öne sürerek yeni Cumhuriyet'i tanımayı ret etmenin yanında ba ta Avrupa Toplulu u olmak üzere di er devletlerin de söz konusu ülkeyi tanımaması için büyük çaba harcamı tır. Bulgaristan da Tito döneminde olu turulan bu ulusu kabul etmeye yana mamı tır."²¹⁰

1990 sonunda yapılan çok partili ilk genel seçimler sonrası bir koalisyon hükümeti olu turulurken, Kiro Grigorov da devlet ba kanı seçilmi tir. 1991 Oca ı'nda da Makedonya Meclisi egemenli ini ilan etmi , ancak Hırvatistan ve Slovenya'nın ba ımsızlık ilan etmesiyle ba layan iç sava ta tarafsız olaca nını açıklamı tır. 1992 Mart'ında federal birliklerin Makedonya topraklarından çekilmesi ve Yugoslavya federal anayasasının yalnızca Sırbistan ve Karada 'ı kapsayacak biçimde düzenlenmesi sonrası Makedonya, Slovenya ve Hırvatistan ile diplomatik ili kiler kurmu tur.²¹¹ Makedonya'nın uluslararası alanda ba ımsız bir devlet olarak tanınması Yunanistan tarafından sürekli olarak engellenmi tir. Yunanistan'ın bu katı dı politikası ancak isim de i ikli i ile yumu amı tır. Makedonya Cumhuriyeti'nin adı Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti olmu tur.

Slovenya ve Hırvatistan'ın ba ımsızlıklarını kazandıktan sonra federasyondan ayrılmak istemeleri ve Sırpların Miloseviç'in otoriter iktidar anlayı ıyla bölgede hâkimiyet kurma çabaları Makedonya'nın Sırpların egemenli ine girme korkusunu arttırmı tır. Bunun üzerine, "8 Eylül 1991'de yapılan referandumda Makedon seçmenlerin %72'sinin (orandaki dü üklü ün sebebi Arnavutların referandumu boykot etmeleriydi) ba ımsızlıktan yana oy kullanması sonucu 17 Eylül 1991'de Makedonya ba ımsızlı ını ilan etmi tir. Yeni devletin 17 Kasım 1991'de kabul edilen anayasası, kurulan Cumhuriyet'in ulusunu Makedonlar olarak belirlerken, Arnavutlar, Türkler ve di er etnik grupları azınlık olarak kabul etmi tir. Anayasada,

²¹⁰ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.273.

²¹¹ Sönmezo lu, **a.g.e.**, s.114.

Makedonya'nın Makedonlara ait olduğu belirtilmiş ve ülkenin resmi dilinin de Kiril alfabesi ile yazılan Makedonca olduğu ifade edilmiştir.²¹²

Uluslararası sistemde Makedonya'nın bağımsız bir devlet olarak kendini kabul ettirmesi çok zor olmuştur. Makedonya'nın kendi ismiyle uluslararası alanda tanınma biçimine Yunanistan karşı çıkmış ve Avrupa Birliği ülkelerine de bu kaygısını iletmiştir. Bu sorunlar arasında "Makedonya'nın tanınması ancak 8 Nisan 1993 tarihinde Birleşmiş Milletler'e kabulü ile mümkün olabildi. O da Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya (FYROM) adıyla olmuştur. Çünkü Yunanistan bu ülkenin Makedonya adını almasına tarihi nedenlerle itiraz ediyordu. Bunun sebebi, Makedonya'nın Yunanistan'da bir bölgenin adı olmasıydı."²¹³

Makedonya sorunu bağılı bağına bir azınlıklar sorunudur. Sorunun ana nedeni ülkede yaşayan Arnavut azınlığının durumudur. "Makedonya'da yaşayan Arnavutların, tüm ülke nüfusuna oranları konusunda farklı rakamlar mevcuttur. Arnavutlar, kendi nüfuslarının halkın %35 kadarını oluşturduğunu iddia etmektedir. Makedonya resmi verilerine göre ise ülke nüfusunun %66'sını Makedonlar, %23'ünü Arnavutlar ve geri kalan kısmını Türkler, Sırp, Boşnaklar ile diğer azınlıklar oluşturmaktadır."²¹⁴ Arnavutlar, Makedonya'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra yönetimde yer alma sorunu yaşamışlardır. Bu nedenle Arnavutlar ülkede iç savaş boyutuna kadar gidecek olan çatışma sarmalının fitilini ateşlemiştir. Arnavutlar arasındaki farklı fraksiyonlardaki yapıların devletle mücadelesi politik çabalarla iktidarı ele geçirmek isteyenler ile çatışmacı bir anlayışla yönetime hâkim olmak isteyenler arasında bölünmüştür. Özellikle, çatışma madenleri olan Arnavutlar, "Ulusal Kurtuluş Ordusu"nu (NLA) oluşturacak olan paramiliter örgütler ortaya çıkarmıştır. BM ise 1993'te bölgeye UNPROFOR koruma gücünü göndermiştir. Fakat şiddet olayları durmadan devam etmiştir. 1997 yılında ayrılıkçı Arnavutlar, Tetovo ve Gostivar kentlerindeki kamu kurumlarını ele geçirmiş ve buralara Arnavut bayrağını asmıştır. 1998 yılında ise Makedon polis karakollarına ve idari binalara bombalı saldırılar düzenlenmiştir. Saldırıları Ulusal Kurtuluş Ordusu üstlenmiştir.²¹⁵

²¹² nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.275-276.

²¹³ Onur Öymen, "**Silahsız Savaş, Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**", Remzi Kitapevi, Altıncı Baskı, İstanbul, Y.2007, s.161.

²¹⁴ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.276.

²¹⁵ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.277.

Makedonya’da hükümet ile Arnavut güçler arasında 2001 yılında başlayan kanlı olaylar ya da kısaca “2001 krizi” olarak adlandırılan kriz sonrası, uluslararası toplumun ülkenin ve bölgenin konumunu öne çıkararak ve bu anlamda girişimlerde bulunarak, Arnavut ve Makedonların uzlaşmacı bir tutum sergilemeleri neticesinde 13 Ağustos 2001’de ülkenin en büyük dört siyasi partisi arasında imzalanan ve Makedonya’daki çatışmalara son veren “Ohri Çerçeve Antlaşması”na fırsat oldu.²¹⁶ Bu anlamaya göre Makedonların, Arnavutların ve diğer etnik grupların kimliksel sorunları giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim dil, eğitim, yönetime katılma ve seçimlerin demokratikleşmesi gibi konular anayasal süreçte tabi tutulmuştur. Böylece Makedonya’daki azınlıkların bireysel ve toplumsal hakları elde etmeleri sağlanmıştır. Bu haklar yeni anayasada önemli bir değişiklik bulmuştur. Zira “Yeni tasarıya göre etnik azınlığın, nüfusun yüzde 20’sinden fazlasını oluşturan belediyelerin o etnik toplumun dilini Makedonca’nın yanında ikinci resmi dil ilan etmesini, yine azınlık nüfusunun baskın olduğu belediyelerde, okullar ve diğer kurumlar üzerindeki kontrolün azınlık temsilcilerinin eline geçmesini öngörmektedir. Türklerin hakça temsili ve nüfus oranına göre istihdam oranı %4’tür. Bu oran, milli sembollerin kullanımında, bayrak yasasında (%50), anadilin kullanımıyla ilgili yasada (%20) oranının altında olduğu için söz konusu haklardan mahrum kalmışlardır.”²¹⁷ Fakat söz konusu anlaşma ile Arnavutlar önemli haklara sahip olurken Türkler hiçbir kazanım elde edememişlerdir. Bu durum bir arada yaşayan farklı etnik yapıların sorunlarının derinleşmesine yol açmıştır.

4.KUZEY İRLANDA SORUNU: ETNİK VE DİNSEL MİLLİYETÇİLİK

İrlanda adası yüzyıllarca Birleşik Krallık egemenliği altında kalmıştır. XX. yüzyılın başlarında İrlandalıların Birleşik Krallık’a karşı başlattığı bağımsızlık savaşı sonucu Britanya imparatorluğu dominyon statüsünde Serbest İrlanda Devleti’ni kuran anlaşmayı kabul etmiştir. Diğer yandan, adanın kuzeydoğusundaki Ulster bölgesi Birleşik Krallık’a bağlı kalmıştır. Burada yaşayan halkın %70’i Protestan, %30’u Katoliklerden oluşmaktaydı.²¹⁸ Bu duruma IRA (İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu) ve İrlanda halkının büyük bir kısmı, özellikle de Kuzey İrlanda’da varlık mücadelesi veren Katolik mezhebi her zaman karşı çıkmıştır.

²¹⁶ Bozkurt, **a.g.m.**, s.65.

²¹⁷ Bozkurt, **a.g.m.**, s.65.

²¹⁸ Sönmezolu, **a.g.e.**, s.108.

I. Elizabeth döneminde Tudor hanedanlığının adanın iç i lerine karı ması rlanda sorununun olu masına yol açmı tır. Fakat daha önce 1532 yılında ngiltere kralı VIII. Henry'nin Protestanlığı seçmesi rlanda'nın gelece ini derinden sarsmı tır. ngilizler, Galliler ve skoçlar birer birer Protestan olmalarına ra men rlandalıların ço u Katolik kilisesine ba lı kalmı lardır. Bu durum günümüze kadar sürmekte olan rlanda'daki etno-dinsel problemin ana hatlarını olu turmu tur. ngiltere'nin VIII. Henry'den sonra gelen hükümdarları olan I. Elizabeth ve I. James zamanında rlanda tamamen ngiltere'nin egemenli i altına girdi. ngiltere hükümdarları rlanda halkını Protestan yapmak için büyük bir çaba harcadılar. Adaya ngiliz ve skoç Protestanlar yerle tirerek koloniler kurdular. Daha sonra bu Protestanlar rlanda'nın aristokrasisini olu turdular. Adadaki Katolik toplulu u arasında onlara kar ı günümüze kadar süren bir huzursuzluk ortamı olu tu.²¹⁹

18. yüzyılda Protestanların da ngilizler tarafından ayrımcı politikalara maruz bırakılması ile birle ik rlanda milliyetçili i ortaya çıktı. 1780'lerde ise otonomi kazanmak için kurulan ilk “etnik milliyetçi hareket” olan Protestan rlanda Gönüllüleri (Protestant Irish Volunteers) örgütü kuruldu. Bu yüzyılın sonlarında önemli iki örgüt kuruldu: 1791 yılında kurulan Birle ik rlandalılar Toplulu u (the Society of Unidet Irishmen) ve 1795 yılında kurulan Orange Birli i (Orange Order). Protestan imalatçılarının önderli indeki Birle ik rlandalılar Toplulu u da Amerikan ve Fransız devrimlerinden esinlenerek kurulan Cumhuriyetçi bir milliyetçi hareketti.²²⁰ Bu hareketlerin teorisyenleri olan Protestanlar, ngilizlerin otoriter tutumuna kar ı demokratik bir sistemi savunmu lardır. Bu sistemin olu ması için de büyük bir mücadele içine girmi lerdir. Bu amaçla kurulmu olan Unidet Irishmen ilk siyasal milliyetçi hareketlerden biri olarak, rlanda'nın ba ımsızlı ı için büyük bir sava ım vermi tir. Bu nedenle Katolikler tarafından da önemli bir destek görmü lerdir. Ancak bu hareket ngilizlerin bastırmasıyla ortadan kaldırılmı tır.

rlanda'daki cumhuriyetçi hareketin ilk dinamik gücü, 1858'de “ rlanda Cumhuriyetçi Karde li i” adıyla kurulan Fenian hareketidir. Hareketin amacı, silahlı mücadele sava ı vererek, ngiltere'yi adadan çıkartmak ve rlanda'nın tam ba ımsızlı ını sa lamaktır. Adada Krallı ın aldı ı otoriter yöntemler, hareketin

²¹⁹ Mesut öhret, “Etno-Dinsel Milliyetçilik Ba lamında rlanda Sorunu”, nsan ve Toplum Bilimleri Ara tırmaları Dergisi, Y.2013, C.2, S.4, s.44-45.

²²⁰ nat, Duran ve Ataman, a.g.e, s.241.

sava ve çatı ma alanının ngiltere'ye sıçramasına yol açmı tır. ABD'ye göçmü olan rlandalıların desteklemi oldu u Fenian hareketi, ABD ile Birle ik Krallık arasındaki ili kilerin düzelmesiyle gücünü yitirmi ve kendisini takip eden Cumhuriyetçi hareketlere birçok de erli gelenek ve yöntem miras bırakarak ortadan kalkmı tır. Fenian hareketinin erimesiyle birlikte pasif direni i temel alan ve boykot silahını sistematik bir ekilde kullanan özerklik yanlısı Cumhuriyetçi hareketler ortaya çıkmı tır. Bu hareketlerin kar ısında ise silahlanmı Birlikçi ve Kralcı Protestan örgütler yer almı ve Orange Order'lar, gelenekselle erek bugünlere ula an me hur yürüyü lerini “yürüyebildi in yer senindir” sloganıyla sürdürmü lerdir. Ayrıca, IRA siyasal kanadını olu turacak olan Sinn-Féin (Yalnız Kendimiz), self-determinasyon hedefiyle ikinci ku ak Fenianlar tarafından bu dönemde kurulmu tur.²²¹ Katoliklerin bu olu umlarına kar ı Protestanların cevabı gecikmemi tir. 1902 yılında Ba ımsız Orange Te kilatı (Independent Orange Order) 1905 yılında da Ulster Birlikçi Parti (Ulster Unionist Party) kurulmu tur. ngiliz Liberal Parti'nin iktidarı sırasında özerklik için yeni tasarılar parlamentoya getirilince Protestanlar daha büyük tepkiler göstermeye ba lamı lardır. Protestanlar bu tasarımı savunmak için 1913 yılında silahlı bir örgüt olan Ulster Gönüllü Birli i'ni kurmu lardır. Katolikler de rlanda Gönüllüleri örgütünü olu turmu lardır. Bu gerginliklerin ya andı ı ortamda ngiltere Birinci Dünya Sava ı'na girmi tir. Bazı Katolikler sava ortamını fırsat bilerek 1916 yılında ba ımsızlık talebiyle ngilizlere kar ı ayaklanmı lardır. Bir hafta içinde 1600 silahlı ki iden olu an grubun 1300'ü öldürülmü ve ayaklanma bastırılmı tır. Bu olaylarda öncü rol oynayan James Connolly sosyalist jargonu kullanarak “ ngiliz emperyalizmine kar ı ulusal bir devrim” giri iminde bulunmu ancak ba arılı olamamı tır ve kendisiyle birlikte ayaklanmanın önde gelenleri ngilizler tarafından öldürülmü tür.²²² Aynı zamanda, bu ayaklanma kendi gelece ini belirlemek isteyen rlanda ulusal hareketinin önemli parametrelerinden biri olmu tur. Yüzyıllardır sürüp gelen rlanda ulusal hareketi, çe itli sınıf çıkarı a amalarından geçerek, özellikle Amerika'da rlanda'nın ba ımsızlı mını isteyen büyük rlanda Ulusal Kongresi halinde kendini göstermi , uzun bir süre kitle tahriklerinden, gösterilerden, gazete baskılarından vb. sonra,

²²¹ Ahmet Özcan ve Ural Aküzüm, “Dü ünme ve Dü leme Arasında Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu”, Arı Hareketi, Y.2012, s.65-66.

²²² nat, Duran ve Ataman, a.g.e, s.242-243.

ehirli küçük burjuvaların ve i çilerin bir bölümü tarafından sürdürülen sokak çarpı malarına dönüşü mü tür.²²³

Sürmekte olan kanlı mücadeleler ve iç çarpı malar sonucunda özellikle 1916 Paskalya ayaklanmasından sonra di er partiler ve ayrılıkçı gruplar arasında öne çıkan Sinn Fein 1918’de yapılan seçimlerin tek kazananı olmu tur. Westminster’da rlanda için ayrılan 105 sandalyeden 73’ünü Katolik Sinn Fein kazanmı tur. Fakat Sinn Fein seçimlerden sonra Londra’nın egemenli ini hiçe sayarak, seçilen milletvekillerini ngiltere’ye yollamamı , bunun yerine Dublin’de rlandalılar için ayrı bir meclis olu turmu tur. Yeni meclisin adı Dail Eirann’in Dublin olmu tur. Bu yeni meclis tüm rlandalıları kendilerini tüm rlanda’nın tek ve me ru meclisi olarak tanımaya ça ırmı tur. 1921’de yürürlü e giren 1920 rlanda Hükümeti Yasası mevcut bölünmü lü ü tanıırken Kuzey’de ngiltere’ye ba lılı ını sürdüren Ulster Meclisi’ni me rula tırmak için çabalamı tur. Böylece söz konusu yasa sadece Kuzey’de uygulanabilmi tir. Londra hala iki rlanda üzerinde egemenli i varmı gibi hareket etmi tir. Dönemin ba bakanı Lloyd George Güney’de kurulan rlanda Meclisi Dail’i ve onun ba ımsızlık kararını tanımamı tur. Buna kar ılık Güney rlanda da ngilizleri yok saymı tur. 11 Mart 1921’de Dail resmen ngiltere’ye kar ı sava ı ilan etmi tir. ngiltere ile Sinn Fein arasındaki görüşmeler Aralık 1921’de neticelenmi ve Anglo-Irish (ngiltere- rlanda) Antlaşmasıyla Serbest rlanda kurulmu tur.²²⁴

Serbest rlanda Devleti, 1937’de kabul edilen bir anayasa ile rlanda Cumhuriyeti’ne dönüşü mü ve 1948’de dominyonluktan kurtularak bir süre sonra da Britanya Uluslar Toplulu un’dan ayrıldı tur. Birle ik Krallık bu durumu kabul etmekle birlikte Kuzey rlanda’nın güney ile birleşmesine kar ı çıkmı tur.²²⁵ rlanda’da ya ayan Katolikler ise Protestanları, ngiltere tarafından hareket eden ve adanın bütünlü ünü bozan unsurlar olarak görmü lerdir. Özellikle ngiltere’nin ada üzerindeki kirli politikasını tarihsel bir gericilik olarak gören rlandalı Katolikler, tüm dünyaya haklı olduklarını göstermeye çalışmı lardır. Bu amaçla Katolik rlandalıları kendi kaderlerini tayin etmek için silahlı milis güçleri olan IRA ile ngiliz emperyalizmine ve Protestan aristokrasisine kar ı iddetli çatı malarla varan büyük bir mücadele içine giri mi lerdir.

²²³ William Pomeroy (Der.), “Marksizm ve Gerilla Sava ır”, Eri Yayınları, Y.2005, s.60.

²²⁴ öhret, **a.g.m**, s.54-55.

²²⁵ Sönmezolu, **a.g.e**, s.108.

İrlanda Serbest Devleti'nin 1949 yılında isim değişikliği giderek, adını "İrlanda Cumhuriyeti" olarak ilan etmesi ve İngiliz Uluslar Topluluğu'ndan çıkması Kuzey İrlanda'daki gelişmeleri önemli ölçüde etkilemiştir. İngiliz Hükümeti aynı yıl çıkardığı bir yasa ile adanın tek bir İrlanda devleti olarak birleşmesini Protestanların egemenliği içinde Kuzey İrlanda Parlamentosu'nun onayına bağlamıştır. 1955 yılında yapılan seçimlerde Katolik oyların %56'sını alan Sinn Féin, İngiliz Parlamentosu'na iki milletvekili göndermiştir.²²⁶ İngiliz politikalarının bu seçimlerde yenilgiye uğraması, IRA'nın silahlı mücadele isteminin artmasına yol açmıştır. Nitekim ada halkının ekonomik sıkıntılar içinde olması, IRA'nın silahlı mücadelesinin güçlenmesini ve yandaş bulmasını sağlamıştır.

1960'ların sonlarında IRA daha çok demokratik haklar elde etmek için yeniden ortaya çıkmış ve Kuzey İrlanda'da Katoliklere uygulanan otoriter ve baskıcı yöntemlerin ortadan kalkması için tüm İngiltere halkının ekit haklar doğrultusunda yavaş yavaş mücadelesini savunmuştur. 1968 Ekim'inde Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışmalar yeniden başlamıştır. Bu olaylarda sadece IRA değil, Protestanlar da iğdişe başvurmuşlardır. Protestan terör örgütü (Ulster Volunteer Force – UVF) birçok bombalama eylemine katılmıştır. 1869 Protestan zaferinin 100. yılı yeni bir çatışmanın başlamasına yol açmıştır. Katolik mahallelerinden geçen Protestanların yol açtığı çatışmalar kanlı bir mücadeleye dönüşmüştür. Bu nedenle İngiliz ordusu olaylara müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda İngiltere'nin Kuzey İrlanda'da bulundurduğu asker sayısı artışı göstermiştir. 1969'da 3.000 olan İngiliz askeri sayısı 1970'de 13.000'e, 1972'de ise 21.000'e yükselmiştir.²²⁷

1968 ve 1969 yıllarında Katolikler ve Protestanlar arasındaki iğdişli çatışmaların artması her iki taraf arasında bölünmeleri beraberinde getirmiştir. Her iki tarafta da ılımlılar ile sertlik yanlıları karşı karşıya gelmiştir. Katoliklerin en önemli kuruluşu olan Sinn Féin ve IRA ikiye bölünmüştür. Zira Geçici Sinn Féin ve Geçici IRA (PIRA), Sinn Féin ve IRA'dan ayrılmışlardır. Marksist-Leninist anlayışından ziyade "yumuşak bir sosyalist söyleme" sahip olan PIRA özellikle ABD'deki yandaşlarından aldığı yardımlarla silahlanmış ve 1971 yılından itibaren

²²⁶ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.244.

²²⁷ öhret, **a.g.m.**, s.56-57.

belli askeri ve ticari hedefleri bombalamaya başlamıştır. Bugün, IRA denilince eylemleriyle akla gelen grup sadece PIRA'dır, çünkü artık onlar da IRA adını kullanılmaktadırlar.²²⁸

1990'lı yıllarda İrlanda'daki kanlı çatışmaların bitmesine zemin hazırlamak için siyasal bir çözüm sürecini ortaya çıkarmıştır. Nitekim IRA militanı Bobby Sands'ın, Britanya Parlamentosu'na bağımsız vekil olarak girdikten kısa bir süre sonra cezaevinde ölmesi, Londra merkezli rejime karşı savaşan örgütün stratejisini değiştirmesine, siyasallaştırmaya gitmesine yol açmıştır. Bu durum, IRA'yla fikirselleşenleri olan Sinn Féin'in yasal bir parti olarak etkinleşmesini, "Bir elimizde otopusulası, bir elimizde silah" sloganının Kuzey İrlanda'da destek bulmasını sağlamıştır. Londra, bu slogan yüzünden IRA'yı asla "resmî muhatap" olarak kabul etmemiştir ama Sinn Féin'in yasal olarak etkinleşmesini de engellememiştir.²²⁹

1993 yılında ise 25 yıldır süren çatışmaları bitirmek amacıyla bir çözüm süreci başlatılmıştır. 15 Aralık 1993'te Başbakan John Major ile İrlanda Cumhuriyeti Başbakanı arasında yapılan anlaşma ile Kuzey İrlanda ile İrlanda Cumhuriyeti'nin birleşebileceği, bunun içinse her iki tarafta da halkın çoğunluğunun birleşmeden yana oyu kullanması gerektiği konusunda anlaşmışlardır. Müzakerelerin başlaması için bir diler önart olan IRA'nın terör eylemlerini bırakması ise daha sonraya kalmıştır, 31 Ağustos 1994'te IRA'nın ateşkesi kabul etmesiyle yeni bir sürece girilmiştir. İrlanda Cumhuriyeti ile Birleşik Krallık arasında Kuzey İrlanda sorununa yönelik olarak 10 Nisan 1998'de bir barış anlaşması imzalanmıştır. 22 Mayıs 1998'de Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti'nde eş zamanlı yapılan referandum sonucu İrlanda Cumhuriyeti %94'lük bir oyu oranı ile anlaşmayı kabul etmiş ve Kuzey İrlanda toprakları üzerindeki anayasal taleplerinden vazgeçmiştir. IRA'nın siyasal kanadı Sinn Féin ise anlaşmanın imzalanmasından bu yana hem İrlanda Cumhuriyeti'nde hem de Kuzey İrlanda'da gücünü arttırmıştır.²³⁰

10 Nisan 1998'de Belfast'ta imzalanan barış antlaşması olan Hayırlı Cuma Antlaşması (Good Friday Agreement), Kuzey İrlanda için tarihi bir günün başlangıcı

²²⁸ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.244-245.

²²⁹ öhret, **a.g.m.**, s.58.

²³⁰ Sönmezolu, **a.g.e.**, s.108-109.

olmu tur.²³¹ Bu antla ma ile Kuzey rlandalı Katolikler ile Protestanlar 30 yıl süren iç sava ın ardından Kuzey rlanda'nın kendi gelece ine Kuzey rlanda halkının karar verece ini belirtmi lerdir. Ayrıca, rlanda Cumhuriyeti, Kuzey rlanda üzerindeki hak taleplerinden vazgeçmi ve Kuzey rlanda halkının özgür ya am fikrine de saygı göstermi tir. ngilizler de rlanda adasının bütününde rlanda halkının self-determinasyon (kendi kaderini tayin) hakkını kabul etmi ve rlanda Cumhuriyeti için de kendi kaderini tayin hakkına dayanan federalizm sisteminin yolunu açmı tır. Bu antla mayla Kuzey rlanda'da e itlik, demokrasi, insan hakları ba lamında azınlıkların durumu, yönetimde güçlerin da ılımı, yetki da ılımı, özerklik ve demokratik seçimler ile özgürlükçü bir yönetim anlayı ının uygulanabilece i tüm dünyaya gösterilmi tir.

Nisan 1998'de yapılan barı antla ması Kuzey rlanda sorununun çözümlü konusunda önemli bir sayfa açmı tır. IRA'nın silahlara veda etmesi kar ılı nda IRA mahkûmlarının özgür bırakılması, ngiliz güçlerinin geri çekilmesi, Kuzey rlanda'da kendi parlamentosuyla yerel yönetim hakkı ve rlanda'nın birli i için referandum hükümlerini içine alan “Paskalya Antla ması” ABD temsilcisi George Michelle'in arabuluculu uyla imzalanmı tır. Paskalya Antla ması'ndan bu yana, bir “Ba ımsız Uluslararası Gözlem Komisyonu” kontrolünde IRA bütünüyle silahsızlandırılmı tır. Eski dü manlar, Protestan Demokratik Birlik Partisi ve Katolik Sinn Fein, 2007'de bir koalisyon hükümeti kurmu lardır. Aynı yıl ngiltere Devleti, Kuzey rlanda'daki bütün askeri operasyonları sona erdirdi ini ilan etmi tir.²³²

5. SPANYA VE BASK SORUNU

“spanya” sözcü ü 19. yüzyılla birlikte ortaya çıkmı bir sözcüktür. spanya kelimesinin tanımladı ı ülkedeki devletle me süreci, ber yarımadasındaki üç temel kraliyet ekseninde ekillenmi tir: Portekiz Krallı ı, Kastilya Krallı ı ve 1512'de Aragon-Katalan Federasyonu'na katılmı olan Navarra Krallı ı. Bu durumda iki Katolik hükümdar olan Aragon'lu Ferdinand ve Kastilyalı Isabelle'in evlili iyle damgalanmı birle tirici bir monar iden söz edilmi tir.²³³ Isabelle ve Ferdinand'ın

²³¹ öhret, **a.g.m.**, s.59.

²³² Kuzey rlanda Sorunu, Eri im Tarihi: 21.05.2014. <http://www.akicihaber.com/ne-nedir/kuzey-irlanda-sorunu-ira-h2906.html>

²³³ Maya Arakon, “**Ulusal Azınlıklar ve Ulus-devlet Sorunu: Bask Ülkesi**”, Alternatif Politika Dergisi, C.5, S.1, Y.2013, s.70-71.

monar ik sistemi, iktidar gücünü kendinde toplayan birle tirici bir yönetim anlayı nı ortaya çıkarmı tır. Ancak zamanla kraliyetin gücü, krallı nın yönetimini öne çıkaran bir sisteme dönü mü tür. Böylece, spanyol devletinin olu umu, Ferdinand'ın krallık yönetiminin büyük bir güce kavu masıyla gerçekte mi tir. Ayrıca, monar i ve federasyon yapılanması biçiminde olu mu ve gücünü halkın egemenli inden almayan bu yönetim sistemi ile spanyol devletinin temelleri atılmı tır.

18. yüzyılın sonlarına do ru spanya Kralı II. Ferdinand'ın ölmesiyle birlikte ülkede önemli karı ıklıklar ya anmı tı. Ülkede Carlosçular ya da Karlistler olarak adlandırılan kralcılarla, liberaller arasındaki çatı malar hızlanmaya ba lamı tı. Bu çatı malarda Bask halkı, hanedanlı ın devamından yana olan ve aynı zamanda gelenekçi ve bölgesel yapılanmaları savunan Karlist hareketin yanında yer almı tır. Bu çatı maların Basklıların aleyhine sonuçlanmasıyla beraber 1840'lerden itibaren Basklıların haklarına ciddi sınırlamalar getirilmı ti. Bu nedenle, 1873 yılında düzenlenen seçimler Bask bölgesinde boykot edilmi ti. Basklılar Karlistlerin deste iyle gerilla sava ına ba lamı ve bölgenin güneyinde kısmi bir özerklik ilan etmi lerdı. Bunun üzerine büyük bir spanyol ordusu Bask ülkesini i gal ederek yo un bir spanyolla tırma hareketi ba latmı ve Bask dilini yasaklamı tı. Karlistlerin 1876'da kesin yenilgisiyle, 1812 spanya Anayasası ile Basklılara verilen kısmi otonomi de tamamen ortadan kaldırılmı tır.²³⁴ Bask halkının haklarını kaybetmesi, Basklılar arasında büyük bir tepkiye dönü mü ve Bask milliyetçili inin do masına yol açmı tır. Ancak, Bask milliyetçili inin ideolojik düzlemde eski feodal ayrıcalıkların savunulması veya yeniden tesisinden dilsel-ırksal bir argümana do ru kayması çok ani olarak geli mi tir. 1894'te, kinci Karlist Sava ı'nın bitinin üzerinden yirmi yıl bile geçmemi ken, Sabino Arana Bask Milli Partisi'ni (PNV) kurmu ve ülke için o zamana kadar var olmamı bir Baskça ad ("Euskadi") bulmu tu.²³⁵

spanya'nın 1936-1939 yılları arasında ya amı oldu u iç sava , Bask milliyetçili ini iktidarda bulunan General Franco'nun otoriter rejimine kar ı önemli bir savunma gücü haline getirmi tir. Nitekim Bask milliyetçili inin ideolojik olarak öne çıkan yapısı Franco rejimine kar ı açıktan açı a mücadelesini sürdürmü tür. Bu

²³⁴ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.252.

²³⁵ Eric J. Hobsbawm, "**Milletler ve Milliyetçilik**", Ayrıntı Yayınları, Dördüncü Baskı, stanbul, Y.2010, s.131-132.

mücadele ruhu Bask milliyetçiliğinin örgütsel de i mi u ramasına yol açmı tır. “Bask milliyetçisi olmak öncelikle “Frankizm” olarak adlandırılan Franco rejiminin ve onun devletinin reddedilmesi anlamını ta ımı tır. Bask milliyetçiliğinin siyasal iddet örgütü olan ETA (Euskadi Ta Askatasuna – Bask Ülkesi ve Özgürlük) i te bu ko ullar içerisinde 1959’da kurulmu tur. ETA birkaç yıl içinde Bask milliyetçiliğiyle Franco milliyetçiliği arasındaki çatı manın en iddetli örne i haline gelmi tır.”²³⁶

spanya’da Franco döneminin baskıcı yönetimine ra men 1950’lerde faaliyetlerine ba layarak 1959 yılında imzalanan Ba ımsızlık Sözleşmesi ile örgütlenmeyi ba aran ETA, Franco rejimine kar ı sert bir mücadeleye giri mi tır. 1961 yılında iddet kampanyaları olu turulmu ve 1968 yılında spanya Gizli Polis efi’nin öldürülmesi ile eylemler artmaya ba lamı tır. Düzenledi i birçok eylemden biri olan 1973’de Ba bakan Blanco’nun öldürülmesi olayından sonra ETA ile spanya hükümeti arasındaki mücadele daha da sertle mi tır. spanya’da Franco sonrası yapılan de i ikliklerle ETA’nın mücadele yürüttü ü Bask bölgesine özerklik verilmi tır. 1978 yılında ETA, spanyol yönetimi ile görü meler sürdüren bir siyasal kanat olu turmu tur.²³⁷

Kurulu undan itibaren ise ETA içinde önemli bölünmeler ortaya çıkmı tır. 1974’ten itibaren ETA’nın eylemlerinde hiçbir fark görülmeksizin herkesi hedef seçmesi, örgütü kendi içinde ikiye bölmü tür. İki “Askeri ETA”, Bask Ülkesi’nin Fransa’daki topraklarında ya ayan ve askeri yöntemlerle mücadeleyi seçen örgüt üyelerinden olu mu tur. İkinci kol olan “Siyasal-Askeri ETA” ise daha ziyade Bask Ülkesi’nin spanya topraklarında ya ayan ve siyasal faaliyetlere büyük önem veren bir örgüttür. 1975’te General Franco’nun ölümüyle birlikte 1976’da siyasal mücadeleyi öne çıkaran ekip sol ulusalcı koalisyonla katılarak Euskadiko Ezkerra’yı (Baskça “Bask solu” anlamına gelir) kurmu tur. Bu a amayla birlikte ETA’nın da siyasalla ma çabalarının ba ladı ını söylemek mümkündür. 1977 referandumunda bir listeyle katılan Euskadiko Ezkerra’nın yeni hazırlanan 1978 spanya Anayasası’na hayır oyu verece ini bildirmesiyle koalisyondan ayrılan bir grup, Bask

²³⁶ Arakon, **a.g.m.**, s.78-79.

²³⁷ Sönmezolu, **a.g.e.**, s.109.

Ülkesi'nin özerklik mücadelesinde en çok tanınan siyasal partilerinden biri olan Herri Batasuna'yı kurmu tur.²³⁸

1975 yılında General Franco'nun ölümü, spanya için demokrasiye giden yolun açılmasını sa lamı tır. Yeni Kral I. Juan Carlos self-determinasyonist politikalar izleyerek, özerkli e büyük önem vermi tır. Bu de i im sayesinde “1977’de genel af ilan edilmi siyasi suçlu olan Basklılar serbest bırakılmı , bölgeye yönelik askeri tedbirlerde yumu amaya gidilmi tir. Bask bölgesinin mali açıdan tam ba ımsızlık ve Navarra'nın da Bask bölgesine dâhil edilmesi istekleri reddedilmi tir. Kasım 1977’de Bask bölgesi temsilcileri ile Madrid hükümeti arasında otonomi konusunda bir anla maya varılmı tır. Buna göre Bask bölgesine mali bir otonom yapıya sahip olma hakkı tanınırken, Navarra konusunda uzla ma sa lanamamı tır.”²³⁹

spanya'daki de i im dalgası, politik ya amı derinden etkilemi ve demokratik açıdan önemli uygulamalara gidilmi tir. “1979 yılında spanyol Meclisi yerel özerkliklere yönelik yasa tasarısını kabul ederek, ETA'nın üzerinde hak iddia etti i dört eyaletten Navarra dı ında kalan üçüne özerklik statüsü vermi ve 1980 yılında Bask bölgesinde yerel seçimler yapılarak, yerel bir parlamento olu turulmu tur. Bölge halkının kendi gelece ini belirleme hakkına saygı gösteren yeni spanyol Anayasa'sı, spanya'yı “otonomilerin ülkesi” haline getirecek bir süreci ba latmı tır. 1979 referandumunun ardından Bask ve Katalonya yerel ba ımsızlı ına kavu mu tur.”²⁴⁰

1978 yılında yapılan spanyol Anayasası'na göre “Anayasa, spanyol ulusunun parçalanmaz birli ine, bütün spanyolların ortak yurdunun bölünmezli ine dayanır; ulusu olu turan milliyetlerin ve bölgelerin özerklik hakkını ve kendi aralarında dayanı masını tanır ve güvence altına alır.”²⁴¹ spanyol Anayasası yerel özerkliklere ve dil özgürlüklerine önem vermesine ra men toprak bütünlü ünü ortadan kaldıracı bir eylemle self-determinasyon ilkesine kar ı çıkmı tır. Bu süreçte ülkedeki farklı etnik yapıların dilsel ve kültürel özgürlük alanları korunmaya çalı ılmı , ancak bu etnik yapıların ba ımsızlık hakları görmezden gelinmi tir.

²³⁸ Arakon, **a.g.m.**, s.80.

²³⁹ nat, Duran, Ataman, **a.g.e.**, s.255.

²⁴⁰ nat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.255-256.

²⁴¹Eren Okur, “Eta/Bask Modeli mi? Türkiye Modeli mi?”, Eri m Tarihi: 22.05.2014, http://www.bilgesam.org/incele/1230/-eta-bask-modeli-mi--turkiye-modeli-mi-/#.U331JXJ_um5

Özellikle spanyol devletinin bu politik yaklaşımı, Bask halkının özgürlüğü için mücadele veren ETA tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Yine, anayasada self-determinasyon düncesine yer verilmemesi Bask halkı tarafından da protesto edilmiştir.

ETA'yla mücadelede spanya devletinin siyasal yollar yerine şiddet kullanması 1980'li yıllarda da devam etmiş ve kısaca GAL adı verilen kontrgerilla örgütü "Terörle Mücadele Kurtuluş Grubu" 1982'de yasa-ötesi faaliyetlerine başlamıştır. 1983-1987 arasında ETA militanlarını hedef alan örgüt, Bask halkı arasında da korku yaratmıştır. Bu dönemde GAL üyelerinin pek çok yasadışı cinayet ve yargısız infaz olayına adı karışmıştır. Daha sonra açılan soruşturmalarda olaylara karışan birçok devlet yetkilisi hakkında dava açılmıştır.²⁴²

1986 yılında spanya'nın, o dönemki adıyla, Avrupa Topluluğu'na girmesiyle Bask bölgesinin hakları Brüksel güvencesine kavuşurken, spanya Hükümeti'nin topluluk bünyesinde taraf olduğu insan hakları ve azınlıklarla ilgili çerçeve antlarla Bask bölgesi için daha geniş haklar ve güvenceleri beraberinde getirmiştir.²⁴³ Bu güvenceler içinde Avrupa Topluluğu üyesi ile Bask bölgesinin sanayisi ekonomik anlamda önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanım sayesinde bölgedeki milliyetçi söylemler yavaş yavaş erimeye başlamıştır. Zira Avrupa ile entegrasyon çabaları siyasal alanda da etkili olmuş ve yerel özerklik istekleri yüksek sesle söylenmeye başlamıştır.

6 Kasım 1986 tarihinde spanya Başbakanı Felipe Gonzalez ile Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand, Bask sorununa yönelik olarak bir görüşme yapmışlardır. Bu görüşme sosyalist partili devlet adamının yaptığı görüşme sonrasında terörizm konusunda varılan anlaşmaya göre Fransa, ETA'nın kendi topraklarındaki faaliyetlerinin önüne geçmeyi ve yine kendi topraklarında bulunan ETA militanlarını spanya'ya iade etmeyi kabul etmiştir. Bu döneme kadar Basklı militanlar, Fransa topraklarını örgütlenebilmek için kullanmışlar, burada eylem yapmadıklarından

²⁴²Arakon, **a.g.m.**, s.85.

²⁴³ **nat**, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.257.

tutuklanmaları ve İspanya’da işledikleri suçlardan dolayı Madrid’e iade edilmemeleridir.²⁴⁴

Bask ülkesi örneğinde Avrupa Birliği’nin varlığı ETA iddetinin bitmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Bu anlamda 29 Mart 2010 tarihinde Uluslararası Temas Grubu tarafından açıklanan Brüksel Bildirgesi ile ETA uluslararası kurumlar tarafından kalıcı bir ateşkesin sağlanması için çağırılmıştır. Ardından, 25 Ekim 2010’da imzalanan Guernica Anlaşması ile ETA “tek taraflı, uluslararası camia tarafından kontrol edilebilir ve kalıcı bir ateşkes ilan ederek silahlı mücadeleye tamamen son vermeye” çağırılmış, anlaşma metnine Bask bağımsızlıkçı sosyalist hareketi, sendikalar ve ulusalcı hareketler de imza atmıştır. Anlaşmanın imzalanması için, Biscaya eyaletinin II. Dünya Savaşı’nda Nazilerce bombalanmış küçük bir şehiri olan Guernica’nın seçilmesi de sembolik bir anlam taşımıştır. Guernica Anlaşması’na 2011 yılında ETA’nın tutuklu üyeleri de katılmak istemiştir, böylece örgütün kendi üyeleri dahi artık savaşmak istemediklerini resmi bir yolla beyan etmişlerdir.²⁴⁵

6.İRAK: BÖLÜNME EKSENİNİN BİR ÇATI MA ÖRNE

Bugünkü Irak, İngilizlerin I. Dünya Savaşı’nın ardından Osmanlı eyaletleri Musul, Bağdat ve Basra’yı işgal etmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. İngilizler Bağdat ülkeyi doğrudan idare etmeye karar verdilerse de, halkın sert muhalefetiyle karşı karşıya kalma tehlikesiyle bu düşüncelerinden vazgeçmişler, 23 Ağustos 1921’de Mekke şerifi Hüseyin Bin Ali’nin oğlu Faysal’ı Irak’ın ilk kralı ilan etmişlerdir. 3 Ekim 1923’de bağımsızlığını kazanan Irak, 1932’de Milletler Cemiyeti’ne üye olmuştur. 1958’de krallık devrilip, Cumhuriyet ilan edilmiştir. 1968’de ise Baas Partisi iktidarı ele geçirmiştir. General Ahmed Hasan El Bekr devlet başkanı olmuş, yardımcılığına ise 31 yaşındaki Saddam Hüseyin getirilmiştir. 6 Temmuz 1979’da da Hasan El Bekr’in istifası ile boşalan devlet başkanlığı koltuğuna 24 sene Irak’ın diktatörü olacak Saddam Hüseyin getirilmiştir.²⁴⁶

²⁴⁴ İnan, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.257-258.

²⁴⁵ Arakon, **a.g.m.**, s.83.

²⁴⁶ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan ve Neslihan Kaptanoğlu, **“Riskler ve Fırsatlar Kavramında Irak’ın Geleceği ve Türkiye”**, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II, Y.2007, s.17.

1979 sonrası geli en olaylar Kürt hareketinin yeniden hayat bulmasını sa lamı olmasına ra men, ABD bu dönemde Kürt hareketine yardım etmemi tir. Özellikle, ran slam Devrimi'nden sonra ABD ile ran ili kilerinin kopması ve ran'ın ABD'nin en önemli dü manlarından birisi haline dönü mesi, ABD-Irak ili kilerini hiç olmadı ı kadar dü zeltmi tir. 1980'de Irak'ın ran'a saldırmasıyla ba layan ran-Irak Sava ı, ABD'nin bölge politikalarına önemli bir ivme kazandırmı tir. Devrim'e kadar, Irak'a kar ı ran'ı desteklemi olan ABD, 1980'den sonra ran'a kar ı Irak'ı desteklemi tir.²⁴⁷ ran-Irak sava ı, Irak'ın ekonomik yapısını ciddi bir biçimde kesintiye u ratmı tir. Irak, ekonomik yönden birçok ülkeye borçlu duruma dü mü tür.

Irak, A ustos 1990'da petrol üretim kotalarını a mak ve tartı malı bölgelerden petrol çıkarmakla suçladı ı kom usu Kuveyt'i i gal ederek 19. ili olarak topraklarına katmı tir. Saddam Hüseyin'in uzla maz tutumu kar ısında BM'ye üye çe itli ülkeler, ABD öncülü ünde Suudi Arabistan'a askeri yı ınak yapmaya ba lamı tı. Irak, BM Güvenlik Konseyi'nin 660 numaralı kararı gere ince 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmeyince Irak, 16 Ocak'ta hava bombardımanıya ba layan Körfez Sava ı sonunda 27 ubat'ta Kuveyt'ten çekilmek zorunda kalmı tir. Koalisyon güçlerinin Ba dat'a girmeden 28 ubat'ta imzaladıkları ate kesin ardından kuzeyde Kürtler, güneyde de iilerin ABD'nin tutumuyla ayaklanmaları Irak kuvvetlerince kanlı bir biçimde bastırılmı tir. Bir milyonun üzerinde Iraklı Kürt, Türkiye ve ran'a sı ınmak zorunda kalmı tir. Bunun üzerine koalisyon güçleri A ustos 1992'de 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyindeki alanları güvenli bölge ilan etmi ve bu bölgeye "Çok Uluslu Çekiç Güç" yerle tirilmı tir.²⁴⁸

ABD, Clinton döneminde de, Irak'a uygulanmakta olan ambargonun süreklili ini sürdüren en büyük güçlerden birisi olmu tur. Kuzey Irak'ta olu turulan güvenli bölgede de facto bir Kürt otoritesi olu turulmu ve ülkeye uygulanan yaptırımlar sonucu Irak halkı çok ciddi sıkıntılar içerisine dü mü tür. 1997 yılında Irak yönetimi, kimyasal silah denetimi yapmak isteyen BM görevlilerine izin vermemesi sonucu bir diplomatik kriz ortamı olu mu tur. Bu durumun yarattı ı

²⁴⁷ Serhat Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası", Akademik Ortado u Dergisi, C.3, Y.2008, S.1, s.91.

²⁴⁸ Aydın, Özcan ve Kaptano lu, a.g.m, s.18.

gerginlik ortamı, 1998 ve 1999 yılları boyunca aralıklı olarak Irak askeri hedeflerine yönelik İngiliz-Amerikan ortak bombardımanına neden olmuştur.²⁴⁹

George W. Bush yönetimi, 11 Eylül 2001 Kuzey Kule saldırılarını ve kitle imha silahlarını bahane ederek Irak'a müdahale hazırlanmasına girmiştir. Bu amaçla, ABD önderliğindeki koalisyon güçleri hiçbir uluslararası hukuk dayanağı olmadan, 20 Mart 2003 tarihinde Irak'ı işgal etmeye başlamıştır. Savaşı kazanan koalisyon güçleri Baas Partisi'nin yönetimine son vermiştir. Böylece "Koalisyon Geçici Otoritesi", ülkenin yönetimine bütünüyle el koymuştur. Irak'ın bağımsızlığını, egemenliğini, birliğini, ülke bütünlüğünü ve federal, demokratik, çokuluslu bir yapıyı savunamayan "Koalisyon Geçici Otoritesi", 28 Haziran 2004 tarihinde dağınıklığını ve yerini, Geçici Yönetim Kanunu uyarınca Irak Geçici Hükümeti almıştır. Irak Geçici Hükümeti Mayıs 2005 tarihinde, yeni anayasa taslağını hazırlamak üzere, değişik etnik gruplardan oluşan bir komite kurmuştur. Çalışmalar Eylül 2005'te sonuçlanmış, anayasa 15 Ekim 2005'te kabul edilmiştir. Anayasa için yapılan halkoylamasında, Iraklıların yüzde 78'i anayasaya olumlu oy kullanmıştır. Bazı illerde Sünnilerin yüzde 99'u anayasaya destek vermiştir. Anayasanın hazırlanması sürecinde ilk önemli eleştiriler, planlanan federal yönetim biçimine olmuştur, federalizm, Irak'ın bölünmesinin ilk adımı olarak görülmüştür. Kuzeydeki Kürtlerin ve güneydeki Sünnilerin, hem petrol kaynaklarına hem de özerk yönetimlere sahip olmaları kaygıyla karşılanmıştır. Petrol kaynaklarının olmadığı orta bölgelerde yaşayan Sünniler bu gelişmeleri endişeyle karşılamıştır. Bu nedenlerle, özel bir komite, anayasanın içeriğini, Sünnilerce de kabul edilebilecek bir biçimde değiştirmeye çalışmıştır.²⁵⁰

Irak'ın işgalinden yana olan birçok önemli ABD'li uzman ve politikacı henüz savaş başlamadan önce rejimin federal olarak yapılandırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Federalizm fikrinin düşünülmesinin bir kaç nedeni vardı. Öncelikle ABD'nin siyasal kültürü, federalizm fikrine oldukça uygundu. ABD'nin yönetimi federalizmdi ve yeni devletin kuruluğunda bu tecrübeden faydalanılabilmeliydi. Üstelik bu paradigma 1990'lı yıllarda Balkanlarda denenmiş ve eski Yugoslavya'nın dağılmasından sonra göreceli bir istikrar sağlamıştı. Federalizm fikrini destekleyen bir diğer neden de, 1991 sonrası Çekiç Güç kalkanı altında bölgeyi işgal eden

²⁴⁹ Sönmezolu, a.g.e, s.125-126.

²⁵⁰ Sadi Çaycı, "Irak'ın Anayasal Yapısı", Stratejik Analiz Dergisi, S.98, Y.2008, s.59.

ABD'nin Irak'ta güvendi i önemli bir güç olan Kürtlerin kazanımlarının korunması ancak federal bir sistemle gerçekleştirilebilirdi.²⁵¹ Bu amaçla ABD bölgede kendi çıkarlarını korumak için merkezi sistemin zayıflatılması için çalışmaktadır. Zira srail'in ve Basra Körfezi'ndeki petrol yataklarının güvenli i için merkezi sistemin ortadan kaldırılıp, egemenli in paylaşılması sa layan federal sistemin olu turulması istenmesi önemli bir Amerikan politikası olmu tur. Ancak bu sistemin Irak'ta uygulanması etnik ve mezhepsel yapıların co rafi konumları nedeniyle oldukça tehlikeli bir a amaya do ru gitmektedir. Nitekim ülkenin kuzeyinde Kürtlerin, güneyinde iilerin ve orta bölümünde Sunnilerin varlı ı federal sistemin uygulanmasını zorla tıracaktır.

15 Ekim 2005 tarihinde kabul edilen Irak Anayasası Geçici Yönetim Yasası'nın 53'ncü maddesinin A bendinde “Kürdistan Bölgesel Hükümeti, 19 Mart 2003 tarihinde Duhok, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Musul vilayetlerindeki toprakları idaresi altında bulundurmakta olan resmi hükümet” olarak tanımlanmıştır. Ancak 53'üncü maddenin C bendinde ise “Ba dat ve Kerkük hariç olmak üzere Kürdistan Bölgesi dı ında bulunan ve sayıları üçü a mayan herhangi bir vilayetler grubunun kendi aralarında bir bölge olu turma hakkına sahip oldu u” ifade edilmiştir.²⁵² Bu madde hükümlerine bakıldığında Kürtler lehine önemli sayılabilecek bazı kazanımlar elde edilmiştir. Öncelikle Duhok, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Musul vilayetleri tamamen bu bölgede resmi bir hükümet olarak görülen Bölgesel Kürt Yönetimi'ne bırakılmıştır. Zira merkezi sistemden federalist sisteme gidi in en önemli kanıtı, 53. maddenin A bendinin varlı ı olmu tur. Di er taraftan Irak Anayasası'nın 53. maddesinin C bendinde ise zengin petrol yataklarına sahip Kerkük'ün Ba dat ile aynı statüde tutularak, hiçbir etnik ve mezhepsel yapının parçası olamayaca ı dile getirilmiştir ve bu iki vilayetin merkezi hükümetin dı ında herhangi bir yönetimin egemenli i altına giremeyece i öngörülmü tür.

Irak Anayasası'nın gelecekte yeni bölgesel yönetimlerin olu turulmasına imkân tanıyan 162/2. maddesi, federal bölgeleri tanımlamamakta ve ülkede gev ek federalizm konseptini de beraberinde getirmi tir. Anayasa'nın 164. maddesine göre ise “bir veya birden fazla vilayet, referandum talebi yoluyla bir federal bölge

²⁵¹ Aydın, Özcan ve Kaptano lu, **a.g.m.**, s.76.

²⁵² Fatma Ceren Türkmen Duman, “**Irak'ta Federalizm Tartı maları**”, Ortado u Analiz Dergisi, C.3, S.34, Y.2011, s.63.

kurabilir. Referandum talebi için iki yol vardır: Birincisi vilayetlerin meclislerindeki üyelerin üçte birinin talebi yahut seçmenlerin onda birinin talebi” ekleindeki ifadelerle yeni bölgesel yönetimlerin kurulu unu oldukça gev ek artlara ba lamı tır.²⁵³ Anayasa’da yer alan bölgesel yönetimlerin olu turulmasına imkân sa layan 162/2. madde Irak’ta gev ek bir federalizmin yolunu açmı tır. Zira Irak’ın ii-Kürt-Sunni eksenli üçe bölünmesi durumu gündeme gelmi tir. Ancak ne iiler ne de Sunniler bu bölünme durumu yüzünden bölgesel bir yönetim istememi ler ve Kürtlerin gev ek federalizm fikrine kar ı çıkmı lardır.

Irak’ta federal yapının uygulanmasının önünde iki grup engel vardır: Bunlar iç dinamiklerden kaynaklananlar ve dı arıdan kı kırtılanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. çeride, petrol kaynaklarının i letilmesi ve gelirlerinin payla ılması, Ba dat’ın yönetimi ile Kerkük sorunu hayati öneme sahiptir. Bu sorunların çözümü ancak do rudan egemenli in payla ımında tarafların uzla ması ile mümkündür. Fakat Irak’ta egemenli i payla abilme kültürünün olmaması federalizm dü üncesinin çököüne yol açabilir. Bu ba lamda Irak’ta federalizmin co rafi olarak de il de, etnik ve mezhepsel olarak olu turulmak istenmesi federalizmin önündeki en büyük tehdittir. Örne in, bu durum iilerin kuvvetli mezhepsel ba ları, hukuki, dini ve politik lider konumundaki mollaların güçlerini payla mak istemeyecekleri alanlar olu turmaya fırsat vermektedir.²⁵⁴ Zira Mukteda El Sadr gibi dini ve politik liderler kendi yönetimlerini kurdukları güç alanlarını kolay kolay bırakmayacaklardır. Bu zorluklara ra men Kuzey Irak’ta Kürtlerin kendi yönetimlerini güçlendirmesi için federalizm sisteminin ya amsal bir önemi vardır. Örne in, federalizm ile Irak’ın önemli petrol ehirlerinden birisi olan Kerkük’ün Kürt Bölgesel Yönetimi’ne ba lanması kolayla acaktır. Yine federalizm yoluyla Kürtler bölgede tek güç sahibi olacak ve Irak merkezi hükümetinin bölgedeki etkisi zayıflayacaktır. Dı arıda ise, Irak üzerinde etki alanı bulan aktörlerin aralarındaki güç çatı masından dolayı federalizmin uygulama alanı bulması zorla maktadır. Nitekim ABD’nin bölgedeki Kürtlere silah ve lojistik destek vermesi, Suriye ve ran’ın iilere olan deste i ve Suudi Arabistan’ın bölgedeki ii etkisinin yayılmasına kar ı kendisine yakın gördü ü

²⁵³ Ufuk Uluta ve Furkan Torlak, “Çekilme Sonrası Irak’ta Düzen Arayı r”, SETA Analiz Dergisi, Y.2011, S.49, s.13-14.

²⁵⁴ Aydın, Özcan ve Kaptano lu, **a.g.m.**, s.77.

Sunnilerin yanında yer alması Irak'ta kanlı çatı maları beraberinde getirecek ve federalizmin parçalanmasını hızlandıracaktır.

Irak'taki federalizmi dü ünme kimlik çatı malarıyla farklı görülemeyecek bir olgudur. Irak federalizmi tüm nitelikleriyle belirlenmemi tir. Asıl sorunun Irak'taki federal sistemin etnik ve mezhepsel esaslı mı olaca ı, yoksa yönetim esaslı mı olaca ı konusudur. Bu durumun günümüzde kimlik politikalarıyla olan yakınlı ı söz konusudur. Bu açıdan bakıldı ında, federalizmin esas sorunsallarından birinin kimlik tanımlamasına göre olu tu u görülmektedir. Irak'taki federalizmin de kimliksel ayrı mayı körükleyece i ya da birle tirici bir unsur olaca ı konusu gündeme gelmektedir.²⁵⁵ Irak'ta self-determinasyona gidecek yolun en önemli uygulamalarından biri olacak olan federalist sistemin bölgede bütünle tirici bir yönetim sistemi yerine parçalanmaya dönük bir yönetim sistemini kurması ülkeyi büyük bir ate in içine sokacaktır. Zira Kuzey Irak'ta Kürtlerin etnik temelli bir ayrı mayaya gitmesi, güneyde de iilerin mezhebi temele dayanan bir sisteme do ru kayması federalizmin hayali bir sistem olarak kalaca ını göstermektedir.

7.GÜRC STAN: GÜNEY OSETYA VE ABHAZYA AYRILIKÇILI I

Sovyetler Birli i da ılma a amasına girdi i 1989 yılında, Güney Osetya Halk Cephesi, Gürcistan'dan ayrılarak Kuzey Osetya ile birle meyi ve SSCB'nin 16. Cumhuriyeti olmak istedi ini ilan etmi tir. Bu talep Gürcülerin iddetli tepkilerine sebep olmu ve bu dönemde tırmanmaya ba layan Gürcü milliyetçili inin ilerlemesine yol açmı tir. Eylül ayında Gürcü ordusu Güney Osetya'ya girmi ve çatı malar 1990 yılının ilk aylarında da sürmü tür. Karı ıklıkları kontrol altına alan Zviad Gamsahurdia yönetimi, Güney Osetya'nın özerkli ini kaldırdı ını ilan etmi tir. Ancak Güney Osetyalıların direni i devam etmi ve Kasım 1990'da ba ımsızlı ını ilan etmi tir.²⁵⁶ Bu ba ımsızlık ilanına Gürcistan büyük tepki göstermi tir. Gürcistan, Güney Osetyalıların self-determinasyon hakkına kar ı çıkmı ve Güney Osetya üzerine çe itli aralıklarla müdahalede bulunmu tur. Zira Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılıp, Rusya Federasyonu'nun bir parçası olması için Güney Osetya halkının direni i devam etmi tir.

²⁵⁵ Ceren Türkmen Duman, **a.g.m**, s.64.

²⁵⁶ Yalçınkaya, **a.g.e**, s.190.

Gürcistan Devlet Başkanı Saaka vili göreve geldikten sonra ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması için büyük bir mücadele içine girmiştir. Haziran 2004’de “Osetya ile Yeniden Uzlaşma Planı”nı açıklamış ve bölgeye yönelik ekonomik projelere ayrıcalık verilmesine büyük önem vermiştir. Güney Osetya, 1993 ve 2001 yıllarında yapılan iki ayrı halkoylaması sonucunda tüm dünyaya Gürcistan’dan ayrılarak bağımsızlığını kazandığını duyurmuştur. 12 Kasım 2006’da Güney Osetya’da devlet başkanlığı seçimleri ve bağımsızlık referandumu yapılmıştır. Eduard Kokoiti oyların yüzde 98,1’ini alarak yeniden Güney Osetya Devlet Başkanı seçilmiştir. Bağımsızlık referandumunda ise yüzde 99,88 oranında “evet oyu” kullanılmıştır. Söz konusu seçimlere paralel olarak, Tiflis tarafından desteklenen seçimlerde ise Sanakoev “Güney Osetya Devlet Başkanı” seçilmiştir. Saaka vili, 19 Mart 2007’de bölgeye giderek Sanakoev ile görüşmüş ve bu görüşmenin ardından Güney Osetya’da bir idari birim kurulması yönünde talimat vermiştir. Bu idari birimin başına 8 Mayıs 2007’de Saaka vili tarafından Sanakoev getirilmiştir.²⁵⁷

Abhazya ise Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla Sovyet dönemi boyunca Gürcistan’a bağlı özerk bir cumhuriyet statüsünü korumu ve 1990’da daha SSCB dağılmadan Gürcistan’dan ayrıldığını ilan etmiştir. SSCB’nin dağılıp BDT’nin kurulduğu günlerde 1-2 Kasım’da Abhazya’nın başkenti Suhumi’de Kafkas Dağlı Halkları Birliği 3. Kongresi yapılmıştır. Kongreden bir Konfederasyon kararı çıkmış ve Abhazya, Kafkas Halkları Konfederatif Birliği’ne Cumhuriyet statüsünde dâhil olarak, Gürcistan’dan ayrıldığını ilan etmiştir. Gürcistan bölgede olağanüstü hal ilan etmiştir. 1992-93 yıllarında birçok Gürcü Abhazya’yı terk etmiştir. 14.8.1992’de Gürcistan’ın Abhazya’yı işgali ile iki ülke arasında resmen savaş başlamıştır. Bu savaş, Rusya Hükümeti’nde büyük bir haberleşme kopukluğunun yaşanmasına yol açmıştır. Andrei Kozyrev’in yönetimindeki Dış İleri Bakanlığı BM kanalı ile uluslararası arabuluculuk çareleri ararken, Savunma bakanı silahlar ve uçaklarla Abhazya’yı desteklemiştir. 23.8.1992’de Abhazya bağımsızlığını ilan etmiştir.²⁵⁸ 1997 yılında ise Abhazya bağımsızlık hakkından vazgeçmiş ve Gürcistan’a, federatif yönetim sistemini kabul ettiğini iletmesine rağmen, Gürcistan Abhazya’ya resmi bir cevap göndermemiştir. Ancak Gürcistan,

²⁵⁷ Hasan Kanbolat, “Abhazya ve Güney Osetya Sorunu Çatı mayaya Yönelebilir mi?”, Stratejik Analiz Dergisi, Y.2008, S.98, s.78.

²⁵⁸ Yalçınkaya, a.g.e, s.183-184.

Abhazya'yı kendisine bağımsız bir bölge olarak görmek istediği için Abhazya'nın self-determinasyon hakkını kullanarak bağımsız bir devlet olmasını istememektedir.²⁵⁹

Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, 26 Ağustos 2008 yılında Rus Parlamentosunun alt kanadı Duma tarafından kendisine sunulan "Güney Osetya ve Abhazya'nın tanınması gerektiğine" dair tavsiye kararını inceleyerek, Rusya'nın, Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıdığı bir kararname yayımlamıştır. Medvedev, kabul edilen bu kararı Rusya Millî Güvenlik Toplantısı'ndan sonra açıklamıştır.²⁶⁰ Medvedev, Moskova'nın Güney Osetya ve Abhazya sorunlarının çatışmacı bir anlayış yerine barışçıl ve demokratik yollarla çözülmesini istemektedir. Ancak, Rusya'nın bu tutumu Gürcistan'ın hem Güney Osetya'ya hem de Abhazya'ya sık sık müdahale etmesinden dolayı değişmektedir.

8.SUDAN: AFRİKA'DA BİR TMEK BİLMİYEN ETNİK ÇIŞAVA

İngiltere ve Mısır 1953 yılında Sudanlıların kendilerini idare etmeleri ve kendi geleceklerini tayin etmeleri, "self-determinasyon" için bir anlaşma imzalamışlardır. Sudan'ın bağımsızlık için verdiği mücadele, 1954 yılında ülkenin ilk parlamentosunun kurulmasıyla başlamıştır. Sudan bağımsızlığını, İngiltere ve Mısır'ın muvafakatiyle (onama, kabul), 1 Ocak 1956'da geçici bir anayasanın oluşturulmasıyla elde etmiştir. Bu anayasa güneyli liderler açısından iki önemli konuda sessizliğini bozmadı: devletin laik veya İslamcı karakteri ile federal ya da bütün yapısı. Arapların yönetimi altındaki Hartum Hükümeti, güneylilere daha önceden vermiş olduğu federal bir yönetim sisteminin oluşturulması sözünden dönmüştü ve sonucunda güneyli subayların ayaklanmasıyla 17 sene sürecek bir iç savaşın (1955-1972) patlak vermesine yol açmıştır.²⁶¹

Sudan, bağımsızlığını elde ettiği 1956 yılından, 1958 yılına kadar zayıf koalisyon hükümetleri ile yönetildi, 1958-1964 yılları arasında General İbrahim Abbud tarafından, 1969-1985 yılları arasında General Cafer Numeyri tarafından ve 1989 yılından günümüze kadar Tuğgeneral Ömer el Beşir'in düzenlediği askeri darbe

²⁵⁹ İbnat, Duran ve Ataman, **a.g.e.**, s.333.

²⁶⁰ Yüce, **a.g.e.**, s.94.

²⁶¹ Enver Ömür Polat, "Sudan'ın Çalkantılı Tarihi: Bağımsızlıktan Darfur Krizi'ne", Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi, Asam Yayınları, Y.2007, S.3-4, s.161.

sonucunda iktidarı ele geçiren rejimler tarafından idare edilmiştir. El Be ir'in yaptığı darbe, güneydeki Sudan Halk Kurtuluş Hareketi ve Ordusu (SPLM/A)'na karşı çıkan Ulusal İslami Cephe tarafından destek bulunmuştur. El Be ir'in 15 subaydan oluştuğu ve ba kanlı nı yaptığı devrim komuta konseyi yönetimi ele geçirek, çıkardıkları anayasal bir kararla bütün siyasi partileri, sendikaları ve özgür basını kapatarak, birçok siyasi muhalifi tutuklamıştır.²⁶² Devrim Komuta Konseyi, Ulusal İslami Cephe'nin ideolojisini benimseyerek birçok yargıç, öğretmen, asker, akademisyen, memur ve işçilerin bulunduğu binlerce kişiyle birlikte ten atmıştır. Bölge kadrolara ise kendi taraftarlarını getirerek, ülkeyi büyük bir çatı manın içine sokmuştur. El Be ir, bunun dışında iktidarını korumak için ulusal ordudan hariç Halk Savunma Güçleri adında paramiliter milis güçleri oluşturarak, ülkedeki muhaliflerini sindirmeye çalışmıştır. Daha sonra ise Ömer El Be ir, Devrim Komuta Konseyi'ni ortadan kaldırarak, Sudan devlet başkanlığı olmuştur.

Be ir liderliğindeki yeni Sudan yönetimi, bir yandan İslamlaştırma politikasına yönelirken, diğer yandan Güney Sudan'a dönük barış girişimlerine başlamış ve Ulusal Diyalog Konferansı'nın toplanmasının hemen sonrasında, sorunun barışçı adımlarla çözülmesini isteyen güneylilerle bir diyalog platformu kurmak için, 11 Ağustos 1990'da "Güney Sudan Ulusal Komitesi"ni oluşturmuştur. Hartum yönetimi, bu girişimle güneydeki isyancı hareketi bölmeyi hedeflemiştir. 1991 yılında bu bölünme gerçekleşmiştir. Ancak, bunda Hartum yönetiminin girişimlerinden çok güneydeki kabileler arasındaki güç mücadelesi ve o zamana kadar isyan hareketinin lideri olarak görülen John Garang'ın otoriter yönetimi etkili olmuştur. Nuer ve Shilluk kabileleri liderleri, Dinka kabilesinden olan Garang'a yönelik, kendi kabileleri üzerinde bir diktatörlük kurduğunu ve ağır insan hakları ihlalleri yaptığı suçlamalarında bulunarak Garang'ın liderliğini kabul etmediklerini açıklamışlardır. Böylece SPLA, Garang'ın liderliğindeki "Torit Grubu" ve onun muhaliflerinden oluşan ve Riek Machar önderliğinde bir araya gelen "Nasir Grubu" olarak ikiye bölünmüştür.²⁶³

1990'lı yıllarda Sudan'daki iç savaşın bitirilmesi için birçok bölgesel girişim gerçekleştirilmiştir. 1993'ün başlarında Eritre, Etiyopya, Uganda ve Kenya, "Gelişim

²⁶² Mehmet Dalar, "Çatı maların Oda ndaki Sudan (Kuzey Sudan) Cumhuriyeti", Uluslararası Ortado ğu Barış Ara tırmaları Merkezi (IMPR), Y.2013, s.15.

²⁶³ nat, Duran ve Ataman, a.g.e, s.396.

çin Hükümetler Arası Otorite - GHAO” örgütünün himayesi altında Sudan için barı inisyatifini kurmu larsa da ba arılı olamamı lardır. GHAO inisyatifi, adil ve kapsamlı bir barı için gerekli maddeleri öne süren “1994 Prensipler Deklarasyonu” nu (PD) olu turmu tur. Bu maddelerin ba lıkları u ekildedir: devletle din arası ili ki, güç paylaımı ve güney için self-determinasyon hakkı. Sudan Hükümeti, 1997’de Sudan Halk Kurtulu Ordusu’na kar ı yürüttü ü önemli bir sava ı kaybedinceye kadar PD’yi imzalamamı tı. Sudan Hükümeti o sene içerisinde “ çten Barı ” sloganı adı altında bazı isyancı gruplarla çe itli antla malar imzalamı tır. Bu antla malar, ana isyancı gruplar ile hükümet arasındaki çatı maları bitiren Hartum, Nuba Da ları ve Fashoda antla malarıdır. Silahları bırakan isyancı grup liderlerinin ço u Hartum’a taınarak, SPLA’ya kar ı askeri hareketlerde hükümetle i birli ine gitmi lerdir. Bu üç anla ma, GHAO inisyatifini içeren maddelere sahip olmakla beraber güneye bir dereceye kadar özerklik ve self-determinasyon hakkı tanımı tır.²⁶⁴

Sudan’da, kuzey ve güney arasındaki iç sava ın bitirilmesini sa layan 2005 tarihli Bütünleyici Barı Antlaşması’na (BBA) ra men halen kalıcı bir barı sa lanamamı tır. Ulusal Birlik Hükümeti’ni olu turan kuzeydeki Ulusal Kongre Cephesi (UKC) ile güneydeki Sudan Halk Kurtulu Hareketi (SHKH) arasındaki gerginlik kolaylıkla çatı maya dönü ebilmektedir. En son gerginlik, BBA’da çözümü sonraya bırakılan petrol bölgesi Abyei nedeniyle çıkmı tı. UKC ve SHKH arasındaki çıkan çatı malarda 50 bine yakın ki i bölgeyi terk etmi ve 30’a yakın asker ölmü tür. Gerginlik 8 Haziran’da Sudan Devlet Ba kanı Ömer El-Be ir ve Sudan Devlet Ba kanı Yardımcısı ve güney Sudan’daki hükümetin ba ı Silva Kiir Madyrit arasında imzalanan Abyei Planı ile son bulmu tur. Ancak, Sudan’da halen iç sava korkusu ya anmakta ve sınır anla mazlıkları da devam etmektedir. Bu geli melere ra men, BBA’ya göre Güney Sudan 2011’e kadar bölgesel otonomi ile yönetilecek ve sonrasında yapılacak ba ımsızlık referandumunda kuzeyden ayrı bir devlet kurup kurmamaya karar verecektir.²⁶⁵

Güney Sudan onlarca yıl devam eden iç sava ın ardından 2011’de Sudan’dan ayrılarak ba ımsız olmu tur. Ancak, Aralık 2013’te Sudan’da yeniden çatı malar ba lamı tır. Çatı malar, Devlet Ba kanı Kiir’in, Machar’ı darbeye giri mekle

²⁶⁴ Polat, **a.g.m.**, s.164-165.

²⁶⁵ Ceren Gürseler, “**Sudan’da Kuzey ve Güney Arasında Gergin Bekleyi Sürüyor**”, Stratejik Analiz Dergisi, S.99, Y.2008, s.12-13.

suçlamasından sonra ba lamı tır. Ülkenin önemli etnik gruplarından biri olan Nuer toplumu, silahlı muhalif Riek Machar'ı desteklemi tir. Güney Sudan Devlet Ba kanı Salva Kiir de ülkenin en büyük etnik grubu Dinka'ya ba lıdır. BM, Mayıs 2014'te Güney Sudan'ın petrol kenti Bentiu'nun silahlı militanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra yüzlerce ki inin farklı etnik kimlikleri nedeniyle öldürüldü ünü duyurmu tur.²⁶⁶ 10 Mayıs 2014 tarihinde ise Güney Sudan Cumhuriyeti Salva Kiir ve isyancı lider Riek Machar be ay süren çatı maldan sonra barı anla ması imzalamı tır. Anla ma Etiyopya'nın ba kenti Addis Ababa'da imzalanmı tır. Bunun öncesinde taraflar çatı maların ba lamasından bu yana ilk kez bir araya gelmi tir.²⁶⁷

9. DO U T MOR: ENDONEZYAYA KAR I ÖZGÜRLÜK MÜCADELES

Timor adası 17. yüzyıldan ba layarak, Portekiz ve Hollanda arasında payla ım mücadelelerine konu olmu tur. Sonunda yapılan anla malarla (1859, 1893, 1904 antla maları) adanın Portekizlilerle karı ıp melezle en ve Katolik Hristiyan olan insanların yerle ik oldu u do u kesimi Portekiz'e, batı kesimi ise Hollandalılara bırakılmı tır. kinci Dünya Sava ı'nda ise Hollanda'nın elinde bulunan Timor'un batı kesimi, Japon i galine u ramı tır. Ancak Japonya'nın sava ta yenik dü mesi, Endonezya'nın 1945 yılında adanın batı kesiminde ba ımsızlı ını ilan etmesini sa lamı tır. 14 Kasım 1960'da ise BM Do u Timor'un Portekiz yönetimi altında özerk bir bölge oldu unu belirten 1514 sayılı kararı kabul etmi tir. Portekiz'deki Salazar yönetimi bu kararı tanımadı ını açıklamı tır. 1974 yılında Portekiz'de iç karı ıklıklar sonucunda Do u Timor'da bazı siyasi hareketler ortaya çıkmı tır. 11 Mayıs'ta Timor Demokratik Birli i (UDT), 21 Mayıs'ta daha sonra Timor Devrimci Cephesi (Fretilin), adını alacak olan Timor Sosyal Demokrat Birli i (ASDT) ve Timor Demokratik Halk Birli i (ADOPET). Ayrıca bu örgütlerden ba ka, daha sonraları Fretilin'in askeri kanadını te kil edecek olan Falintil kurulmu tur.²⁶⁸

²⁶⁶ BBC Türkçe, "Güney Sudan'da Etnik Kıyım", Eri im Tarihi: 26.05.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/04/140421_guney_sudan_katliam.shtml

²⁶⁷ BBC Türkçe, "Güney Sudan'da Barı Anla ması", Eri im Tarihi: 26.05.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/05/140510_sudan_anlasma.shtml

²⁶⁸ nat, Duran ve Ataman, a.g.e, s.658.

Ba kan Suharto'nun askerî rejimi altında bulunan Endonezya 1976 Temmuz'unda Do u Timor'u resmen ilhak etmi tir. BM ise illegal i gali kınayarak, Endonezya güçlerinin bölgeyi terk etmesini istemi tir. Do u Timor halkı ise bu i gale kar ı büyük bir direni ba latmı tir. Endonezya, Suharto 1998 Mayıs'ında görevini bırakıncaya kadar i gali sürdürmü tür. Suharto'nun yerine geçen Ba kan Habibi 1998 Haziran'ında Do u Timor'a özel bir otonomi önermi tir. Mayıs 1999'da Endonezya, Portekiz ve BM bir antla ma imzalayarak, BM'e Do u Timor halkının bir referandum yoluyla ba ımsızlık veya Endonezya'ya ba lanmak arasında bir seçim yapmasında yardımcı olması için yetki verilmi tir. 1999 A ustos'unda BM'nin Do u Timor misyonu (UNAMET) tarafından halk oylaması yapılmı tir. Oylamaya katılanların yüzde 78.5'i Endonezya yanlısı milislerin baskılarına ra men özel otonomiye kar ı oy kullanmı tir. Bu durumu uluslararası toplum, Do u Timor halkının Endonezya'dan ayrılma iste inin açık bir i areti olarak görmü tür.²⁶⁹ Do u Timor'un ba ımsızlık için verdi i mücadeledeki kararlılı ı kar ısında Endonezya yanlısı milisler silahlı çatı maya ba lamı lardır. Güvenlik Konseyi 15 Eylül 1999'da kabul etti i 1264 sayılı kararla “barı ve güvenli i tehdit edici” bir durum tespiti yapmı ve gerekli önlemlerin alınmasına karar vermi tir. Bunun üzerine Avusturalya'nın önderli ini yaptı ı, BM öncülü ünde 9 bin ki ilik bir ordu olu turulmu ve bu ordu ile Do u Timor'da yönetimi BM üstlenmi tir. Güvenlik Konseyi 25.10.1999 gün ve 1272 sayılı kararla “sivil ve sosyal hizmetlerin geli tirilmesine yardımcı olunması ve self-government (öz yönetim) yetene inin geli tirilmesi amacıyla” etkin bir yönetim olu turulmasına karar vermi tir. Böylece olu turulan geçici yönetimi BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi üstlenmi tir. Böyle bir giri im ilk kez BM tarafından gerçekte tirilmi tir. BM öncülü ünde kurulan bu geçi yönetimi, 2002'de Do u Timor'un ba ımsızlık kazanmasına kadar denetimi elinde tutmu tur. BM tarafından yürütölen bu operasyon sırasında Endonezya ordusu ile bir sava gerçekte memi tir. Fakat BM güçleri Do u Timor'da fiili denetimi silahlı güç kullanarak sa lamı lardır.²⁷⁰

²⁶⁹ Yüce, **a.g.e.**, s.111-112.

²⁷⁰ Do an, **a.g.e.**, s.146.

SONUÇ

Self-determinasyon ilkesi Fransız Devrimi'nin yarattığı milliyetçilik ve demokratik halk egemenliği fikirlerinin yayılması ile ortaya çıkmıştır. Self-determinasyon hakkının Fransa için önemi oldukça büyüktür. Fransız Devrimi ile self-determinasyon doktrini, Fransız orduları tarafından ele geçirilen bazı yerlerin Fransa'ya katılmasını mecburlandırmak için kullanılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre içerisinde self-determinasyon ilkesi somut açıdan gelişme göstermemiştir. Savaşın sonuna gelindiğinde ise neredeyse tüm dünyada bir self-determinasyon fırtınası başlamıştır. Savaşın sonunda ABD Başkanı Wilson'un idealizmi savunan "14 İlke" si ve SSCB'nin kurucusu Lenin'in "politik bağımsızlık" konusundaki özgürlükçü fikirleri self-determinasyon ilkesinin gelişmesini sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nı başlatan Hitler ise 1920'de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin programında, self-determinasyona ön planda yer vererek, halkların self-determinasyonuna istinaden bütün Almanların bir araya gelerek büyük Almanya'yı yaratması gerektiğini söylemiştir. Hitler konuşmalarında self-determinasyonun demografik potansiyelini iyi kullanmıştır. Milletler Cemiyeti yönetiminde bulunan ve ekonomik olarak Fransa'ya bağımlı Saar bölgesinin 13 Ocak 1935'te yapılan plebisitle Almanya'ya verilmesi Hitler'e ilk zaferi getirmiştir.

Batılı devletler, daha savaş bitmeden Milletler Cemiyeti'ne benzeyen bir uluslararası örgütün kurulmasına karar vermişlerdir. 1945 yılında San Francisco'da kurulan BM örgütünün anayasası olan BM Şartı'nda self-determinasyon ilkesine iki yerde vurgu yapılmıştır. Böylece self-determinasyon ilkesi ilk defa uluslararası bağlayıcılığı olan bir antlaşma maddesi haline gelmiştir. Ancak BM Şartı'nda yer alan self-determinasyon ilkesi bağımsızlığını kazanmak isteyen halkların yardımına istisnai durumlarda kömüştür. Bunun nedeni; BM Şartı'nın özünde yer alan "toprak bütünlüğüne saygı" ve "içişlerine karışmama ilkesi" idi.

So uk Sava 'ın sona ermesi self-determinasyon ilkesine yeni bir ivme kazandırmı tır. Özellikle çok uluslu bir yapıya sahip olan SSCB ve Yugoslavya'nın da ilma evresine girmesi, uti possidetis juris (toprak bütünlü üne saygı) ilkesinin süreklili ini ortadan kaldırmı tır. Daha önce sömürgelerden ba ka uygulama alanı bulamayan self-determinasyon ilkesi, SSCB ve Yugoslavya'nın da ilma a amalarında federasyon tipi devletlerde uygulanmaya ba lamı tır. Avrupa ülkeleri self-determinasyon ilkesinin bu gücü kar ısında ilk ba ta tepki göstermesine ra men Yugoslavya örne inde oldu u gibi olaya müdahil olmu tur. Özellikle, Yugoslavya için görevlendirilen Badinter Komisyonu, halkların ayrılma a amasına geldi i durumlarda halkoylamasını art ko mu tur. Böylece uluslararası toplum self-determinasyon ilkesinden faydalanma a amasına gelmi tir.

ABD, Rusya ve AB ülkeleri Kosova, Gürcistan ve Filistin konularında da self-determinasyon ilkesini kendi çıkarlarına göre kullanmı lardır. Sırbistan'dan ayrılarak ba ımsızlı nı kazanan Kosova, ABD ve AB ülkeleri tarafından ba ımsız bir devlet olarak tanınırken, Rusya tarafından tepki ile kar ılanmı tır. Gürcistan konusunda ise Rusya Federasyon'u Abhazya ve Güney Osetya'nın ba ımsızlı nı dı sal self-determinasyona ba lı olarak tanırken, ABD ve AB ülkeleri bu durumu ho kar ılamamı ve toprak bütünlü üne saygı ilkesini ön planda tutmu lardır. Filistin konusunda ise ABD ve AB ülkeleri iki devletli çözüm konusunda Filistin'in ba ımsız bir devlet olarak tanınmasını bir türlü kabul etmemi lerdir. Böylece, self-determinasyon ilkesi uluslararası hukuku hiçe sayarak, büyük güçler tarafından çifte standart silahını kullanmaya devam etmektedir.

Günümüz dünyasının en a ır sorunlarından biri de "Azınlıklar Sorunu" dur. Azınlık hakları konusu, özellikle So uk Sava döneminden sonra yalnızca ulusal sorun olma niteli ini yitirmi , herhangi bir ülkede etnik-dinsel-dilsel gerilimin yükselmesi, bölge ve dünya barı na yönelik tehdit ve tehlike olarak algılanmaya ba lamı tır. Özellikle, Balkanlarda Yugoslavya örne inde oldu u gibi ya anan etnik ve dinsel sorunlar, çatı maların fitilini ate lemi tir. Afrika'da ırk ayrımcılı na varan sorunlar, Ortado u'daki dinsel çatı malar, Uzakdo u'daki etnik milliyetçi çatı malar ve Latin Amerika'daki iç sava lar "Azınlıklar Sorunu"nu doruk noktasına çıkarmı tır.

KAYNAKÇA

Akıl, Abdülkadir ve Küçükali, Canan. (2010). **“Uluslararası Hukuk Bakımından Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkı ve Çeçenistan Sorunu”**, Yeni Fikir Dergisi, S.4, s.16.

Ali, Ali Hüseyin. (2013). **“Uluslararası Hukukta Kendi Gelece ini Belirleme Hakkı”**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.89.

Aracon, Maya. (2013). **“Ulusal Azınlıklar ve Ulus-devlet Sorunu: Bask Ülkesi”**, Alternatif Politika Dergisi, C.5, S.1, s.70-71.

Arsava, Füsün. (2013). **“Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdi i Problemler”**, Ya ar Üniversitesi Dergisi, C.8, s.394-395.

Arsava, Ay e Füsün. (1993). **“Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi I ı nda ncelenmesi”**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, s.56.

“Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik artı”, Erişim Tarihi: 15.04.2015.
http://www.tbb.gov.tr/mevzuat/kanunlar/Avrupa_Yerel_Yonetimler_ozerklik_Sarti.pdf

Aydın, Mustafa; Özcan, Nihat Ali ve Kaptano lu, Neslihan. (2007). **“Riskler ve Fırsatlar Kav a nda Irak'ın Gelece i ve Türkiye”**, TEPAV Ortado u Çalışmaları II, , s.17.

Aydınalp, Halil. (2010). **“Sosyal Çatı ma ve Din”**, Uluda Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.19, S.2, s.198-199.

Ayhan, Halis. (2005). **“Kendi Kaderini Tayin ve Kosova”**, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.95-96.

Batır, Kerem ve Aras, İhan. (2011). **“Self-Determinasyon Hakkı ve Filistin Devleti Ba lamında Filistin Sorunu”**, Nev ehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.1, s.148-149.

Bayıllıo lu, U ur. (2011). **“Uluslararası Adalet Divanı Kosova’nın Kendi Kaderini Tayin Hakkını Onayladı mı?”**, Türkiye Barolar Birli i Dergisi, S.92, s.288-289.

BBC Türkçe, **“Güney Sudan’da Etnik Kıyım”**, Eri m Tarihi: 26.05.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/04/140421_guney_sudan_katliam.shtml

BBC Türkçe, **“Güney Sudan’da Barı Anla ması”**, Eri m Tarihi: 26.05.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/05/140510_sudan_anlasma.shtml

Beriker, Nimet (Editör), (2009). **“Çatı madan Uzla maya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulama”**, stanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Y.2009, s.173-174.

Bozkurt, Giray Saynur. (2010). **“Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”**, Türk Dünyası ncelemeleri Dergisi, C.10, S.2, s.54-55.

Bölme, Selin ve Uluta Ufuk (Editörler), (2012). **“SETA, Kim Kimdir, Filistin’de Siyasi Aktörler ve Partiler”**, SETA Vakfı Dergisi, S.4, s.13-14.

Co kun, Vahap; Derince, Mehmet erif ve Uçarlar, Nesrin. (2010). **“Dil Yarası, Türkiye’de E itimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Ö rencilerin Deneyimleri”**, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Ara tırmalar Enstitüsü Yayınları, s.14.

Çancı, Haldun. (2008). **“De i meyen Boyutları Ba lamında Milliyetçili e Teorik ve Kavramsal Bir Bakı ”**, Süleyman Demirel Üniversitesi ktisadi ve dari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.13, S.2, s.106.

Çaycı, Sadi. (2008). **“Irak’ın Anayasal Yapısı”**, Stratejik Analiz Dergisi, S.98, s.59.

Dalar, Mehmet. (2008). **“Dayton Barı Antla ması ve Bosna Hersek’in Gelece i”**, Abant zzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.16, s.95-96.

Dalar, Mehmet. (2013). **“Çatı maların Oda ındaki Sudan (Kuzey Sudan) Cumhuriyeti”**, Uluslararası Ortado u Barı Ara tırmaları Merkezi (IMPR), s.15.

Davuto lu, Ahmet. (2009). **“Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu”**, Küre Yayınları, stanbul, 34. Baskı, s.304.

Do an Gürkan ve Durgun Bülent. (2012). **“Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikle me Kavramı Çerçevesinde Bir De erlendirme”**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.15, s.62.

Do an, İyas. (2008). **“Devletler Hukuku”**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Birinci Baskı, s.176.

Eker, Süer. (2009). **“Avrupa Birli i'nin Yeni Mottosu Farklılıkta Birlik ve Türkçenin Farklılıkta Birlikteki Yeri”**, Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S.49, s.41.

Emeklier, Bilgehan. (2012). **“Fransa'nın Etnik Kimlik Sorunları'na Politik-Psikolojik Bir Yaklaşım: Korsika Örne i”**, Teoriler I ında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, Ed. Atilla Sandıklı, Bilgesam Yayınları, İstanbul, s.314.

Erdoğan, Mustafa. (2011). **“İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku”**, Orion Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, s.91.

Erkmen, Serhat. (2008). **“1945-1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası”**, Akademik Ortado u Dergisi, C.3, S.1, s.91.

Gözler, Kemal. (1988). **“Halkoylaşımın De eri”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.40, S.1-4, s.108.

Gündüz, Aslan. (2003). **“Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler-Örnek Kararlar”**, Beta Yayınları, İstanbul, 5.Baskı, s.82-83.

Gürseler, Ceren. (2008). **“Sudan'da Kuzey ve Güney Arasında Gergin Bekleyi Sürüyor”**, Stratejik Analiz Dergisi, S.99, s.12-13.

Hobsbawm, Eric John. (2010). **“Milletler ve Milliyetçilik”**, Ayrintı Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul, s.131-132.

İnan, Kemal; Duran, Burhanettin ve Ataman Muhittin. (Editörler), (2007). **“Dünya Çatışma Bölgeleri”**, Nobel Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.658-659.

Jahic Mirsad. (2012). “**Birinci Dünya Sava rından Günümüze Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı'nın De i en çeri i**”, Yüksek Lisans Tezi, stanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.6.

Kalaycı, Hüseyin. (2007). “**Kanada-Quebec Sorunu. Çokkültürcülük, Kendi Kaderini Tayin, Milliyetçilik ve Federalizm**”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.174.

Kanbolat, Hasan. (2008). “**Abhazya ve Güney Osetya Sorunu Çatı maya Yönelebilir mi?**”, Stratejik Analiz Dergisi, S.98, s.78.

Karan, Ula . (2006). “**Türkiye’de Sosyal Hakların Mahkemeler Önünde leri Sürülebilirli i ve Yüksek Yargı Organlarının Sosyal Haklara Yakla mı**”, Yüksek Lisans Tezi, stanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.16

Kılınç, Do an. (2008). “**Self-Determinasyon lkesinin Azınlıklar Açısından De erlendirilmesi**”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.12, S.1-2, s.953.

Kızılkaya, Ezgi. (2012). “**Self-Determinasyon lkesi**”, Konya Barosu Dergisi, S.22, s.45.

Koskenniemi, Martti. (April 1994). “**Günümüzde Milli Self Determinasyon: Hukuki Teori ve Uygulama Sorunları**”, Çev. Mesut Hakkı Ca ın, International and Comparative Law Quarterly “National Self Determination Today: Problems of Legal Theory and Practice” Vol.43, p.241-269.

Kuruba , Erol. (2004). “**Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Me rulu u ve Self-Determinasyon Sorunu**”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:59, Sayı:3, s.152.

Kuruba , Erol. (2012). “**Kürt Sorununun Çözüm Mantı nı Anlamak, Zorluklar, Zorunluluklar ve dealler**”, Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.20-21.

Kuzey rlanda Sorunu, Eri im Tarihi: 21.05.2014. <http://www.akicihaber.com/nekendir/kuzey-irlanda-sorunu-ira-h2906.html>

Kütükçü, Mehmet Akif. (2003). “**Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.12, s.261-262.

Kymlicka, Will. (1998). “**Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**”, Ayrıntı Yayınları, Çev. Abdullah Yılmaz, Birinci Baskı, s.39.

Lenin, Vladimir İlyiç. (2003). “**Sosyalizm ve Savaş**”, Eri Yayınları, Altıncı Baskı, s.27.

Lenin, Vladimir İlyiç. (2004). “**Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**”, Eri Yayınları, Altıncı Baskı, s.122-123.

Marx, Karl. (1997). “**Yahudi Sorunu**”, Sol Yayınları, Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu, Ankara, Birinci Baskı, s.12-13.

Okur, Eren. “**Eta/Bask Modeli mi? Türkiye Modeli mi?**”, Eriim Tarihi: 22.05.2014, http://www.bilgesam.org/incele/1230/-eta-bask-modeli-mi--turkiye-modeli-mi-/#.U331JXJ_um5

Okutan, Çağrı. (2004). “**Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı**”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.59, S.2, s.61.

Oran, Baskın. (2001). (Ed.), “**Türk Dış Politikası**”, Cilt 1: 1919-1980, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s.100.

Orhan, Duygu Dersan. (2013). “**Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği**”, Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, S.1-2, s.18.

Öymen, Onur. (2007). “**Silahsız Savaş, Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**”, Remzi Kitapevi, Altıncı Baskı, İstanbul, s.161-162.

Özcan, Ahmet ve Aküzüm, Ural. (2012). “**Düzenlemek ve Düzenlemek Arasında Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu**”, Arı Hareketi, s.65-66.

Pazarıcı, Hüseyin. (1989). “**Uluslararası Hukuk Dersleri**”, İkinci Kitap, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s.23.

Polat, Enver Ömür. (2007). **“Sudan’ın Çalkantılı Tarihi: Ba ımsızlıktan Darfur Krizi’ne”**, Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi, Asam Yayınları, S.3-4, s.161.

Pomeroy, William. (Derleyen), (2005). **“Marksizm ve Gerilla Sava ı”**, Eri Yayınları, s.60.

Sa sen, İhan. (2011). **“Arap Baharı, Türk Dı Politikası ve Dı Algılaması”**, Ortado u Analiz Dergisi, C.3, S.31-32, s.58.

Sönmezo lu, Faruk. (Derleyen), (2005). **“Uluslararası İli kiler Sözlü ü”**, Der Yayınları, stanbul, Dördüncü Baskı, s.683.

Sönmezo lu, Faruk. (2005). **“Uluslararası İli kilere Giri ”**, Der Yayınları, ikinci Baskı, stanbul, s.123.

afak, Yasin. (2010). **“Bosna Sava ı ve Yugoslavya’nın Parçalanması”**, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, stanbul, s.45.

an, Mustafa Kemal. (2005). **“Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme”**, Milet ve Nihal, nanç, Kültür ve Mitoloji Ara tırmaları Dergisi, S.1-2, s.79.

enay, Bülent. (2012). **“Avrupa Birli i’nin Dini Kimli i ve Avrupa’da Dinler: Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve slam”**, Uluda Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.11, S.1, s.138.

öhret, Mesut. (2013). **“Etno-Dinsel Milliyetçilik Ba lamında rlarında Sorunu”**, İnsan ve Toplum Bilimleri Ara tırmaları Dergisi, C.2, S.4, s.44-45.

Ta demir, Hakan ve Saraçlı, Murat. (2007). **“Avrupa Birli i ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”**, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.2, S.8, s.26.

Tataro lu, Muhittin. (2004). **“Siyasi Entegrasyon ve Etnik Milliyetçilik”**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.8, s.220-221.

Thomas, Ned. (2013). **“Azınlık Dillerinin Kullanımı için Altyapının Olu turulması”**, Demokratik Geli im Enstitüsü, Birinci Baskı, s.37.

Tunç, Hasan. (2004). **“Uluslararası Sözle melerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.8, S.1-2, s.5-6.

Türke , Mustafa; nan Rüma, adan ve Ak it, Sait. (2012). **“Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: Devlet Krizi”**, Bo aziçi Üniversitesi-TÜS AD Dı Politika Forumu Ara tırma Raporu, s.8.

Türkmen Duman, Fatma Ceren. (2011). **“Irak’ta Federalizm Tartı maları”**, Ortado u Analiz Dergisi, C.3, S.34, s.63.

Uz, Abdullah. (2007). **“Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı”**, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.3, N.9, s.66.

Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, (2007). **“Bir E itlik Arayı ı: Türkiye’de Azınlıklar Raporu”**, s.17.

Uluta , Ufuk. ve Torlak, Furkan. (2011). **“Çekilme Sonrası Irak’ta Düzen Arayı ı”**, SETA Analiz Dergisi, S.49, s.13-14.

Yalçınkaya, Alaeddin. (2006). **“Kafkasya’da Siyasi Geli meler, Etnik Dü ümden Küresel Kördü üme”**, Lalezar Kitabevi, Ankara, Birinci Baskı, s.82-83.

Yapıcı, Utku. (2006). **“Uluslararası Hukukta Terörizme Kar ı Kuvvet Kullanımı Sorunu”**, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.2, S.7, s.24.

Yurt, Aslı. (2009). **“Self-Determinasyon Ekseninde Ba ımsız Kosova’nın Do u u”**, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.14.

Yüce, Cumhuri. (2008). **“Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon lkesi ve Günümüz Uygulamaları”**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.41.